

**T.C.**  
**KARABÜK ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**  
**TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**  
**YENİ TÜRK DİLİ BİLİM DALI**

**AZERBAYCAN KADIN ŞAİRLERİNDEN HURŞİDBANU NATEVAN'IN**

**ŞİİRLERİNİN**  
**DİL, ÜSLUP VE MUHTEVA YÖNÜNDEN İNCELENMESİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**HAZIRLAYAN**

**Rumeysa CEBECİ**

**DANIŞMAN**

**Doç. Dr. Enver KAPAĞAN**

**KARABÜK**

**TEMMUZ / 2019**

## İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER .....	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	5
DOĞRULUK BEYANI .....	6
ÖN SÖZ .....	7
ÖZ.....	8
ABSTRACT.....	9
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	10
ARCHIVE RECORD INFORMATION .....	11
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ .....	12
KISALTMALAR .....	13
ARAŞTIRMANIN KONUSU .....	14
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	14
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ .....	14
KAPSAM VE SINIRLILIKLARI.....	14
BİRİNCİ BÖLÜM .....	16
1. AZERBAJYCAN.....	16
1.1. Azerbaycan ve Azerbaycan Türkleri.....	16
1. 1. 1. Azerbaycan Adı.....	16
1. 1. 2. Azerbaycan Türklerinin Tarihi.....	18
1. 2. Azerbaycan Türkçesi.....	20
1. 3. Azerbaycan Türk Edebiyatı .....	21
1. 3. 1. Çarlık Rusya Öncesi Azerbaycan Türk Edebiyatı (1813 Öncesi) 21	
1. 3. 2. Çarlık Rusya Dönemi Azerbaycan Türk Edebiyatı (1813-...).....	23
1. 3. 2. 1. İran ve Çarlık Rusyası Etkisindeki Azerbaycan Türk Edebiyatı .....	23
1. 3. 2. 1. 1. İran (Güney Azerbaycan) Edebiyatı (1813 -...).....	23
1. 3. 2. 1. 2. 1905-1920 Azerbaycan Türk Edebiyatı .....	25
1. 3. 3. Sovyet Dönemi Azerbaycan Türk Edebiyatı (1920-1991) .....	28
1. 3. 4. Bağımsız Azerbaycan Türk Edebiyatı (1991- ...) .....	33
İKİNCİ BÖLÜM.....	35
2. HURŞİDBANU NATEVAN .....	35

2. 1. Hurşidbanu Natevan'ın Ailesi.....	35
2. 2. Hurşidbanu Natevan'ın Hayatı ve Edebi Kişiliği (1830-1897).....	35
2. 3. Hurşidbanu Natevan'ın Eserleri.....	38
2. 4. Hurşidbanu Natevan'a Nazireler.....	40
2. 5. Hurşidbanu Natevan'a İthaf Edilmiş Şiirler.....	43
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	48
3. ŞİİRLERİN ŞEKİL AÇISINDAN İNCELENMESİ.....	48
3. 1. NAZIM BİRİMLERİ.....	48
3. 1. 1. Dörtlük Nazım Birimi ile Yazılan Şiirler.....	48
3. 1. 2. Beyit Nazım Birimi ile Yazılan Şiirler.....	48
3. 2. NAZIM BİÇİMLERİ.....	48
3. 3. ÖLÇÜ.....	48
3. 3. 1. Aruz Vezniyle Yazılmış Şiirler.....	49
3. 4. TEKRARLAR.....	49
3. 4. 1. Ses Tekrarları.....	49
3. 4. 1. 1. Ünsüzlerde Ahenk.....	49
3. 4. 1. 2. Ünlülerde Ahenk.....	53
3. 4. 2. Kelime ve İfade Tekrarları.....	55
3. 4. 2. 1. Mısra Başı Kelime ve İfade Tekrarları.....	55
3. 4. 2. 2. Mısra İçi Kelime ve İfade Tekrarları.....	57
3. 4. 2. 3. Mısra Sonu Kelime ve İfade Tekrarları.....	59
3. 4. 2. 4. Bentler Arası Mısra ve İfade Tekrarları.....	60
3. 4. 2. 5. Bend İçi Kelime ve İfade Tekrarları.....	61
3. 5. KAFİYE.....	62
3. 4. 1. Yarım Kafiye.....	63
3. 4. 2. Tam Kafiye.....	64
3. 4. 3. Zengin Kafiye.....	66
3. 4. 4. Tunç Kafiye.....	66
3. 4. 5. İç Kafiye.....	67
3. 6. KAFİYE ÖRGÜSÜ.....	70
3. 7. REDİF.....	70
3. 6. 1. Ek Halinde Redif.....	70


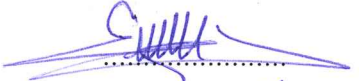
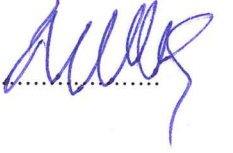
3. 6. 2. Sözcük Halinde Redif .....	71
4. DİL VE ÜSLUP .....	73
4. 1. Dil .....	73
4. 2. Üslup .....	73
4. 2. 1. Tasviri Üslup .....	73
4. 2. 2. Hiciv ve Alaycı Üslubu .....	74
4. 2. 3. Hitabet Üslubu .....	75
4. 2. 4. Konuşma Üslubu .....	76
4. 2. 5. Karşılıklı Konuşma Üslubu.....	77
4. 2. 6. İç Konuşma Üslubu .....	78
4. 3. Şiirlerinde Kullandığı Edebi Sanatları.....	78
4. 3. 1. Teşbih .....	78
4. 3. 2. İstiare .....	80
4. 3. 3. Telmih .....	80
4. 3. 4. Teşhis.....	82
4. 3. 5. İntak .....	83
4. 3. 6. Tevriye .....	83
4. 3. 7. Mübalağa .....	84
4. 3. 8. Tekrir .....	84
4. 3. 9. Tenasüp.....	85
4. 3. 10. Nida .....	86
4. 3. 11. Tezat.....	86
4. 3. 12. Hüsnütalil .....	87
5. MUHTEVA .....	88
5. 1. Muhteva Hakkında Genel Değerlendirme .....	88
5. 2. Şiirlerde İşlenen Temalar Kullanılan Semboller.....	88
5. 2. 1. Aşk ve Sevgi.....	89
5. 2. 2. Hayata Bağlılık.....	91
5. 2. 3. Kerbela Olayı .....	91
5. 2. 4. Ölüm.....	92
5. 2. 5. Tenkit .....	96
5. 2. 6. Tabiat Tasvirleri .....	98

5. 2. 7. Aşk Acısı .....	101
5. 2. 8. Talihten Şikayet .....	102
5. 2. 9. İthaflar .....	104
5. 2. 9. 1. Aile Fertlerine Yazdığı İthaflar .....	104
5. 2. 9. 2. Arkadaşlarına Yazdığı İthaflar .....	106
5. 2. 10. Yaşadığı Döneme İsyan .....	107
5. 2. 11. Sevgilinin Vefasızlığı.....	108
5. 2. 12. Ayrılık .....	110
5. 2. 13. Dünyanın Gelip Geçiciliği .....	112
5. 2. 14. Çaresizlik .....	113
<b>SONUÇ .....</b>	<b>116</b>
<b>KAYNAKÇA .....</b>	<b>118</b>
<b>EKLER .....</b>	<b>121</b>
<b>EK 1: ORJİNAL METİN VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARMA .....</b>	<b>121</b>
<b>EK 2: NATEVANIN “GÜL DEFTERİ” ALBÜMÜ .....</b>	<b>214</b>
<b>ÖZ GEÇMİŞ .....</b>	<b>231</b>

## TEZ ONAY SAYFASI

Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Rumeysa CEBEÇİ' ye ait "Azerbaycan Kadın Şairlerinden Hurşidbanu Natevan'ın Şiirlerinin Dil, Üslup Ve Muhteva Yönünden İncelenmesi" adlı bu tez çalışması Tez Kurulumuz tarafından Yeni Türk Dili Yüksek Lisans programı tezi olarak oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

	Akademik Unvanı, Adı ve Soyadı	İmzası
Tez Kurulu Başkanı	: Doç. Dr. Alsou KAMALIEVA	
Danışman Üye	: Doç. Dr. Enver KAPAĞAN	
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KUNDAKÇI	
Üye	: .....	.....
Üye	: .....	.....

Tez Sınavı Tarihi: 18.07.2019

## DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

**Adı Soyadı:** Rumeysa CEBECİ

**İmza** :



## ÖN SÖZ

15 Ağustos 1830'da Karabağ'ın Şuşa şehrinde doğmuş olan Hurşidbanu Natevan, baba tarafından Karabağ'ın meşhur hakimi İbrahim Halil Cevanşir Han'ın, anne tarafından Gence hakimi Cevad Han'ın torunudur, babası da yine Karabağ'ın hakimlerinden Mehdigulu Han'dır. Şairin saray ve çevresinde Karabağ Hanlığının tek mirasçısı olduğu için "Dürr-i Yekta" yani "Tek inci" olarak anılır. Halk arasında ise "Han Kızı" olarak anılmaktadır.

Yukarıda belirttiğimiz şartlara sahip olmakla beraber Natevan'ın kadın bir hükümdar olarak hem kendisinin şiir yazması hem de hanlığın zor günler yaşadığı dönemlerde Karabağ'da dağınık bir şekilde yaşayan sanatçıları bir araya toplayarak 1872 yılında "Meclis-i Üns" adlı bir şairler cemiyeti kurmuştur. Bugün Azerbaycan edebiyatında önemli yere sahip olan Mirze Rehim Fena, Mirza Elesker Növres, Hacı Abbas Ağah, İsmayıl Bey Daruğe, Mirza Mehemed Katib, Memo Bey Memai gibi birçok şairin yetişmesinde katkı sağlamış olması, şiirin yanı sıra hat, tezhip ve resim gibi sanatlarla da ilgilenmiş olması bizi şair hakkında çalışma yöneltmiştir.

Bu çalışmada Hurşidbanu Natevan'ın hayatı ve edebi kişiliği hakkında bilgi verdikten sonra onun seçilmiş şiirlerini şekil, muhteva, dil ve üslup açısından incelenmiştir.

Bu çalışmayla bugüne kadar Türkiye'de çok iyi tanınmayan Azerbaycan şiirinin değerli kadın şairi Hurşidbanu Natevan'ın şiirlerinin Türkiye Türkçesine aktarılacak Hurşidbanu Natevan'ın ve şiirlerinin tanıtılması amaçlanmıştır.

Bu çalışmamızda Hurşidbanu Natevan'ın Azerbaycan Türkçesiyle kaleme aldığı 47 şiir yer almaktadır. Çalışmamızda kullandığımız şiirleri Türkiye Türkçesine aktarırken metinlerin yazım şekli korunmuş ve kelime kelime aktarma yapılmıştır. Aktarmalar Yaşar AKDOĞAN'ın "Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine Büyük Sözlük" adlı sözlüğü esas alınarak hazırlanmıştır.

Tez konumun belirlenmesinden başlayarak çalışmamızın her kademesinde benden hiçbir yardımı esirgemeyen değerli danışmanım Doç. Dr. Enver KAPAĞAN hocama teşekkürü borç bilirim. Ayrıca bu süreçte daima yanımda olan aileme teşekkürlerimi sunuyorum.



## ÖZ

Bu çalışmada Azerbaycan kadın şairlerinden Hurşidbanu Natevan'ın şiirlerini dil, üslup ve muhteva yönünden incelenmiştir. Çalışma üç bölüm ve ekler bölümünden oluşmaktadır.

Birinci bölümde Azerbaycan coğrafyası ve Azerbaycan Türklerinin tarihi hakkında bilgi verdikten sonra Azerbaycan Türk edebiyatı bölümlere ayrılarak incelenmiştir.

İkinci bölümde Azerbaycan kadın şairlerinden olan Hurşidbanu Natevan'ın ailesi, hayatı ve edebi kişiliği, eserleri, hakkında yazılan nazireler, Natevan'a ifthaf edilen şiirler hakkında bilgi verilmiştir.

Üçüncü bölümde şairin kaleme aldığı şiirler şekil, dil ve üslup, muhteva olmak üzere üç ana başlık altında incelenmiştir. Şiirler şekil bakımından: nazım birimi, nazım biçimi, ölçü, tekrarlar, kafiye, kafiye örgüsü ve redif alt başlıklarıyla, dil ve üslup bakımından: dil, üslup, şiirde kullanılan edebi sanatlar alt başlıklarıyla muhteva bakımından ise muhteva hakkında genel değerlendirme ve şiirde işlenen temalar alt başlıklarıyla incelenmiştir.

Ekler bölümünde ise Hurşidbanu Natevan'a ait farklı kaynaklardan ulaşılan 47 şiir Azerbaycan Türkçesiyle ve Türkiye Türkçesine aktarılarak verilmiştir. Ekler bölümünde ayrıca şairin çizmiş olduğu resimlerin topladığı "Gül Defteri" adlı albümünde yer alan bazı resimlere yer verilmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Azerbaycan Edebiyatı, Hurşidbanu Natevan, Şekil, Dil ve Üslup, Muhteva

## ABSTRACT

In this study, poems of Hurşidbanu Natevan, one of Azerbaijani female poets, have been examined in terms of language, style and content. The study consists of three chapters and attachments.

In the first chapter, after giving information about the geography of Azerbaijan and the history of the Azerbaijani Turks, Azerbaijani Turkish literature has been examined by dividing into sections.

In the second chapter, information about the family, life and literary personality of Hurşidbanu Natevan, one of the Azerbaijani female poets, the poems written about her, poems dedicated to Natevan have been given.

In the third chapter, the poems written by the poet have been examined under three main headings as form, language, style and content. Poems in terms of form: verse unit, verse form, meter, repetitions, rhyme, rhyme scheme and redif subtitles, in terms of language and style: language, style, literary arts used in poetry and content in terms of content, general evaluation about the content and themes in poetry have been examined.

In the attachments section, 47 poems reached from different sources belonging to Hurşidbanu Natevan have been given by transferring to Azerbaijani Turkish and Turkey Turkish. In the attachments section also includes some of the paintings in the album "Rose Notebook" in which the paintings drawn by the poet are collected.

**Key words:** Azerbaijani Literature, Hurshidbanu Natevan, meter, language and style, content.

## ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

<b>Tezin Adı</b>	Azerbaycan Kadın Şairlerinden Hurşidbanu Natevan'ın Şiirlerinin Dil, Üslup ve Muhteva Yönünden İncelenmesi
<b>Tezin Yazarı</b>	Rumeysa CEBECİ
<b>Tezin Danışmanı</b>	Doç. Dr. Enver KAPAĞAN
<b>Tezin Derecesi</b>	Yüksek Lisans
<b>Tezin Tarihi</b>	Temmuz 2019
<b>Tezin Alanı</b>	Yeni Türk Dili
<b>Tezin Yeri</b>	KBÜ/SBE
<b>Tezin Sayfa Sayısı</b>	231
<b>Anahtar Kelimeler</b>	Azerbaycan Edebiyatı, Hurşidbanu Natevan, Şekil, Dil ve Üslup, Muhteva

## ARCHIVE RECORD INFORMATION

<b>Name of the Thesis</b>	Investigation Of Hurshidbanu Natevan's Poems İn Language, Style And Content, One Of Azerbaijani Female Poets
<b>Author of the Thesis</b>	Rumeysa CEBECİ
<b>Advisor of the Thesis</b>	Assoc. Prof. Enver KAPAĞAN
<b>Status of the Thesis</b>	Master
<b>Date of the Thesis</b>	July 2019
<b>Field of the Thesis</b>	New Turkish Language
<b>Place of the Thesis</b>	KBU/SBE
<b>Total Page Number</b>	231
<b>Keywords</b>	Azerbaijani Literature, Hurshidbanu Natevan, meter, language and style, content.

## TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

Azerbaycan-Latin	Türkiye Türkçesi
A a	A a
B b	B b
C c	C c
D d	D d
E e	E e
Ə ə	E e
F f	F f
G g	G g
Ğ ğ	Ğ ğ
H h	H h
X x	H h
I ı	I ı
İ i	İ i
J j	J j
K k	K k
Q q	Ğ ğ
L l	L l
M m	M m
N n	N n
O o	O o
Ö ö	Ö ö
P p	P p
R r	R r
S s	S s
Ş ş	Ş ş
T t	T t
U u	U u
Ü ü	Ü ü
V v	V v
Y y	Y y
Z z	Z z

## KISALTMALAR

**AMEA:** Azerbaycan Milli İlmeler Akademisi

**C:** Cilt

**MEB:** Milli Eğitim Bakanlığı

**MÖ:** Milattan Önce

**s:** Sayfa

**S:** Sayı

**SSCB:** Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

**TDK:** Türk Dil Kurumu

**TDV:** Türkiye Diyanet Vakfı

**vb:** Ve benzeri

**Yay:** Yayınları

**yy:** Yüzyıl

## **ARAŞTIRMANIN KONUSU**

Bu araştırmanın konusu 19. yüzyıl Azerbaycan kadın şairlerinden Hurşidbanu Natevan'ın şiirlerinin Türkiye Türkçesine aktarımı ve dil, üslup ve muhteva açısından incelenmesidir.

## **ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ**

Türkler çok geniş bir coğrafyaya yayılmışlardır. Yaşadıkları bölgelerde her dönem kendine has bir edebiyat ve sanat anlayışı oluşturmuşlardır. İslamiyetle tanıştıktan sonra Arap ve Fars edebiyatlarından etkilenmişlerse de duygu, düşünce ve içerik açısından özgün yapıtlar vermişlerdir. Bu gelenek içinde yer alan ve özgün yapıtlar veren şairlerden biri de Azerbaycan Türklerinden olan Hurşidbanu Natevan'dır.

Bu çalışmada Hurşidbanu Natevan'ı tercih etme nedenlerimiz: Şairin "Meclisi-üns" isimli bir ilim meclisi sahibi olması, dönemin diline hakim olması, Karabağ Hanlığının hükümdarı Mehdiqulu Han Cavanşirin'in kızı olması nedeniyle dönemin sosyal ve siyasi olaylarını eserlerine yansıtmış olmasıdır. Türk dünyasındaki nesillerin birbirlerine yaklaşması, birbirlerini geçmişleriyle ve bugünüyle tanıması, geleceklerini de ortak bir paydada birleştirmeleri gerekmektedir. Bunun içinde yeni neslin Hurşidbanu Natevan vb. şair ve yazarların eserleri ve fikirleri ile tanışması gerekmektedir.

## **ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ**

Bu araştırmanın yöntem ve metodunda Türkiye Türkçesine aktarım, inceleme, sözlük kaynak incelemesi, araştırma konusu ile ilgili tez ve dergilerin incelenmesi, kütüphaneler ve arşivler taranarak elde edilen veriler kullanılmıştır. Eserin şekil, dil ve üslup, muhteva özellikleri ayrı başlıklar halinde incelenmiştir.

## **KAPSAM VE SINIRLILIKLARI**

Bu tez çalışmasında Hurşidbanu Natevan tarafından kaleme alınan, farklı kaynaklardan derlenen 47 şiir incelenmiştir. Bu nedenle çalışmamız Natevan'ın ula-

şabildiğimiz şiirleriyle sınırlıdır. Çalışmada incelediğimiz şiirler şekil, dil ve üslup muhtevayı kapsamaktadır.





# BİRİNCİ BÖLÜM

## 1. AZERBAYCAN

### 1.1. Azerbaycan ve Azerbaycan Türkleri

Kafkasların geçiş noktası üzerinde km<sup>2</sup>'lik bir yüzölçümüne sahip olan Azerbaycan'ın başkenti Bakü'dür. Azerbaycan devleti 28 Mayıs 1918'de ilan edilen Cumhuriyet ile birlikte kurulmuştur ve Doğu'nun ilk demokratik cumhuriyeti olma özelliğini taşımaktadır (Aliyev, 2016, s. 3). 1920 yılında Kızıl Ordunun Bakü'yü işgaline kadar devam eden bağımsızlık sürecinde milli ordunun kurulması, anayasanın hazırlanması, devletin resmi dilinin Türkçe olarak kabul edilmesi, milli bayrağın kabul edilmesi gibi önemli gelişmeler yaşanmıştır. Sovyet Kızıl ordusu işgali ile birlikte Sovyetler Birliği Azerbaycan'ı zorunlu şekilde kendi terkiğine dahil etmiştir. Azerbaycan 30 Ağustos 1991'de tekrar bağımsızlığına kavuşmuştur. Azerbaycan anayasasına göre ülkenin yönetim şekli cumhuriyettir ve ülke yönetiminde Başkanlık sistemi uygulanmaktadır. 2019 yılı itibariyle ülkenin nüfusu 10 milyonu aşmıştır.

Azerbaycan Cumhuriyeti kuzeyinde Gürcistan ve Dağıstan Özerk Cumhuriyeti, güneyinde İran, batısında Ermenistan ve Türkiye Cumhuriyeti bulunmaktadır ve doğusunda ise Hazar Denizi yer almaktadır. Azerbaycan'da; Bakü, Sumgeyit, Gence, Naftalan, Şeki (Seki), Lenkeran, Yevlaks, Mingeçevir, Şirvan, Hankendi ve Nahçıvan olmak üzere toplam 11 adet şehir bulunmaktadır (Mecek, 2018, s. 67). Ülkenin % 2,5'i ise kentsel alanlardan oluşmaktadır ve tarıma elverişli alan % 55 dolaylarındadır.

#### 1.1.1. Azerbaycan Adı

Arran ve Şirvan olarak Arap tarihçilerinin isimlendirdikleri Azerbaycan'ın adı, Mehmed Emin Resulzade'nin söylediğine göre Makedonyalı İskender'in kurduğu Yunan-Bahter İmparatorluğu'na rağmen bağımsızlığına kavuşan Satrap Atropet'in isminden gelir. Bu isim ilk defa coğrafi ve siyasi bir terim ile Atropetenye ve Atropet olarak anılmıştır. Bu sözcük Ermenice'de Atropatokan, Farsça'da Aterapata, Arapça'da ise Azerbaycan şeklindedir. Ahmet Caferoğlu'na göre, Azerbaycan, Patar ve Atar kelimelerinin birleşmesinden oluşmuştur. Atar Farsça'da 'ateş', pata ise 'ülke' anlamına gelmektedir (Buran ve Alkaya, 2011, s. 47).

Azerbaycan sözcüğü, Gaugamela malubiyetinden (MÖ 331) sonra Büyük İskender'in hizmetine giren İranlı satrap Atropates'in isminden gelmektedir. Atropates, İskender'in ölümünden sonra, dana önceden onun ismiyle yönettiği Küçük Medya (Media Minor) bölgesinde (Güney Azerbaycan ile İran Kürdistanı'nın batı kısımları) bağımsız bir krallık kurmuş ve bu krallığa "Atropates'in ülkesi" manasında Grekçe "Atropatene" ismi verilmiştir. Daha sonraları Ermenice'de Atrapatakan, Orta Farsça'da Aturpatakan, Süryanice'de Azarbaycan olarak telaffuz edilen sözcük Arapça'da g/c değişimiyle Azerbaycan'a şeklinde dönüşmüştür (Buniyatov, 1991, s. 318).

Efsaneye göre Kafkasya, ateşi gökyüzünden çalarak insanlığa hediye eden Premeteus'un çarmıha gerildiği yerdir. Efsanede insanlar ebedi ışığa kavuşmuş olur fakat Premeteus bunun cezasını ağır öder. Tanrılar Premeteus'un üzerine her gün yenilenen göğsünü yemekle görevli kara bir kartalı salar, ancak o her seferinde kendisini yeniler ve aynı işkenceye her gün maruz kalır (Erhat, 2011, s. 48).

Dr. Cemaleddin Fegihî, Katip Harezmi'nin "Miftâhü'l-Ulûm" isimli eserine dayanarak "Azerbaycan" kelimesini şu şekilde açıklamaktadır: Farsça "kış ayı" anlamına gelen "âzer" sözcüğüne, bâd (rüzgar) sözcüğünün ve "nân" ekinin getirilmesiyle oluşmuştur ve sözcük "kış rüzgârının estiği yer" anlamına gelmektedir. Kaşgarlı Mahmud, "Dîvânü Lügâti't-Türk" adlı eserinde Azerbaycan kelimesini "Âzerbâd" yani "odun (ateşin) âbâd ettiği yer" şeklinde dile getirmiştir (Buran ve Alkaya, 2011, s. 47).

Azerbaycan kelimesinin Pehlevicede azer "ateş" ve baykan "muhafız" sözcüklerinden meydana gelmiş olduğu veya Azarbaz B. Bivaresf kişi isminden geldiği gibi bazı görüşler halk etimolojisinden ibarettir (Buniyatov, 1991, s. 318). Bu konudaki başka bir görüş de Sovyetler Birliği'nin bu bölgede yaşayan Türklere yönelik politikalarıyla alakalıdır. Buna göre, Azerbaycan halkının milli kimliği, Sovyet makamları tarafından ülkenin kuruluşunun ilk yıllarından 1930'lu yıllara kadar "Türk" olarak kabul edilmiştir. Ancak daha sonra siyasi nedenlerle Türk isminin unutturulması için özellikle "Azerî" kelimesi vurgulanmış, bölge halkının Türk olmadığı, farklı etnik

kökenden, (ilkçağlarda burada yasayan Medlerden) geldiği fikri bölge halkına zorla kabul ettirmeye çalışılmıştır (Bilgili, 2002, s.21).

### **1. 1. 2. Azerbaycan Türklerinin Tarihi**

Azerbaycan, MÖ 8. yy'da kurulmuş olan Manna İmparatorluğundan günümüze kadar pek çok kavmin denetimi altında bulunmuş, birçok medeniyete beşiklik etmiş, büyük mücadelelere sahne olmuş bir ülkedir. 1029' yılından sonra Selçuklular'ın Azerbaycan'ı ele geçirmesine kadar bölgeye sırasıyla: Urartular, Medler, Persler, Atropatene Krallığı, Romalılar, Ermeniler, Parthlar, Sasaniler, Bizans, Emeviler, Abbasiler, Şirvanşahlar, Sacoğulları, Revvadiler, Sellariler, Şeddadiler ve Ahmedililer hakim olmuşlardır (Buran ve Alkaya, 2011, s. 48).

Azerbaycan her ne kadar da Hunlar, Göktürkler ve Hazarlar dönemin Türkler'in kontrolü altında kalmışsa da Müslüman Oğuzlar (Türkmenler) bölgeye Selçuklu Devleti'nin kuruluşundan daha önce 420'den (1029) itibaren gelmeye başlamışlardır. Selçuklu hükümdarı Tuğrul Bey, Azerbaycan'a düzenlediği ilk fetih hareketlerinden bir sonuç alamamakla beraber daha sonra kendi katıldığı seferler sonunda bölgeyi hükmü altına almıştır (1054). Tuğrul Bey'in ölümünden sonra da Sultan Alparslan hemen hemen bütün Azerbaycan bölgesini Selçuklu İmparatorluğu'na katar. Azerbaycan, Büyük Selçuklular'dan sonra ise Irak Selçuklularının (1118- 1194) ve İldenizliler Hanedanının (1137 - 1225) idaresi altına girer. (Buniyatov, 1991, s. 319).

Azerbaycan 12-14. yüzyıllar arasında da sırasıyla Moğollar, Harizmşahlar ve Timurlular'ın hakimiyeti altına girer (Buniyatov, 1991, s. 318). Moğol istilasından Timur'un ölümüyle kurtulan Azerbaycan sırasıyla Karakoyunlular (1380- 1468) ve Akkoyunlular'ın (1340- 1514) hükmü altına girer. Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Zaferi (1514) ile Tebriz ve Güney Azerbaycan Osmanlı idaresine girer (Buniyatov, 1991, s. 319). Bölge Osmanlı ile İran arasındaki çekişmelere sahne olur. Şah Abbas zamanında Osmanlı'nın iç karışıklıklarından yararlanılarak, Tebriz bölgesinde yaşayan birçok Türkmen rahatsız edilirken, 1606'da Gence'yi hükmü altına alan Safeviler Şençay Nehri kıyısında birçok Türkmeni katleder. Bu yüzden bölgede yaşayan pek çok Türkmen kabile göç eder böylece etnik yapı farklılaştırılır (Bilgili, 2002, s. 22).

18. yy'ın sonlarına doğru Osmanlı Devleti'nin bölgedeki gücünün ve nüfuzunun giderek zayıflamaya başlamasıyla Rus kuvvetleri Azerbaycan'da oldukça sık görülmeye başlar. Azerbaycan'da Çarlık Rusyası'nın ilk yaptığı uygulama Azerbaycan'daki askerlik mesleğini zayıflatmak ve bunun ardından Azerbaycan Türklerinin askeri yeteneklerini yok etmek olur (Resulzade, 1991, s. 85).

Osmanlı ordusunun I. Dünya Savaşı döneminde Sarıkamış çevresindeki hareketi esnasında (1914) Azerbaycan'dan kısa bir süreliğine çekilen Ruslar, Sovyet ihtilalinden sonra 1918 yılı başlarında tamamen ayrılıncaya kadar bölgede kalırlar (Buniyatov, 1991, s. 320). 3 Mayıs 1918 yılında Batum Konferansı düzenlenir. Bu Konferans ile Kafkas cumhuriyetleri arasında barış ve savaş konusunda ortaya çıkan anlaşmazlıklar Gürcülerle Almanların ilişkileri ve Azerbaycan'ın bundan sonra savaş karşı oluşu 28 Mayıs tarihinde Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etmesini sağlar. Mehmed Emin Resulzade başkanlığında, Müslüman grubu Azerbaycan Milli Şurası adını alır ve 28 Mayıs 1918 tarihinde Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti kurulur. Bununla birlikte tarihte ilk defa Azerbaycan ismiyle bir Türk devleti kurulmuş olur (Buniyatov, 1991, s. 320). Azerbaycan bağımsızlığını her ne kadar ilan etse de bu dönemde Türk milliyetçiliğinin merkezi olan Bakü hala ele geçirilemez. 15 Eylül 1918 tarihinde Nuri Paşa kumandasındaki Kafkasya İslam Ordusu, Bakü'yü Ruslar'ın elinden alır.

27 Nisan 1920 tarihinde Azerbaycan'ı işgal eden Kızıl Ordu parlamentosu ve hükümeti feshederek Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'ne son verir ve 28 Nisan 1920 tarihinde Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulur. İki yıl sonra 12 Mart 1922 tarihinde Transkafkasya Sovyet Federal Sosyalist Cumhuriyeti'nin üyesi olan Azerbaycan daha sonra 5 Aralık 1936'da Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ni oluşturan on beş cumhuriyetten birisi haline gelir (Buniyatov, 1991, s. 320).

Ermenistan Cumhuriyeti'yle Azerbaycan arasında son yıllarda meydana gelen Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'yle ilgili sıkıntılar Ermenistan'ın zorla işgal ettiği topraklardan çıkarılan 200.000 Azerbaycan Türkünün yaşadıklarıyla birleşince iki cumhuriyet arasındaki hava gerginleşir. Halk Cephesi taraftarlarının her geçen gün sayısının artması yapılacak olan seçimlerde çoğunluğu alma ihtimalinin gitgide artması üzerine Moskova idaresi Bakü'de Ermeniler'e yönelik saldırıları ve iki cumhu-

riyet arasındaki gerginliği gerekçe olarak göstererek 1990 yılı Ocak ayında ağır silahlarla Bakü'ye çok kanlı bir müdahalede bulunur. Bu kanlı olaylardan sonra Azerbaycan'da bir taraftan demokrasiye doğru bir yönelim olurken diğer taraftan da milliyetçi politikalar takip edilir (Buniyatov, 1991, s. 320). 1990 yılı Eylül, Kasım ve Aralık aylarında yapılan seçimlerde Halk Cephesi ve diğer muhalif grupların oluşturduğu Demokratik Blok, 360 üyeden oluşan meclise kırka yakın üye göndermeyi başarır. Aralık ayı başında yayımlanan Azerbaycan devlet başkanlığı kararnamesiyle devletin isminden "Sovyet Sosyalist" ifadesi çıkarılarak devletin ismi Azerbaycan Cumhuriyeti haline getirilir ardından Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin (1918-1920) bayrağı, devletin resmi bayrağı olarak kabul edilir (Buniyatov, 1991, s. 318).

## **1. 2. Azerbaycan Türkçesi**

Batı Türkçesi içinde zamanla saha bakımından iki farklı daire meydana gelmiştir. Bunlardan biri Azerbaycan ile birlikte Doğu Anadolu sahasını da içine alan Doğu Oğuzcası, diğerisi ise Osmanlı sahasını kapsayan Batı Oğuzcası'dır (Ergin, 2012, s. 15). Dolayısıyla Azerbaycan Türkçesi 'Türkmen Türkçesi', Osmanlı Türkçesi de 'Batı Oğuzcası'dır. Azerbaycan Türkçesinin özellikleri 13-14. yüzyıllarda oluşmaya başlar. Özelliklerin oluşmaya başladığı dönemlerde Azerbaycan Türkçesiyle Anadolu Türkçesi iç içedir. 12. yy'da Ahmet Yesevi'de, 13. yy'da Assaluk'ta Oğuzca özellikler görülür. Nevai'de ve Çağatay Türkçesinde Azerbaycan Türkçesinin yansımaları görülür (Buran ve Alkaya, 2011, s. 49).

15. yy'dan kalan Dede Korkut, Hasanoğlu'nun şiirleri, Kadı Burhaneddin Divanı, Hatai, Ahmet Harami Destanı, Nesimi ve Fuzuli'nin eserleri Anadolu sahası ve Azerbaycan sahasının ortak ürünleridir. Fuzuli ve Habibi'den daha sonra Azerbaycan Türkçesinin dil özellikleri gitgide çoğalır (Bozkurt, 2005, s. 422).

İlk asırlarda Doğu Oğuzcası ve Batı Oğuzcası arasında çok küçük saha farkları dışında bir ayrılık bulunmaz. Var olan bu küçük farklar ise zamanla genişleyip çoğalarak 17. yy'dan sonra iki farklı daireyi oluşturmuştur (Ergin, 2012, s. 15).

Dil coğrafyası bakımından bakıldığında Azerbaycan sahası; Doğu Anadolu, Güney Kafkasya ve Kafkas Azerbaycan'ı, İran Azerbaycan'ı, Kerkük ve Irak-Suriye Türkleri bölgelerini de içine alır. XIV. yüzyıldan itibaren tek çizgi şeklinde günümü-

ze ulaşan Azerbaycan Türkçesi 1828 yılında Azerbaycan'ın ikiye ayrılmasıyla birlikte kesintiye uğramıştır. Günümüzde Güney Azerbaycan'da Farsça, yazı dili durumdadır. Bundan dolayı Azerbaycan Türkçesinin yazı dili merkezi Kuzey Azerbaycan'dır. Bugünkü Azerbaycan yazı dili öncelikle Bakü, Tebriz ve Karabağ ağızlarının birleşimiyle Batı Türkçesinin oluşumuna dayanmaktadır (Buran ve Alkaya, 2011, s. 49-50).

Türk devletlerinin İslamiyet'i seçmeleriyle birlikte Türk dili ve lehçelerinde Arap alfabesini kullanımı başlamış ve bu süreç yaklaşık bin yıl devam etmiştir. Güney Azerbaycan'da hala Kuzey Azerbaycan'da ise 1929'a kadar Arap alfabesi kullanılmıştır. Latin alfabesi 1922'de onaylanmış, fakat Arap alfabesi de kullanımdan kalkmamıştır. 1922-1929 yılları arasında iki alfabe bir arada kullanılmıştır. 1939'dan sonra Kuzey Azerbaycan'da Kiril alfabesi kullanılmaya başlanmıştır. 1992'den sonra da Latin alfabesi kullanılmaya başlanmış ve 2001 yılında bu alfabe resmen onaylanmıştır (User, 2006, s. 238).

### **1. 3. Azerbaycan Türk Edebiyatı**

Azerbaycan Türk Edebiyatı: Azerbaycan (Kuzey ve Güney), İran, Irak, Kafkasya ve Doğu Anadolu bölgelerinde yaşayan Türklerin, "Doğu Oğuzcası" olarak adlandırdığımız Türk şivesiyle oluşturdukları, genel Türk Edebiyatının bir koludur. Azerbaycan Edebiyatı, Türkmen ve Çağatay (Müşterek Orta Asya Türk Edebiyatı) edebiyatlarıyla Türkiye Türklerinin edebiyatları arasında yer alır ve bu Türk edebiyatlarını birbirine bağlayan bir köprü vazifesi görür (Buran ve Alkaya, 2011, s. 49-50).

#### **1. 3. 1. Çarlık Rusya Öncesi Azerbaycan Türk Edebiyatı (1813 Öncesi)**

Azerbaycan coğrafyası en eski dönemlerden başlayarak günümüze kadar kültürel anlamda dünyanın merkezlerinden biri olarak öne çıkmasıdır. Birçok farklı topluluk Azerbaycan coğrafyasında devletler kurup hüküm sürdüğü için kültürel aktarım mekanizması olan yazılı ve sözlü edebiyatta bu değişimlerden etkilenmiştir. Bu etkilerin yanısıra Azerbaycan edebiyatı, klasik kültür ve Batı kültürü gibi iki önemli etki altında şekillenmiştir. Azerbaycan'daki idari yapının VII. yy'dan itibaren Arapların eline geçmesiyle Azerbaycan Türkleri arasında kültürel manada bir yaban-

cılaşma eğilimi başlamış, 10. ve 11. yy’larda yazılan eserlerin büyük bir kısmı Arapça veya Farsça olarak kaleme alınmıştır.

Klasik edebiyat olarak adlanıran bu dönemde birçok önemli şairden söz etmek mümkündür. 15. yy’da Nizami ve Kadı Burhanettin klasik şiirin ve saz şiirinin iki büyük temsilcisi, 16. yy’da hem Osmanlı hemde Azerbaycan edebiyatı içinde sayılan Fuzuli lirik şiirin dünya çapında büyük temsilcisi olarak karşımıza çıkmaktadır. 17. ve 18. yy’larda Aşık Edebiyatı alanında Küreni, Kurbanı, Tufarkanlı Abba, Hasta Kasım, Mevci, Lezgi Ahmet; klasik edebiyatta da Kavsi Tebrizi, Saib Tebrizi, Nişat şirvani, Fazli, Ağa Mesih şirvani, şakir, Molla Penah Vakıf, Mehcur gibi şairlerin yazdığı eserlerde Azerbaycan Türkçesinin dil özellikleri yoğunlaştırmıştır. Ayrıca çok zengin bir sözlü edebiyata da sahip olan Azerbaycan Türklerinin halk destanları da dikkate değer eserlerdir. Bu destanlar arasında en önemlileri: Aşık Garip, Varka ve Gülşah, Abbas ve Gülgez, Kerem ile Aslı’dır. Bunların dışında Azerbaycan sahasında halk hikayeleri, masallar, fıkralar, efsaneler, bilmeceler önemli bir yere sahiptir (Buran ve Alkaya, 2011, s. 49-50).

Klasik edebiyat olarak adlandırdığımız Arap ve Fars etkisinin görüldüğü anlayış bireysel tepkiler dışında varlığını 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar devam ettirmiştir. Bu dönemde Türkçenin edebi dil olarak geliştirilmesine yönelik bazı çalışmaları şu şekilde özetlenebilir:

Harzemşahların, Moğolların ve ardından da Timurluların Azerbaycan sahalarına inmeleriyle bölgede çoğalan Türk nüfusu, 13. yüzyıldan başlayarak Azerbaycan’da siyasi ve kültürel anlamda önemli gelişmeler yaşanmasına sebep olur. Özellikle de Türkçeyi devletin resmi dili olarak kabul eden İlhanlılar döneminde Türkçe yalnızca Türk köylerinde değil, dönemin medeniyet merkezleri sayılan şiraz, Tebriz, Hemedan vb. bölgelerde de büyük ilgi görmeye başlar. 14. yüzyıla dek Azerbaycan sahasında Türkçe eserler yazıldığını bilmemize rağmen elimize ulaşan en eski belge, şeyh İzzeddin Esferayani’nin 13. yüzyılın sonu 14. yüzyılın başlarında yazıldığı tahmin edilen iki gazelidir (Pirverdioğlu, 2002, s. 253). Hasanoğlu (Pur Hasan) mahlasını kullanmış olan şeyh İzzeddin Esferayani Türkçeyi edebi dil olarak kullanma geleneğini başlatmıştır. şeyh İzzeddin Esferayani Türkçe şiirleri tespit edilmiş ilk Azerbaycanlı şair olarak bilinmektedir (Caferoğlu, 1976, s. 466).

19. yy ile birlikte Azerbaycan Türk Edebiyatı, Aras nehrinin kuzeyinde kalan bütün Kafkasya bölgesini ve Azerbaycan topraklarını Rusların işgal etmelerinden sonra iki farklı kola ayrılarak gelişimini sürdürmüştür. Bu gün eski Sovyet Birliği sınırlarında kalan Azerbaycan Cumhuriyetindeki Türk Edebiyatını adlandırırken; Kuzey Azerbaycan Edebiyatı terimi, İran İslam Cumhuriyeti sınırları içinde kalan bölgenin edebiyatını adlandırırken de Güney Azerbaycan Edebiyatı terimleri kullanılmaktadır (Akpınar, 1994, s. 17).

### **1. 3. 2. Çarlık Rusya Dönemi Azerbaycan Türk Edebiyatı (1813-...)**

#### **1. 3. 2. 1. İran ve Çarlık Rusyası Etkisindeki Azerbaycan Türk Edebiyatı**

##### **1. 3. 2. 1. 1. İran (Güney Azerbaycan) Edebiyatı (1813 -...)**

Ruslar 19.yy'ın başlarında Kafkasya'ya girerek Aras nehrinin kuzeyine tamamen hakim olmuşlardır. Türkmençay Antlaşmasıyla (22 Şubat 1828) Azerbaycan ikiye bölünmüştür. Bu antlaşma ile Aras nehrinin kuzeyi Ruslara, güneyi ise İranlılara kalmıştır. Ruslar daha sonra Kafkasya'yı altı eyalete ayırmış ve merkezi Tiflis olan Kafkasya Umumi Valiliğine bağlamıştır (Okumuş, 2002, s. 262.).

Bu olaylardan sonra Kuzey Azerbaycan'da farklı bir ekonomik ve siyasi yapı oluşurken, Güney'de ise gelişme durma noktasına gelmiştir. Azerbaycan Türkçesiyle eğitim veren okullar kapatılır. Gazete, dergi ve kitap gibi yayımlara izin verilmez. 19. yüzyılın başlarına kadar Azerbaycan edebiyatının merkezi olan Tebriz bu görevini Tiflis'e devreder. Tiflis, siyasi, ticari ve kültürel yönden bir merkeze dönüşür. Tiflis'te açılan Rus okulları da ilk mütefekkir ve ilim adamlarını yetiştirmeye başlar. Rusya ve Avrupa'daki fikir hareketleriyle diğer yenilikler çok kısa bir süre sonra Tiflis'e ulaşır, buradan da hızla etrafa yayılmaya başlar. Yeni kurulan bu ortam, Tiflis'te yaşayan Azerbaycanlı maarifçileri ve diğer münevverleri derinden etkiler (Akpınar, 1994, s. 36).

1917 yılında gerçekleşen Bolşevik İhtilali bütün bölgenin kaderini değiştirir. 1918 yılında, daha önce sürgüne gönderilmiş olan, Şeyh Muhammed Hıyabani Tebriz'e dönerek Azadistan devletini ilan eder. Azadistan devleti varlığını altı ay kadar koruyabildikten sonra İran güçleri tarafından yıkılmış ve bu devletin kurulmasını destekleyen aydınlar öldürülmüştür.



Şeyh Muhammed Hıyabani kısa süreli yönetimi esnasında Güney Azerbaycan'da yaptığı çalışmalarla edebiyatın gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır. Bunlardan bazıları: Eğitim ve öğretimi Türkçe olan okullar açmak, Azerbaycan'dan ve Türkiye'den ilim adamları getirerek ders kitapları hazırlanmasına katkı sağlamaktır. Tebriz'de Yüksek Ticaret Mektebi açmıştır. Bunların dışında da Hayriye adlı bir tiyatro ve merkezi bir kütüphane kurmuştur.

Güney Azerbaycan modern edebiyatının oluşmasında kısa ömürlü olan (1918 yılında 6ay kadar) Azadistan devletinin çok büyük önemi vardır. 19. ve 20. yüzyıllarda ortaya çıkan siyasi ve sosyal olaylar Kafkasya'nın tamamında olduğu gibi Güney Azerbaycan'da da Sovyet politikalarını desteklemek zorunda kalan veya kalemlerini bu yönde oynatmak mecburiyetinde kalan bir nesiller yetişir. Bu nesiller, Güney Azerbaycan modern edebiyatının oluşmasında büyük gayret ve çabalar sarf eder. Çünkü bir taraftan sovyet ideolojisine sırf hayatta kalmak için destek veren birçok aydın bir taraftanda milli unsurları eserlerine taşır. Bu uğurda çok sayıda aydın da hayatını kaybeder. Asırlardan beri devam etmekte olan klasik şiir ve halk şiiri geleceğinin beraberinde çağdaş ve yeni şiir anlayışlarıyla nesir alanında da önemli örnekler verilir. "Gazel, kaside ve mesnevi türleri zamanla yerlerini manzum hikaye/roman adı verilen poemalara bırakır." (Akpınar, 1994, s. 39-40).

Güneyde gazetecilik ve dergiciliğin günden güne gelişmesi, edebiyat ve fikir alanlarında da önemli etkiler yaratır. Tebriz ve çevresindeki matbuat faaliyetleri Kuzey'in etkisinde gelişir. Hasan Bey Zerdabi tarafından çıkarılan "Ekinçi" gazetesi, burada milli bir matbuatın doğmasına yardımcı olur. Başlangıçta bu matbuat daha çok dini yayın ve propaganda amacıyla kullanılır. (Minesyan, 1935, s. 244)

Yavuz Akpınar, Güney Azerbaycan ve İran'da Zeynelabidin Marağayı, Abdurrahim Talibov ve Mirza Ağa Tebrizi'yi yeni edebiyatın ilk temsilcileri olarak gösterir. Bunlara, daha çok eğitim ve gazetecilikle uğraşan Mirza Ali Möcüz Şebüsteri, Mirza Hasan Ruşdiyye ve Mirza Mahmud Ganizade'yi de eklemek lazımdır. Hasan C. Memmedguluzade, Bey Zerdabi, Mirza Şafi Vazeh ve Mirza Fethali Ahundzade mektebine olan yakınlıklarıyla bilinen bu aydınlar, Güney Azerbaycan'ın içinde bulunduğu durumu eserlerinde konu ederek gerici zihniyete savaş açarlar (Akpınar, 1994, s. 42).



hakkında önemli araştırmalar yapar ve üniversitede, Türk Edebiyatının klasik örneklerini çağdaş ve ilmi yöntemlerle hazırlayarak yayımlarlar. Mirze Adıgözel Bey, Ab-baskulu Ağa Bakıhanov, Şeyh İbrahim Gencevi, Mirze Cemal Karabağı gibi tarihçilerin eserlerinde, Azerbaycan ve Kafkasya tarihinin ayrı ayrı dönemleri, çeşitli tarihi kaynaklardan araştırılır (Soltanova, 2014, s. 34).

1905 yılında ortaya çıkan I. Rus İhtilali üzerine çarlığın kısıtlı da olsa ilan etmek zorunda kaldığı hürriyet basın, yayın gibi faaliyetlerin gelişmesine imkan yaratmıştır. İhtilal döneminde Rusya'nın tamamında siyasi ve kültürel alanda birtakım yenilikler ve gelişmeler gerçekleşmiştir. Bu gelişmeler sadece Rusya'yı değil Azerbaycan'ı da etkilemiştir. Yeni matbaalar açılmış, gazete ve dergiler çıkarılmaya başlanmış, milli okullar, milli tiyatro ve kültür cemiyetleri kurulmuş hatta milli ülküleri takip eden parti teşkilatları, teşkilatlar oluşturmaya başlamıştır. 20. yy'ın başları, bütün Çarlık Rusya'sında ve Azerbaycan'da büyük olayların yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde Bakü, petrol sanayisi sayesinde çok hızlı bir gelişme göstermiş, kısa sürede Azerbaycan kültür ve medeniyet merkezi olmuştur. 1905 yılında yaşanan Rus ihtilali, "Kavimler Hapishanesi" diye bilinen Çarlık Rusya'sında özgürlük ve bağımsızlık ateşini yakmış, edebi, siyasi, toplumsal faaliyetlerin hızlı bir şekilde gelişmesini sağlamıştı. Kısa sürede birçok kitap basılmış, gazete ve dergilerin sayısı arttırılmış, siyasi partiler ve teşkilatlar kurulmuştu.

19. yüzyılın başı Azerbaycan Edebiyatını için uyanma, dünyayı tanıma devridir. Bu dönemlerde Azerbaycan Edebiyatı, Türkiye ve Rusya'daki siyasi gelişmelerden tesirindedir ve buna paralel olarak edebi hareketlerinde yansımaları görülmektedir. Bu dönemlerde Azerbaycan Edebiyatı üç büyük eğilimin etkisi altındadır: Türkiye'de ortaya çıkan Türkçülük hareketinin ve Türkiye, İran ve diğer İslam ülkelerinin etkisiyle İslamcılığın ve son olarak da Rusya'nın etkisiyle çağdaş, siyasi ve sosyal akımların; bu bakımdan 20. yy'ın ilk çeyreğinde edebiyatta bu üç eğilimin de temsilcilerine rastlanır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

1) *İnkılapçı Demokratik Edebiyat*: 1905 tarihli Rus İnkılabı'ndan sonra ortaya çıkan bu yeni edebiyat, eskiyi ve eskiden kaynaklanan cehaleti eleştiri ve yeni bir dünya arzusu taşır. Belirli ölçüde Rusya'daki sosyal demokrat hatta geçtikçe sosyalist faaliyetlerin etkisi altındadırlar. Edebiyatta gerçekliği benimseyen bu grubun en

önemli temsilcileri: Mirza Elekber Sabir, Celil Memmedguluzade, Neriman Nerimanov, Ali Nazmi, Memmed Said Ordubadi, Mirzali Möcüz, Ebdürrahim Bey Hakverdiyev, Aligulu Gemküsar'dır.

2) *Realist Maarif Yönlü Edebiyat*: Genellikle eğitim meseleleri, toplumun aksayan yönleri, kadın ve aile sorunları gibi konularını ele alır. Bu tür konuları ele alan edebiyatın başlıca temsilcileri: Üzeyir Hacıbeyli, Süleyman Sani Ahundov, Abdulla Şaig, Reşit Bey Efendiyev, Sultanmecid Ganizade, Yusuf Vezir Çemenzemimli ve İbrahim Bey Musabeyov'dır.

3) *Romantik Edebiyat*: Romantizm Azerbaycan'da; İngiltere ve Fransa'da olduğu gibi bir döneme damga vuracak seviyede güçlü bir mektep olmayı başaramamıştır. Rusya'nın baskısı yüzünden gelişimi geç olmuş, 1917 yılındaki Rus ihtilaliyle de çok büyük bir darbe yemiştir. Başlıca temsilcileri: Hüseyin Cavit, Muhammed Hadi, Ahmet Cevat ve A. Bey Divanbeyoğlu ve Abbas Sihat'tir (Aytan, 2007, s. 30-36).

1908 yılı Meşrutiyetinden sonra Türkiye'de giderek güçlenen Türkçülük hareketi Azerbaycan edebiyatçılarına da etkisi altına alır. Ziya Gökalp ile aynı fikirleri savunan Ahmet Ağaoğlu ve Hüseyinzade Ali Bey gibi isimler çıkardıkları 'Hayat' gazetesi ve 'Füyüzat' dergisiyle Türkçülük akımının liderleri olup Azerbaycan kültür hayatında derin izler bırakmışlardır. Bunlar isimlerden Hüseyinzade Ali Bey'in yeri oldukça önemlidir. Azerbaycan'da yazdığı yazılarla Türk dünyasının ortak yazı dilinin olması gerektiğini dile getiren Hüseyinzade Ali Bey bununda İstanbul ağzına dayanması gerektiğini söyler. İstanbul'da kaldığı zamanlarda yakın çevresinde ve Ziya Gökalp gibi Türk fikir adamları arasında bu tür fikirleri ilgiyle karşılanan Hüseyinzade Ali Bey bununla birlikte "Türk kanlı, İslam imanlı ve Frenk kıyafetli olalım" sözleriyle Ziya Gökalp'in "Türk milletindenim, İslam ümmetindenim, Garp medeniyetindenim" düsturunun fikri çerçevesini çizerek yazılarında Türkçü bir hayatı, İslam dinine hürmeti esas alarak Avrupa medeniyetinden faydalanmayı temel hayat görüşü olarak alarak düşüncesini savunmuştur (Buran ve Alkaya, 2011, s. 51).

Hüseyinzade Ali Bey gibi aydınlarla aynı dönemde yaşayan ve Mehmet Emin Yurdakul, Abdülhak Hamid, Tevfik Fikret, Rıza Tevfik, Ahmet Hikmet Müftüoğlu vb. Türkçü yazarlarla yakın temasları olan Hüseyin Cavid ve Ahmed Cevad gibi ya-

zarlar da oldukça önemlidirler. Ahmed Cevad'ın “Dalga” ve “Koşma” isimli şiir kitapları; Hüseyin Cavid'in de “Bahar Şebnemleri” “Geçmiş Günler” isimli şiir kitapları; “Ana”, “Maral”, “Şeyh Senan”, “Şeyda”, “Uçurum”, “İblis” isimli tiyatro eserleri ve “Topal Timur”, “Peygamber”, “Kinyaz”, “Telli Saz”, “Hayyam” isimli dramaları da oldukça önemlidir (Buran ve Alkaya, 2011, s. 51).

M. Muhtarov ve H. Z. Tağıyev'in gayret ve yardımlarıyla kurulmuş olan “Neşr-i Maarif” ve “Nicat” adlı maarif cemiyetleri halkın aydınlanmasını sağlamış ve Milli Azadlık Harekatı'nın güçlenmesinde büyük hizmetler göstermiştir (Gasımov, 1984, s. 131).

1918 yılında Rusya'da çıkan ayaklanmalar sırasında Azerbaycan aydınları bir araya gelerek Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan ederek 28 Mayıs 1918'de Azerbaycan Halk Cumhuriyetini kurarlar. Bu hükümet kısa bir süre sonra Bolşevik Hükümetinin Kızıl Ordusunun saldırılarına uğrar ve Bakü işgal edilir. İşgalin ardından tekrar bağımsızlığını kazanana kadar Rus hakimiyeti altında kalmıştır.

1900-1920 yılları arasında milli halk edebiyatı araştırmaları şekillenir. 20. yy'ın başlarında “Rehber”, “Mekteb”, “Debistan”, “Arı”, “Tuti” vb. gazete ve dergilerde Azerbaycan folklorüne dair eserler yayımlanır. Bu dönemde R. Efendiyev, F. Köçerli, Hüseyin Qayıbov, Hacı Hasan, Mahmudbey Mahmudbeyov, Sefæreli Velibeyov, Eyneli Sultanov, İsmayıl Memmed ve Hasan Efendiyev kardeşleri, Mustafa Gemerli ve başka isimler halk edebiyatı örneklerini derleyip yayımlarlar. Azerbaycan folklorunun derlenmesinde ve yayımlanmasında milli matbuatın önemli bir etkisi vardır. Bunun dışında halk edebiyatı üslubunu dergiye taşıyan ve bu üslupla bir edebi mektep oluşturan “Molla Nasrettin” adlı mizah dergisi de bu dönemde yayımlamaya başlar ve çok büyük bir üne sahip olur. (Agaverdi, 2011, s. 18).

### **1. 3. 3. Sovyet Dönemi Azerbaycan Türk Edebiyatı (1920-1991)**

1917 Bolşevik İhtilali'nin Dünya siyasi tarihinin oluşmasında yeri çok önemlidir. Sovyetler Birliği'nin hükmü altında olan Türk Cumhuriyetleri de bu ihtilalin sonuçlarından büyük ölçüde etkilenmiştir. Rejim değişikliğine bağlı olarak toplum hayatında da önemli değişiklikler olmuştur. Bu coğrafyada yeni bir yaşam üslubu gelişmeye başlamıştır. 1920'li yıllardan sonra bu üslup daha da yoğunluk kazanarak

devam eder ve 1937 yılında Stalin'in iktidara gelmesiyle en belirgin şeklini alır (Meherremov, 1992, s. 4).

1920'lerden itibaren sosyalist devir edebiyatı başlamıştır. Bu dönemin yazar ve şairleri ortak bir Sovyet çizgisinde komünizmi öven eserler vermişlerdir. Semed Vurğun, Hüseyin Cavid, Memmed Rehim, Osman Sarıvelli ve Ehmet Cemil gibi isimler Azerbaycan Türk şiirinde şiirin geçmişi ile bugünü arasında köprüyü temsil ederler (Buran ve Alkaya, 2011, s. 51).

1920-1930'lu yıllar arasında eski kuşaktan şairler: Ahmed Cevat, Hüseyin Cavid, Cefer Cabbarlı, Abdulla Şaik gibi isimler belirli değişiklikler geçirerek hem dönemin ruhuna uygun hem de kendi dünya görüşlerine ters düşmeyen eserler vermeğe çalışırken yeni yetişen genç kuşak da edebiyat dünyasına katılır ve dönemin heyecanına uygun eserler vermeye başlarlar (Akpınar, 1994, s. 71).

1930'lu yılların sert, acımasız politikası ile yapılan uygulamalar, eğitim alanında binlerce insanın canına mal oldu. Eğitimli, ulusçu düşüncede ciddi vatansız çok sayıda öğretmenin görevine son verildi. Gözaltına alınmalar hızlandırıldı. Hatta öğrenciler de bu takipçi baskısı altındaydılar. Halk eğitiminin bu yolla Sovyetleştirilmesine başlandı. 1920'li yıllarda petrolden gelen gelirin %60'ı eğitime aktarılmaktaydı. Bu da Sovyetlerin eğitimi birinci dereceden kendi amaçlarına araç olarak belirleyip kullanmalarını göstermekteydi. Sovyetlerin, Azerbaycan Türklerinin milli kimliklerini yok etmeye yönelik bu tutumu en çok şair ve yazarları etkilemiştir. Sovyet yönetimi, Azerbaycanlı Türk yazarlara Azerbaycan'ın istilasını haklı göstermeleri, komünist idareyi öven yazılar yazmalarını istemekteydi. Aydın kesim ise yapılan hak-sızlıklara kayıtsız kalmayıp gizlice Sovyet rejimini kötülüyor, halkı uyandırmaya, milli kimliği unutturmamaya çalışıyordu.

Azerbaycan'da ara ara şairlere ve sanatçılara yönelik siyasi baskılar yapılmıştır. İdareciler "eli kalem tutanlar"dan bazen hiçbir şey yazmamalarını, bazen de sadece onların istedikleri gibi yazmalarını istemiştir. Buna ek olarak da bazı Azerbaycanlı şairler ilim öğrenmek istedikleri için veya bir tasavvufi düşünceye mensup oldukları için Anadolu'ya gelmişlerdir. Bunlar arasında öğretmen olarak gelenler de olmuştur. Şair ve yazarların Anadolu'ya gelmelerinin bir başka sebebidir Osmanlı padişahların

veya devlet büyüklerinin şairlere ve sanatçılara verdiği hem güzel eserlerin ortaya konmasını teşvik eden, hem de sanatçılara ekonomik fayda sağlayan “caize” isimli hediyelerin de bu göçlerde etkili olduğu düşünülmektedir. (Bayram, 2005, s. 85).

Sovyet baskısının yaşandığı dönemlerde yeni şeyler yazıp yaratmak zorunda kalan, 1920’den önceki devirde olgun eserler yazmış sanatçılar değişik yollar tercih ederler: Bunlardan bir kısmı susmayı bir kısmı etliye sütlüye karışmamayı; küçük bir vazife alıp bir kenara çekilmeyi tercih eder. Yazarların bir kısmı döneme ayak uydurmaya çalışarak istenilen tarzda eserler yazmayı denerler. 1920’den önce eserler vermiş sosyalist veya sosyal demokrat görüşlü kimseler ise pek fazla zorlamadan yeni dönemin değerlerine uygun eserler kaleme alırlar. Her şeye rağmen kendi bildiği yolda gitmeye çalışan, inandığı ölçüler doğrultusunda eserler vermeye çalışan sanatçılar da yok değildir. Kendi bildiği yolda ilerleyen, inandıklarından şaşmayan isimlere Hüseyin Cavid örnek olarak gösterilebilir. Cafer Cabbarlı, A. Hakverdili, Celil Memmedguluzade, Yusuf Vezir Çemenzemini, Abdullah Şaik gibi şahıslar ise kendi şahsiyetlerini korumaya çalışarak hem yeni devre uygun hem de kendi zevk ve görüşlerine uygun eserler yaratmaya çalışmışlardır. Bunlardan bir kısmı istediği gibi yazmayı başarabilmiş bir kısmı da Stalin’in terör devrinde hayatını kaybetmiştir (Akpınar, 1994, s. 75).

Bu dönemde işlenen konular genellikle Azerbaycan’da kurulan Sovyet haki-miyetidir. Eserlerin birçoğunda 1920’den önceki yıllar; yani Sovyet hükümetinin kuruluşundan önceki Azerbaycan’ın, köylülerin, işçilerin, genç aydınların kötü du-rumu, din adamlarının, zenginlerin, cahillerin ve fanatik kimselerin, burjuvaların, beylerin sömürsü anlatılır. Sonra ise Sovyet devrinin gelmesiyle emekçilerin kurtu-luşu ilerleme ve kalkınma döneminin başlaması tasvir edilir. Daha doğrusu 1917 ihtilali arefesindeki ve hemen sonrasındaki Azerbaycan hayatı ele alınır ve “inkıla-bın” gerçekleşmesi anlatılır. Bu eserlerin ortak bir yanı da hepsinde epik unsurların ağır basması, “inkılapçı” tiplerin idealize edilmesidir (Akpınar, 1994, s. 76).

1941-1946 yılları arasında konular ağırlıklı olarak 2. Dünya Savaşı’na kay-mıştır. Savaş sırasında yazılan eserlerin amacı daha çok halka güven ve cesaret ver-mek olmuştur.. Savaşa genç bir asker olarak katılan ve döndükten sonra 1950-1960’larda savaş hatıralarını, savaşa dair izlenimlerini yazan veya bunlardan yararla-

narak değişik birçok eser ortaya koyan bir kuşak yetişir. Bunların eserlerinde “gerçek savaş”ın ne olduğu gözler önüne serilir. Yaşanmışlıktan gelen canlı ve ürpertici hususiyetleriyle bu eserlerin büyük bir çoğunluğunu tek yanlı görüşle yazılmaları tezat teşkil eder. Bu tür eserler hikaye, roman ve tiyatro türlerinin imkanlarını zorlarlar. Savaşla birlikte uzak ülkelerin egzotizmi de eserlere yansımış olur (Akpınar, 1994, s. 76).

Savaş yıllarında edebi faaliyete başlamış olup daha çok 1946’dan sonraki yıllarda olgunluk çağına ulaşmış olan yazarlar arasında Sabit Rehman, Mirza İbrahımov, Enver Mehmedhanlı, Süleyman Veliyev, İlyas Efendiyev, gibi önemli isimler Sovyet dönemi Azerbaycan nesrinin önemli ve olgun örneklerini vermişlerdir (Akpınar, 1994, s. 77).

1960’lar Azerbaycan edebiyatında yeni bir dönemin başlangıcıdır. Bu dönemde çağdaş Azerbaycan hayatı veya çağdaş insan ele alınmış; kısmen ideolojik yaklaşımlardan uzak, realist eserler, değişik teknikler ve anlatım yollarıyla ortaya konulmuştur. Bu kuşak aynı zamanda savaş ve siyasi kargaşaya dönemini görmüş, genellikle iyi bir eğitim almış ve iyi derecede Rusça öğrenerek dünya edebiyatına da bu dille açılmışlardır. Aynı şekilde kendilerinden önceki kuşaktan çok daha iyi şartlarda dünya edebiyatının belli başlı eserlerini okuma, inceleme imkanı bularak dar kalıplardan sıyrılabilmişlerdir. Bu yıllarda eserler vermiş şahsiyetleri de iki farklı grupta toplayabiliriz. Bunlar: 1960’lardan önce eserler vererek edebi hayata girmiş ve faaliyetlerini 1960-1970’lerde da sürdürmüş olan kısmen daha yaşlı ara nesil. Hesen seyit Beyli Ezize Caferzade, İsmail Şıhlı, Hüseyin Abbaszade, Gül Hüseyinof, Bayram Bayramof, Şiheli Gurbanof, İsa Hüseyinof, Salam Gedirzade, Çingiz Hüseyinof, Sabir Ehmedof vb.isimler. Bu ara nesil günümüz Azerbaycan edebiyatına yeni bir soluk getirmiş olan 1970 ve 1980’li yıllarda olgunlaşmış ve eserleriyle kendilerini kabul ettirmiş kuşakla, edebi geleneklerle fazla ilgisi olmayan bir nesildir. Bunlar içinde İ. Şıhlı, İ. Hüseyinof gibi yaratıcılıklarıyla sıyrılabilmiş şahsiyetleri özellikle belirtmek gerekir. Bu ara nesil doğal olarak II. Dünya Savaşı’nı çok genç yaşlarında yaşamış olan sanatçılardır. Dolayısıyla savaş bu nesli olgunlaştırmış ve 1960’lardaki yaratıcılık devrinde de büyük ölçüde etkilemiştir (Akpınar, 1994, s. 78).



Bu dönem yazarlarında 2. Dünya Savaşı ile alakalı konuları görülse de devrin yazarlarının birçoğu savaş konusunu geride bırakmış artık savaş sonrası sosyal problemlere, çalışma hayatına, emekçilerin maddi, manevi dünyasına yönelmiştir. Savaş sonrası köy hayatını eserlerine konu edinen yazarlar arasında Toğana ile Sabir Ehemedov ve İsa Hüseyinov sayılabilir.

1960-1965’li yıllarda modern Azerbaycan şiirinde en çok işlenen tema insan ve insanın iç dünyası olmuştur. Şiir, ideolojik söylemlerden büyük ölçüde uzaklaşmıştır. Bahtiyar Vahabzade ile başlayan ve ondan sonrakiler tarafından da devam ettirilen aşağıda verilen üç özellik 1970’li yılların şiirinde temel ölçüt olmuştur. Bunlar:

1. *Millilik*
2. *Asrilik*
3. *Tabiat*

‘*Millilik*’ konusu içine, vatan sevgisi ve vatandaşlık duygularının estetik anlamı girer. Bu dönem şiirinde vatan temi, Prof. Dr. Yaşar Garayev’in “Vatan sevgisi ve vatandaşlık duygularının estetik aksi, şiirimizde oldukça güçlüdür. Poeziyamızın koro halinde okuduğu türkünün nakaratı sadece ve sadece “Azerbaycan”dır dersek mübalağa yapmış sayılmayız.” (Makas, 1992, s. 3) diyerek belirttiği gibi “Azerbaycan” adı üstünde yoğunlaşır. Tabi ki kastedilen “Azerbaycan” sadece Kuzey Azerbaycan için değil, aynı zamanda Güney Azerbaycan için de geçerlidir. Çağdaş Azerbaycan şiirinde “Güney Azerbaycan” zaten milli bir mesele olarak işlenir (Akpınar, 1994, s. 175). Eli Tüde, Balas Azeroğlu, Söhrab Tahir, Nebi Hezri, Bahtiyar Vahabzade, Eli Kerim, Helil Rıza Ulutürk gibi isimler bu milli meseleyi en yoğun şekilde işleyen şairlerdir.

‘*Asrilik*’ konusu içinde ise, millilik imgesinin sosyal öneme sahip olması ve dönemin ihtiyaçlarına cevap vermesi değerlendirilir. Bu iki unsuru bünyesinde bulunduran şiir “İlmi Teknik Terakki Devri” denilen aşamanın problemlerinden olan “tabiat ve tabiata bakış” sorununu da, şairler kendi yeteneği ölçüsünde cevaplandırmaya çalışırlar. Savaş ve tabiat, çağdaş Azerbaycan şiirinin ve şairlerinin sınavdan geçirildiği en önemli iki mihenk taşıdır. Nebi Xezri, Bahtiyar Vahabzade, Helil Rıza

Ulutürk, Mehmed Arslan vb. isim, Azerbaycan tarihine “Kanlı Yanvar” olarak unvanı birleştirerek son derece güzel örnekler verirler (Makas, 1992, s. 3)

Sonuç olarak Azerbaycan halkının özgürlük için mücadele yaptığı 1980-1990 yılları arasında edebiyat, halkı bilinçlendirmek, milli fikirleri aktarmak için araç olmuştur.

### **1. 3. 4. Bağımsız Azerbaycan Türk Edebiyatı (1991- ...)**

1990’lı yılların başında SSCB’nin yıkılış sürecine girmesiyle 1920 yılından başlayarak 70 yıl kadar bir süre Sovyetler Birliği’nin egemenliği altında olan Azerbaycan’da da bağımsızlık mücadeleleri başlamıştır. “Kanlı Ocak” adıyla anılan, 10-20 Ocak 1990 yılında Bakü’de başlayan bağımsızlık hareketi bastırılrsa da bu isyan sonrası bağımsızlık mücadeleleri artarak devam eder ve Azerbaycan 30 Ağustos 1991’de ikinci kez bağımsızlığını ilan eder.

Bu dönemden sonra edebi sahneye çıkan Nebi Hezri, Bahtiyar Vahapzade, Vakıf Samedoğlu, Hüseyin Arif, İslam Seferli, Eli Kerim, Gasım Gasımszade, Eliadı Kürçaylı ve Gabil gibi şahsiyetler, son dönem Azerbaycan Edebiyatının önde gelen şairleridir. Bunlar arasında eserleri Türkiye’de de bilinen ve Türkiye sevgisine yer veren Bahtiyar Vahapzade ve Nebi Hezri oldukça önemli yer tutar. Çağdaş Azerbaycan şiirinde en çok işlenen konular Azerbaycan, dil, tarih, tabiat gibi konulardır. Son yıllarda yaşanan milli varlık mücadelesi ve özellikle Ermenilerin yaptığı katliamlar da şiirde geniş ölçüde yer tutmaktadır (Buran ve Alkaya, 2011, s. 49-51).

şekilde batı geleneği, muhtevada doğu geleneği ve Azerbaycan masal tefekkürünün cazibeli zemininde gelişen hikaye ve roman türü de Azerbaycan edebiyatında önemli bir yer tutar. Azerbaycan hikaye ve romancılığında; Neriman Nerimanov, Celil Memmedguluzade, Süleyman Sani Ahundov, Eli Veliyev, Seyit Hüseyin, İlyas Efendiyev, Mirza İbrahimov gibi yazarlar başta gelen isimlerdir. Azerbaycan hikaye ve romanlarında kadın hakları, kahramanlık, eşitlik, savaş yılları ve savaşın beraberrinde getirdiği felaketler yoğun bir biçimde işlenmiştir. Hemen hemen her alanda çok sayıda eser verilen ve oldukça işlenen Azerbaycan Türkçesi, bugün oldukça gelişmiş bir edebi dil haline gelmiştir (Buran ve Alkaya, 2011, s. 49-51).

Bağımsızlık döneminde halk edebiyatı araştırmaları için: 1996 yılında Azerbaycan Bilimler Akademisi Nizami adına Edebiyat Enstitüsünün nezdinde Dede Korkut İlmî-Medenî Merkezi, 2003 yılında da Azerbaycan Milli Bilimler Akademisine bağlı Folklor Enstitüsü kurulmuştur.



## İKİNCİ BÖLÜM

### 2. HURŞİDBANU NATEVAN

#### 2. 1. Hurşidbanu Natevan'ın Ailesi

15 Ağustos 1830 yılında Karabağ'ın Şuşa şehrinde doğmuştur. Baba tarafından Karabağ'ın ünlü hakimi İbrahim Halil Cevanşir Han'ın, anne tarafından ise Gence hakimi Cevad Han'ın torunudur. Halk arasında “*Han Kızı*” olarak tanınan Natevan, ailesinin tek evladı ve hem annesi tarafından hem babası tarafından han soyundan olduğu ayrıca Karabağ Hanlığının da mirasçısı olduğu için “*Dürr-i Yekta*” yani “*Tek inci*” olarak da anılır (Akpınar, 1998 s. 396).

Hurşidbanu Natevan'ın babası Karabağ Hanı I. Mehdigulu Han, annesi de Gence hakimi Cevad Han'ın soyundan gelen Ziyadoğlu Uğurlu Bey'in kızı Bedircehan Hanım'dır.

Natevan, Rus hizmetinde bir general olan Dağıstanlı Hasay Han Üsmiyev ile 1950 yılında evlenmiştir. Bir süre sonra bu eşinden ayrılan Natevan, Karabağlı bir seyitle evlenir. İlk eşinden bir oğlu, bir kızı; ikinci eşinden ise üç oğlu iki kızı vardır. Birinci eşinden olan oğlu Mehdigulu Han Vefa ve kızı Hanbike; ikinci eşinden olan oğlu Mirhesen Mir de kendisi gibi şairdir.

Mehdigulu Han Vefa, Kafkasya'nın ünlü şairlerindedir. Ne yazık ki Vefa, annesi gibi Türkçeye ehemmiyet vermemiş eserlerinin çoğunu Farsça yazmıştır. Fakat annesinin yazdıklarına da çok uzak kalmamış bazı gazellerini nazireler yazmıştır.

#### 2. 2. Hurşidbanu Natevan'ın Hayatı ve Edebi Kişiliği (1830-1897)

Natevan'ın dünyaya gelişinden itibaren zorlu bir hayatı olmuştur. Rus komutan Binbaşı Lisanevich, Natevan'ın dedesi İbrahim Halil Han'ı tüm ailesiyle beraber katletmiştir (18 Temmuz 1806). İbrahim Halil Han'ın öldürülmesi üzerine Natevan'ın babası Mehdigulu Han Karabağ Hanı olmuştur.

Babası Mehdigulu Han'ın 1845 yılında vefat etmesinden sonra Karabağ Hanlığı'nın meşru varisi olarak hanlığı yönetmeye başlamıştır. Karabağ Hanlığı'nın hükmü şahsiyeti ve veraset meseleleriyle ilgili işleriyle uğraşmak için Tiflis'e gitmiş

burada Rus yöneticilerin zihniyetleri ve emelleri hakkında yakından bilgi edinmiştir. Kendisini devamlı takipte tutan Ruslar'ın düzeniyle, Ruslar'ın hizmetinde bir general olan Dağıstanlı Hasay Han Üsmiyev'le istemediği halde 1850 yılında evlendirilmiştir. Hasay Han'dan bir süre sonra ayrılmış ve 1860 yılında Karabağlı bir seyyidle evlenmiştir. Hayatının büyük bir kısmını Şuşa'da eşinin de teşvik ve desteğiyle daha çok hayır işleriyle uğraşarak geçiren Hurşidbanu Natevan 2 Ekim 1897 yılında vefat etmiş ve Şuşa'da "İmaret" adı verilen bir yerde defnedilmiştir. Yoksullara ve muhtaçlara yardım etmesi onlara şefkat göstermesi halk arasındaki itibarını arttırmış, bu sebeple onun keramet sahibi olduğuna bile inananların çıkmasına sebep olmuştur. Şuşa'ya 6 km uzaklıktaki İsa Bulağı denilen yerden içme suyu getirmek için yaptırdığı kemer ve su yoluna halk "Han Kızı Bulağı" diyerek onun adını ebedileştirmiştir (Akpınar, 1998, s. 397).

Natevan'ın hem baba tarafında hem anne tarafında değerli şairler yetişmiştir.

Hurşidbanu, halası Cevher Hanım'ın yanında yetişmiş. Özel hocalardan Arapça, Farsça dersleri alarak bu dilleri öğrenmiştir (Akpınar, 1998, s. 396-397).

Şairin edebi kişiliğinin şekillenmesinde siyasi ve toplumsal durum kadar yapmış olduğu şanssız ilk evliliği, ikinci eşinin ve oğlunun beklenmedik ölümleri etkili olmuştur. Yaşadıkları Hurşidbanu'yu çok sarsmış, onu içine kapalı, hayata karşı kötümser bakan biri haline getirmiştir. Şiirlerinin en belirgin özelliği ümitsizlik, keder, hasret ve yaşadığı devirden şikayet edişidir. Rusların Karabağı işgal ettikten sonra kadın çocuk demeden halkı katletmesi, hanlık ailesini yaşadıklarından, duyduğu derin acıyı ve hüznü eserlerine yansıtmıştır (Akpınar, 1998, s. 397).

Natevan, 19. yy Azerbaycan'ında Fuzuli mektebinin en tanınmış temsilcisi olarak kabul edilir. Gazellerinde doğallık, samimiyet ve ince bir lirizm dikkati çeker. Oğlu Mir Abbas'ın 1885 yılında genç yaşta ölümünden sonra o zamana kadar yazdığı Fuzuli tarzı gazelleri bir tarafa bırakarak mersiyeler yazmaya başlamıştır. Şiirleri Azerbaycan şairleri arasında büyük bir ilgiyle karşılanmış ve şiirlerine birçok nazire yazılmıştır. Bunlar arasında Seyyid Azim Şirvani'nin şiirleri en ünlüleridir. Azerbaycan'da şiir ve musikinin merkezi sayılan Şuşa şehri Natevan'la en parlak dönemini yaşamıştır. 1850'den itibaren şiir yazdığı bilinmekte olan Hurşidbanu bu şiirlerini bir

divan da toplayamamış, bu yüzden şiirlerinin bir kısmı kaybolmuştur. Bulunabilen şiirleri ölümünden sonra Kiril ve Arap harfleriyle birçok defa yayımlanmıştır. Döneminde Azerbaycan ve Kafkasya'nın her yerine yayılan şiirlerinin bazıları bestelenmiş ve bu besteler klasik Azerbaycan musikisinin en güzel örnekleri arasında yer almıştır (Akpınar, 1998, s. 397).

Hurşidbanu Natevan, konağını şair ve sanatçılara açmış, onları korumuştur. Karabağ'da 1872 *Meclis-i Üns* adlı bir şairler cemiyeti kurmuş, dağınık bir şekilde yaşayan şairleri bir araya toplamıştır. Bu mecliste Mirze Rehim Fena, Mirza Elesker Növres, Hacı Abbas Ağah, İsmayıl Bey Daruğe, Mirza Mehemed Katib, Memo Bey Memai vb. otuz kadar şair bir araya gelmiştir. Meclis Azerbaycan'ın başka yerlerindeki diğer şair topluluklarıyla karşılıklı birbirlerine şiirler yazmıştır. Bu meclisler aynı zamanda klasik Azerbaycan şiirinin belirli bir ölçüde canlanmasına ve Azerbaycan sahasında yeni şairlerin yetişmesine de zemin hazırlamıştır.

Hurşidbanu Natevan şiirin yanı sıra hat, tezhip ve resim gibi sanatlarla da ilgilenmiştir. Azerbaycan El Yazmaları Enstitüsünde şairin kendi hazırladığı eserlerden oluşan "*Gül Defteri*" adıyla bilinen bir albüm bulunmaktadır. Yaptığı iğne işleri de Azerbaycan Devlet İnce-senet Müzesinde(Güzel Sanatlar) koruma altındadır.

Natevan, 1858 yılında Kafkasya'ya ziyaret düzenleyen Fransız yazarı Alexandre Dumas Pere'ye hazırladığı el işlerinden hediye etmiştir. Dumas Pere de Natevan'a nadir bir satranç takımı hediye etmiştir.

Ailesinde birçok şair bulunan Hurşidbanu'nun çocukları da şiirle meşgul olmuştur. İlk evliliğinden olan kızı Hanbike ve şiirlerinde Vefa mahlasını kullanan oğlu Mehdigulu Han da şairdir. Natevan'ın 1960 yılında Bakü'ye heykeli dikilmiştir. Ayrıca Hurşidbanu hakkında birçok eser kaleme alınmıştır. Bunlar arasında İlyas Efendiyev'in Hurşidbanu Natevan ( 1978) isimli dramı birçok defa sahnelenmiştir (Akpınar, 1998, s. 397).

İlk eğitimini babasının sarayında almış, burada özel öğretmenlerden dini ve dünyevi ilimlerle birlikte klasik doğu edebiyatı eğitimi almıştır. Babasının ölümünden sonra hanlığa geçmiş bir arada geleneksel el işleriyle meşgul olmuş Şuşa motif-

lerini (budak, üzüm salkımı, ağaç, ev, gül, çiçek) işlediği eserlerle uzmanların ilgisini çekmiştir.

Neşe ve elem, aşk ve ızdırap, güzellik ve kötülük hayatta olduğu gibi Natevan'ın şiirinde de bir aradadırlar. Natevan klasik şiir geleneği içinde hayatının tezatlarına ve trajizmine isyanı bu şekil içinde dile getirmiştir. Onun Ali Asker, Zeynep, Kasım, Gelmesin redifleriyle yazdığı şiirlerinde dini konular ve şahsi kaderin ve ictimai-felsefi sıkıntının vahdetle ifadesine çevrilmiştir. Zarif, kibar kadın ruhu ve zevki, orijinal tasvirler, çeşitli vezin ve bahirler, sade ve temiz bir şiir dili, edebi ifadelerler iç kafiyeler Natevan'ın şiirleri ve sanat yönü bakımından Azerbaycan edebiyat tarihinde dikkate değer bir yerde olmasına sebep olmuşlardır.

### 2. 3. Hurşidbanu Natevan'ın Eserleri

Natevan'ın eserleri toplu bir divanda değildir. Muhtelif tezkirelerden, el yazmalarından toplanmıştır. Natevan şiir yazmaya tahmini 1850'li yıllarda "Hurşid" mahlasıyla başlamıştır. O dönemler yazdığı şiirlerin çoğu kaybolmuştur. Çalışmamızda Natevan'a aiti "Hurşid" mahlasıyla yazılmış üç gazele yer verilmektedir. Şair 1870'li yıllardan sonra "çaresiz, zayıf, hasta" anlamına gelen "Natevan" mahlasını kullanmıştır.

İlk şiirlerinde Fuzuli tarzı bir lirizm hakimken daha sonraki eserlerine şahsi hayatında geçirdiği acılar yön vermiştir. Natevan han kızı olsa da şahsi hayatından, talihinden pek memnun değildir, bunu da eserlerine yansıtır. Çok küçük yaşta babasını kaybetmesi, istemediği halde Hasay Han ile evlenmesi, Hasay Han'ın ölümden sonra Şuşalı bir aileden olan Seyid Hüseyin Ağamirov ile evlenmesi bu evliliğin hanlık tarafından hoş karşılanmaması, ilk eşinden olan oğlu Mehdigulu Han Vefa'nın bu evlilik yüzünden annesine yüz çevirmesi ve Seyid Hüseyin'den olan oğlu Mir Abbas'ı küçük yaşta kaybetmesi şairin şiirlerinin temalarını oluşturur.

Çalışmamızda yer alan Hurşidbanu Natevan şiirlerine, şairle ilgili çalışmalar yapan araştırmacı yazarların eserlerinden ulaştık. Bu çalışmaların başında: Adını Hurşidbanu Natevan'ın en meşhur şiirlerinden birinin redifinden alan, *Mustafa Çəmənli* tarafından yazılan, "Təhsil" neşriyat tarafından 2012 yılında Bakü'de basılmış olan, 160 sayfalık "*Neçin Gəlməz*" adlı çalışma gelir. Kitapta Hurşidbanu Nate-

van'ın hayatı, ailesi, Natevan'la ilgili hatıralar ve Natevan'a ait kırk üç şiir yer almaktadır. Eseri Hurşidbanu Natevan hakkında yazılan diğer eserlerden ayıran en önemli özellik: AMEA Mehemed Fuzuli adına Elyazmalar Enstitüsünde saklanan, şairin kendi çizdiği resimlerin yer aldığı “*Gül Defteri*” adlı albümdeki resimlere yer vermiş olmasıdır. Biz de bu çalışmamızın ekler kısmında bu resimlerin bir kısmına yer verdik.

Natevan'ın şiirlerine ulaşmak için yararlandığımız eserlerden biri de *Əliabbas Müzmin* tarafından yazılan, 2012 yılında “Elm ve Təhsil” neşriyat tarafından Bakü'de yayımlanan “*Natəvan Xurşidbanu*” adlı 128 sayfalık kitaptır. Kitapta Natevan'ın hayatı ve edebi kişiliği, Natevan'a nazireler, şairler arasındaki edebi münasebetler, Natevan'ın hicvedilmesi ve hicvin tesiri ile birlikte Natevan'a ait otuz dokuz şiir yer almaktadır.

Bu iki kitap dışında dışında Hurşidbanu Natevan'ın şiirlerinin yer aldığı *Azərbaycan Kalesinin Uldızları “Divan-ı Hurşidbanu (Seçilmiş Eserler)”* adlı kitapta yer alan kırk üç şiiri, ‘Azer’ neşriyat tarafından 1928 yılında Bakü'de yayımlanan “*19. Asr Azeri Edebiyatı*” adlı kitapta yer alan otuz sekiz gazeli, ‘Yazıçı Neşriyat’ın 1983 yılında Bakü'de yayımladığı *Bəylər Məmmədov* tarafında hazırlanan “*Xurşidbanu Natəvan- Əsərləri*” adlı kitap ve bu kitabın ‘Lider Neşriyat’ tarafından 2004 yılında Bakü'de yapılan geliştirilmiş baskısında yer alan Natevan'a ait gazeller ve ‘Azer Neşriyat’ tarafından 1938 yılında Bakü'de M. Rəhim tarafından yazılan *Natəvan-Xurşidbanu ‘Şeirler’* adlı kitapta yer alan otuz dokuz gazel incelenmiştir.

Ayrıca *Zaman Əsgərli* tarafından tertip edilen 2005 yılında Bakü'de basılan ‘*XIX. Əsr Azərbaycan Şeri Antologiyası*’ adlı şiir antolojisinde de şairin yedi gazeli ile birlikte diğer kaynaklarda olmayan ‘Növəh’ başlığıyla yazılmış bir mersiyesi yer almaktadır. Bu mersiye çalışmamızın orijinal metinler kısmına “növəh-2” başlığı ile aldık.

Bu kitaplarda yer alan tüm şiirler incelendiğinde Natevan'a ait en çok şiirin yer aldığı kitap: Mustafa Çəmənlı'nin ‘*Neçin Gelmez*’ isimli kitabıdır. Diğer eserlerde bu kitapta yer alan şiirlerden farklı şiirler yer almamaktadır. Sadece *Əliabbas Müzmin* tarafından yazılan “*Natəvan Xurşidbanu*” adlı kitapta yer alan ‘*and verirem*’



ve 'Zeynep' redifli iki farklı şiir vardır. Çalışmamızda yukarıda adı geçen eserlerde yer alan şiirlere yer verilmiştir. Natevan'ın seçili şiirleri üzerinde tahlil çalışması yapılmıştır.

## 2. 4. Hurşidbanu Natevan'a Nazireler

Natevan'ın klasik şiir geleneğini sürdürerek gazeller yazmıştır. Şairin gazellerine birçok Meclisi-üns üyesi nazireler yazmıştır. Natevan'ın şiirlerine sadece Karabağlı şairler değil Bakü, Şeki, Kuba, Şamahı'nın şairleri de cevaplar yazmıştır. Natevan'a nazireler yazan şairler arasında Seyit Azim Şirvani, İsmayıl Bey Nakam, Meşhedî Azer ve Abdülhalik Cenneti gibi şairlerde vardır.

Bu bölümde Natevan'ın gazellerine yazılan nazirelerin hepsini alma imkanı olmadı için nazireler içinden seçtiğimiz birkaçını Türkiye Türkçesi'ne aktararak aldık. Natevan'ın:

*“Müşküldür, men kenare düşem kuyi-yarden,  
Düşvardır ki, el üzem o gülüzarden.”*

matlalı gazeline *Mehdigulu Han Vefa* (Natevan'ın ilk eşinden olan oğlu) aşağıdaki naziresini yazmıştır.

*Gül geldi, gelmedi haber ol gülzardan,  
Yoh hasilim bu faslda bağ ü bahardan.*

*Ayşim seninle ayşdı, gönlüm seninle şad,  
Sensiz ne hasilim çemen ü lalezardan.*

*Ya Rab, olaydı ben gibi bir derde mübtela,  
Bu derhde cüda eyleyen yar-ı yardan.*

*Ağyare şerhi-hal kılıb şikve eylemez,  
Yüz bin cefa yetişse eğer yara yardan*

*Peygami-yare müntezirim, ta ki can verem,  
Ya Rab, hilas kıl beni bu intizardan.*

*Müşküldü kağız ile kılım yâre şerhi-hal  
Çokdur şikayetim ona bu ruzigardan*

*Pamal kıldı dehr ümidim nihalini,  
Dehkan keser nihali eğer düşse bardan.*

*Mahmuri-neşeye meyi-gefler olan Vefa  
Bidar olaydı kaş bu habü numardan.*

(Müzmin, 2012, s. 43-44)

Natevan'ın gazellerine nazire yazan bir diğer isimde de ikinc eşi Seyit Hüseyin'den olan oğlu *Mirhesen Mir*'dir. Natevan'ın

*Ne ben olaydım, ilahi, ne de bu alem olaydı!  
Ne de bu alem era dil mükeyyedi-gem olaydı!*

matlı gazeline *Mirhesen Mir* yazdığı gazel:

*Ne zülfi-yare, ilahi, gönül müsehher olaydı,  
Ne öyle zır ü perişan ne böyle müzter olaydı.*

*Ne mah tek doğuban alemler münevver edeydi,  
Zülmet şebi- zülfünde dil mükedder olaydı.*

*Ne serv kadd olaydı, ne de o kamet-i şümşad,  
Ne de hürame gelende kıyam-ı mahşer olaydı.*

*Ne övdü mecmer olaydı, ne zülf-ü galiyebü,  
Diyar-ı Hüten içre müşkü anber olaydı,*

*Ne kaşı- mukevves olaydı, ne tir tek müjgan,  
Ne çari-sine eden tir ü tiz-haçer olaydı.*

*Ne ben olaydı, ne işret, ne cam-ı bade-yi nab,  
Ne Miri mest eyleyen saki sitemkar olaydı.*

(Müzmin, 2012, s. 44-45)

Natevan'ın "olaydı" redifli bu gazeline oğlu *Mirhesen Mir* dışında nazire yazan birçok şair vardır bu şairlerden bazılarının şiirlerinin matla beyitleri şunlardır:

*Ne dil, ilahi, o zülfî-hemile hemdm olaydı,  
Ne böyle zar ü perişan, nō böyle derhem olaydı.*

***Ağa Hesên Hesên***

*Cahanda kaş, Hüda 'ya, ne dil nedilber olaydı,  
Ne aşk bendsi ne hâce-yi sitemger olaydı.*

***Mirze Rehim Fena***

*Nolurdu bezmde, ya Rab, benim de yarım olaydı,  
Alıp piyale ele yar meykusarım olaydı.*

***Seyid Azim Seyid***

*Eğer zemanede her metlebim müyesser olaydı,  
Hem işe şem-i muradım yanıp münevver olaydı.*

***Meşhedi Azer***

*Ne yahşı olaydı halayıkda iki hislet olaydı,  
Birisi növ-i mehebbet, biri sadakat olaydı*

***Abdülhalik Cenneti***

(Müzmin, 2012, s. 94)

Natevan'ın birçok şairin beğenisini kazanıp nazireler yazdığı bir başka gazeli de oğlunun erken yaştaki ölümünden duyduğu kederi dile getirdiği “Bahar eyyamıdır, açıldı güller, ey cavan sensiz!/Teecübüdür, neden divane olmaz Natevan sensiz?” matlalı, sensiz redifli gazelidir. Bu gazele nazire yazan bazı şairler ve şiiirlerinin matla beyitleri şunlardır:

*Deyil beyhude her dem etdiğim ah ü fiğan sensiz,  
Budur vehmim ki, hicrinde verem hasretle can sensiz.*

***Mehşedi Azer***

*Geçti ah ü zar ile, günüün oldu kara sensiz,  
Ne lazımdır bana olsa eğer bu masiva sensiz.*

***Mir Möhsün Nevvab***

*Gönülde yok karar u sabrım, ey arami-can sensiz,  
Olubdur cism-i zarım firketinden natevan sensiz.*

***Seyid Azim Seyid***

*Nigara alem olmuşdur bana namehriban sensiz,  
Günüm kara, dilim sed-pare, halımdır yaman sensiz.*

***Nakam***

(Müzmin, 2012, s. 96)

## **2. 5. Hurşidbanu Natevan'a İthaf Edilmiş Şiirler**

Şairler sadece Hurşidbanu Natevan'ın şiirlerine nazireler yazmakla kalmamış, aynı veya benzer rediflerle de şiirler yazmışlardır. Özellikle büyük oğlu Mehdigulu Han Vefa'nın Natevan'a sırt çevirmesi üzerine yazdığı “ölürəm” redifli gazele dönemin ünlü şairlerinden İskender Bey Rüstembeyov ‘ölmİYƏSƏN’ redifli, Mirza Rahim Fena ‘ölmƏ’ redifli, Mirza Sadık Piran yine ‘ölmƏ’ redifli gazeller yazmıştır. Bunlardan Mirze Rahim Fena'nın yazdığı gazel şöyledir:

*Fəda olum sənə, ey yâri-mehriban, ölmə!  
Cəmalın olmasa tarik olur cahan, ölmə!*

*Ölüm sənə nə gərək, sən həyati-ələmsən,  
Vücudun ilə durur kövn ilə məkani ölmə!*

*Qəza əgər sənə yazmış, ölüm rəvadi biza  
İlahi, sən bulasan ömri-cavidan, ölmə!*

*Müqəyyədanə tora tabə-imtəhane-to nist.  
Ze cürme-ma bəqozər bəhər imtəhan, ölmə!*

*Çü yadegare-bozorqan rəftəyi-zinhar,  
To xordənisti əya mahe-dudman, ölmə!*

*Səne bulunsa əvəz şəni-xanədan gətməz,  
Səninlə məhv olacaq qədri-xaniman, ölmə!*

*Vücudun ayəti-izzət, nişani-şövkətdir,  
Sən olmasan kim olar sən kibi nişan, ölmə!*

*Sənin kibi buna heyhat qafiləsalar,  
Qalıbdı nimeyi-rag içre karvan, ölmə!*

*Hərəmsarayı-vila mərdisən, ədü çoxdur,  
Sənin kibi həremə kimdi pasiban, ölmə!*

*Bəla ənisi, cəfa yoldaşı, ələm yarı,  
Sən olmasan çəkibən kim qəmi-zəman, ölmə!*

*Zəmanə sinəsinin dağdır, fəraği-rüxiin,  
Cəhanı lələ kibi yaxma, əlamən, ölmə!*

*Fəna həyəli-fərağında zarü giryandır,  
Bu natəvanə ələ rəhm, Natəvan, ölmə!*

(Müzmin, 2012, s. 36-37)

Natəvan'ın Karabağ'ın imarı için yaptığı çalışmalarda şairlerin şiirlerine konu olur. Natəvan, gittiği yerlerdeki köprüleri, yolları tamir ettirir, su kanalları açtırır. Suyolu açtırarak Şuşa şəhrinə su getirir və açtığı çeşmenin üzerine bir ambar yaptırır. Bu faaliyyətiylə Şuşa'da yaşayan bütün əhaliyi məmnun edir. Bu çeşmə halə Xan Qızı Bulağı (Han Kızı Çeşməsi) olaraq adlandırılmakdadır. Bu suyun Şuşa'ya getirilməməsi haqqında birçok şair şiirlər yazıp tarix düşmüşdür. Natəvan'ın şiirlərə konu olan diğər bir çalışmada kəndi sarayının bəhçəsinə halka açığı, hərkesin gezebileceği çeşit çeşit ağaclarla dolu muhtəşəm bir manzarası olan bir gezi alanı yaptırmışdır. Devrin önəmli şairlərindən Nəvvab'ın bu yer haqqındaki övgülerini bir şiirle şöyle dile getirir:

*Zə hər survan cuyha çün güləb,  
Zə məsti dü çeşmə zə kəs bəxab*

*Nəsim pür əz ətri hər survan,  
Həmağuş bə sib şaxi-rəvan.*

*Həvaguyi bər şaxi-güli-əndəlib,  
Bəğənc əndərun qönçeyi-begüşadi-cib,*

*Həmə hövzəha por zə abe-zülal,  
Ke nə zərəqanra zə dayeye-mələl.*

*Gülü bülbülü səbzəvi cuybar,  
Həmə şüglişan zikri-pərvərdigar.*

(Müzmin, 2012, s. 47-49)

Natevan, bunların dışında yoksullara, düşkünlere yardım eder. Halkın ihtiyacı olan şeylere para harcamaktan mutluluk duyar. Özellikle eğitimle ilgili faaliyetlere büyük bir ehemmiyet gösterir. Bu faaliyetler dönemin ünlü şairlerinin şiirlerinde yer almıştır.

Natevan hakkında yazılan şiirler her zaman böyle güzel duygular içermemiştir. İlk eşinden ayrıldıktan bir süre sonra eşi vefat eder, Kafkasya valisi Natevan'ı serbest bırakmadığı gibi istediği adamla evlenmesine de izin vermez. Halkın ideresini tamamen kendi elinde tutmayı arzulayan Caferkulu Ağa Neva Voronsof'un siyasetinin amacına ulaşamayacağını anlayınca Natevan'ı türlü türlü olaylarla tahrik eder, etkisini kırmak için çareler arar. Natevan, bir süre sora kendi isteğiyle han soyundan olmayan halktan biriyle, Seyyid Hüseyin'le evlenmesi Caferkulu Ağa Neva ile arasındaki çekişmeyi daha da şiddetlendirir. Neva'nın teşebbüs ve tahrikiyle Abdulla Bey Asi ve arkadaşları Natevan gibi yegane bir şair hakkında edepsizce bir hiciv yazmaya cesaret etmişlerdir. Bu hiciv Natevan'a gönderildiği gibi çoğaltılarak Şirvan'a, Kazak'a, Gence'ye vb. yerlere gönderilmiştir. Fakat bu yerlerin bazılarında beklenen etkiyi göstermediği gibi Natevan'ı savunan şiirlerin yazılmasına neden olmuştur.

Bu hicvi ilk başta kimin yazdığı belli değilse de daha sonra Asi'nin bazı beyitleriyle arasındaki benzerliklerden onun yazdığı anlaşılır. Fakat tamamını Asi'ye isnat etmek doğru olmaz hicve dikkat edilirse parça parça yazıldığı anlaşılır. Asi, daha sonra yaptığından pişman olmuştur. Ama son pişmanlık fayda etmemiş, Natevan'ı seven, sayan Gence'den Mirze Mehdi Naci, Kazak'tan İskender Ağa Şair, Şirvan'dan Seyid AzimAbdulla Bey; Asi'ye hicivler yazıp göndermiştir.

Mirze Mehdi Naci ve İskender Ağa Şair'in yazdığı hicivler de Asi'nin yazdıkları gibi edepsiz ve ölçüsüzdür. Özellikle Naci, İbrahim Halil Han'ın bütün hanedanını aşağılayarak rezil rüsva etmiştir. Bunun üzerine bütün Karabağ şairleri birleşerek ona hicivler yazmışlardır. Bu hicivleşmeler giderek büyümüştür.

Karabağ, maarif teşkilatı bu cahilane hareketlerin önünü geçmiştir. Natevan, tahriklere gelmemiş ve hicivlere cevap vermemiştir. (Müzmin, 2012, s. 116-128)





## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### 3. ŞİİRLERİN ŞEKİL AÇISINDAN İNCELENMESİ

#### 3. 1. NAZIM BİRİMLERİ

Natevan'ın beş dördlükten oluşan bir şiiri dışındaki tüm şiirleri klasik şiirin nazım birimi olan beyitlerle yazılmıştır.

##### 3. 1. 1. Dördlük Nazım Birimi ile Yazılan Şiirler

Nevvab'ın mektubuna cevap olarak yazdığı, beş dördlükten oluşan bir şiiri vardır.

##### 3. 1. 2. Beyit Nazım Birimi ile Yazılan Şiirler

Şair bir şiiri dışındaki bütün şiirlerini, klasik şiir geleneğinin nazım birimi olan beyitlerle yazmıştır. Şairin eserlerini topladığı bir divanı olmadığı için şiirlerine tezkirelerden ve el yazması eserlerden ulaşmaktayız. Natevan'ın eserleri üzerine yapılmış çalışmalardan ulaştığımız kırk yedi şiiri vardır. Yani kırk altı şiiri beyitlerle kurulmuştur.

#### 3. 2. NAZIM BİÇİMLERİ

Hurşidbanu Natevan şiirleri klasik şiir geleneğine uygundur. İki mersiyesi ve bir dördlüğü dışındaki şiirlerin tamamı gazel nazım biçimiyle yazılmıştır. Gazel klasik edebiyatta en çok kullanılan nazım biçimidir.

#### 3. 3. ÖLÇÜ

Ölçü, şiirin en önemli ahenk unsurlarından biridir. Divan şiirinin vazgeçilmez dış unsurlarından biri olan aruz ile halk şiirinde kullanılan ve milli vezin olarak tavsif edilen hece vezni, mutasavvıf şairler tarafından başarıyla kullanılmıştır. Bazı şairler sadece aruzu kullanırken bazılarının da sadece heceyi tercih kullandıkları bilinmektedir (Kemikli, 2000, s. 80).

### 3. 3. 1. Aruz Vezniyle Yazılmış Şiirler

Hurşidbanu Natevan şiirlerinin tamamını klasik şiir geleneğinin ölçüsü olan aruz ölçüsüyle yazmıştır.

### 3. 4. TEKRARLAR

Şiire ahengi sağlayan önemli unsurlardan biri de tekrarlardır. Bazı söz ve söz gruplarının belli aralıklarla tekrarından doğan ahenk, anlamla bütünleştiği zaman poetik bir fonksiyon icra eder ve mısranın etkili bir biçimde sunulmasını sağlar ( Macit, 2005, s. 12)

Natevan şiiri daha ahenkli bir hale getirmek, akıcılığı güçlendirmek, akılda kalıcılığı sağlamak ve konu bütünlüğü oluşturmak amacıyla tekrarlara başvurmuştur. Natevan'ın kullandığı tekrarlar arasında en çok yer alan mısra sonlarında kullandığı kafiye ve rediflerdir. Bunların dışında kelime tekrarları da Natevan'ın şiirlerinde yer alır.

Tekrarlar vurguyu daha da arttırmak ve dikkat çekmek için dize başlarında ve dize ortalarında da kullanılmıştır.

Bu tekrarlar dışında yazar eş anlamlı, yakın anlamlı ve zıt anlamlı kelimeleri bir arada kullanarak ahenk oluşturup konu bütünlüğünü sağlamaya çalışmıştır.

#### 3. 4. 1. Ses Tekrarları

Şairler şiirlerinde estetik bir görüntü elde etmek için ses tekrarlarına genellikle başvurmuşlardır. Bu uyum aynı ya da benzer seslerin tekrar edilmesiyle birlikte aynı ünlünün ya da aynı ünsüzün tekrar edilmesiyle de sağlanmıştır. Ses tekrarları şiire estetik bir görünür kazandırmanın yanında şiirin iç ahengini de güçlendirir. Uyumu sağlamak için kullanılan bu tekrarlar mısra başında, mısra sonunda, mısra içinde ve bendin tamamında yer alabilir.

##### 3. 4. 1. 1. Ünsüzlerde Ahenk

###### a) Mısra Başı Ünsüz Tekrarları

Natevan dize başlarında aynı sesleri alt alta getirerek şiirlerine müzikal bir değer yüklemiştir. Natevan'ın tamamının aynı ünsüzle başladığı şiirlerinin olduğu

gibi sadece şiirde geçen bir beyitin aynı ünsüzle başladığı şiirleri de vardır. Bu başlıkta aynı ünsüzle başlayan beyitleri verilmiştir. Natevan'ın şiirlerinde mısra başında tekrar eden ünsüzler: “b”, “d”, “n”, “s”, “y” sesleridir. Tespit ettiğimiz dize başı tekrarları şunlardır:

**/b/** :

*Birəhmlik etdiyın tamamdır,*

*Bir rəhm elə kim, aman, amandır!*

“Ey Dust Yara mı Böyle İqrar”

*Bax özün bu dəm həya et, ki nə növ didə gıryan,*

*Baxıb Hüseyni gözlər olur aşkbar Zeynəb.*

“Növə-1”

*Bax indi öz anana, xak üzrə üz qoymuş,*

*Bu qanlı qundaq ilə Əsgərimə and verirəm.*

“Dübeyt”

**/d/** :

*Dövrü dönmüş dövr dövrən etmədi kamimcə, ah!*

*Düşmənimdir, bilməzəm kim, netmişəm dövrənə mən?*

“Mən”

**/n/** :

*Niyə peymanədən keçdin, niyə zəncirdən qaçdın?*

*Nədəndir çöllərə düşdün, mənim bərbad olan könlüm?*

“Könlüm”

*Nəhani baxmağından iztirabi-könlüm əfzundur,*

*Nə cadudur ki, hər dəm kəşf əsrari-nəhan eylər.*

“Eylər”

*Neçün əhvalımı bilməz o mahi-mehriban, ya rəb?!*

*Nədən heç dadıma yetməz bu müddətdə, bu müddətdə?*

“Bilən Bu Dərdimi Yoxdur”

/s/ :

*Səni kimdir sevən bica, qərənfil?*

*Sənə mən aşiqi-şeyda qərənfil!*

“Qərənfil”

*Səhərgəh nəgəhan gördüm, dili-zarım nəhan ağlar,*

*Sirişki-al ilə hər dəm çəkər ahü-fəğan ağlar.*

“Ağlar”

*Sənin hicrin odu, Abbas, dəxi, çıxmaz ki, canımdan,*

*Səməndər tək yanar daim anan nari-fəraqında.*

“Oğlum üçün”

*Sərir-nazdə sən xabi-naz edən gecələr,*

*Səbahədək səri-kuyində pasiban mən idim.*

“Mən İdim”

/y/ :

*Yıxıb bu könlüm evin, eyləyib viran, getmə!*

*Yoxumdu tabü təvan firqətə, cavan, getmə!*

“Getmə-2”

### **b) Mısra İçi ünsüz Tekrarları (Aliterasyon):**

Şiirde ahengi sağlayan bir digər unsur da aliterasyondur. Aliterasyon, aynı ünsüzün bir bentte birden çox istifadəsiylə sağlanan ahenktir. Aynı sese sahip harflerin birden fazla istifadəsi, şiirde armoniyi oluşturur. Bu tür uygulamalar şiirde iç ahengi meydana getirir (Çetin, 20013, s. 239). Hürşidbanu Nəvəvən’in şiirlerinde

mısra başında ve ortalarında ünsüz tekrarlarını görmək mümkündür. Çalışmamızda yer alan bazı mısra içi ses tekrarları şunlardır:

**“b” ünsüzünün tekrarı:**

*Keçibdi mövsimi-gül, getdi novbahar, əfsus!*

*Qalıbdı bülbüli-biçarə xarü zar, əfsus!*

“Əfsus-2”

**“d” ünsüzünün tekrarı:**

*Cahanda olmadı bir dəm görəydim mahi-rüxsarın,*

*Nə qədri cəhd qıldım olmadı imkan, xudahafiz!*

“Xudahafiz”

**“l” ünsüzünün tekrarı:**

*Hər an ki, məni bu halə salmış,*

*İndi belə qeyli qalə salmış.*

“Ey Dust Yara mı Böyle İqrar”

**“n” ünsüzünün tekrarı:**

*Pünhan baxmağında genə bir fitnə meyli var,*

*Hiç aşına dəgil bana biganə gözlərin.*

“Balam”

**“ş” ünsüzünün tekrarı:**

*Sən eyşdə əyləş indi xoşdil,*

*Mən hicrdə, həm məlulu müşkil,*

“Ey Dust Yara mı Böyle İqrar”

**“y” ünsüzünün tekrarı:**

*Ey dust, yararmı böylə iqrar?*

*Yar olduğum idi, oldum əğyar.*

“Ey Dust Yara mı Böyle İqrar”

### 3. 4. 1. 2. Ünlülerde Ahenk

#### a) Mısra Başı Ünlü Tekrarları:

Natevan'ın şiirlerini incelediğimizde mısra başı ünlü tekrarlarını çok sık kullanmadığını görmekteyiz. Sadece aşağıda yer alan birkaç örnekte mısra başı ünlü tekrarına başvurmuştur.

*O gülbədən ki, ipək köynək incidərdi onu,*

*Olubdur indi o, torpaqla xakisar, əfsus!*

“Əfsus”

*Eşq sultanı mənim qətlimə fərman gətirib,*

*Etmədim tərki-vəfa, taəti-fərman etdim.*

“Etdim”

#### b) Mısra İçi Ünlü Tekrarları (Asonans)

Şiirde ahengi sağlamak ve müzikaliteyi arttırmak için aynı ünlü sesin dizede tekrarlanmasına asonans denir. Mısra içi tekrarlar bir dizelye sınırlı kalmayıp beyitin veya dörtlüğün tamamında da kullanılabilir. Natevan şiirlerinde ahenk unsuru olarak ünlü tekrarlarından sık sık yararlanmışdır. Natevan'ın şiirlerinde yer alan bazı mısra içi ünlü tekrarları şunlardır:

#### “a” ünlüsünün tekrarı:

*Yanar canım, oğul, daim sənin nari-fərağında,*

*Necə pərvanələr hər dəm yanar şəmin ayağında.*

“Oğlum Üçün”

*Çağırram Allahımı hal, Natəvan ilə*

*Məgər ki, tez verə həq düşməyə cəza, ey dust!*

“Ey Dust”

#### “ə” ünlüsünün tekrarı:

*Fələk rənginə bənzər bu bənövşə,*

*Tutub səhraları hərsu, bənövşə!*

“Bənövşə”

*Məni bu halilə etmə əsiri-möhnətü qəm,  
Rəhm eylə, məni qoyma mübtəla, getmə.*

“Getmə- 4”

**“ı” ünlüsünün tekrarı:**

*Uçub şahbaz tək könliüm, gəzərdi vəsl bağında,  
Pəri balını sındırdı fələk, bu pir çağında.*

“Oğlum Üçün”

**“i” ünlüsünün tekrarı:**

*Hərisəm bəs ki, ol şirinzəbanm zikrinə hər dəm,  
Olur xoş nitqli tuti, şəkkər olsa damağında.*

“Oğlum Üçün”

*Sirişkim birlə kim, xali deyildir qamətin gözdən,  
Nə tez düşdü təravətdən o sərvin su qırağında.*

“Oğlum Üçün”

**“ö” ünlüsünün tekrarı:**

*Dövrü dönmüş dövr dövrən etmədi kamimcə, ah!  
Düşmənimdir, bilməzəm kim, netmişəm dövrənə mən?*

“Mən”

**“u” ünlüsünün tekrarı:**

*Nə səbrü taqətim qaldı, nə əqlü huş bilmərrə,  
Onunçün çeşmi-pürxunim olur giryan xudahafiz!*

“Xudahafiz”

**“ü” ünlüsünün tekrarı:**

*Bu gülşən içrə, gülüm, novşükuftə bir gülsən,  
Sənə hənuz deyil mövsimi-xəzan, getmə!*

“Getmə”

*Üzün dövründə zülfün küfrə bənzər, tutmuş imanı,*

Hərami xeylini kim böylə gəncə pasiban eylər?

“Eylər”

### **3. 4. 2. Kelime ve İfade Tekrarları**

Natevan'ın şiirlerinde ahengi sağlamak için sıkça başvurduğu tekrarlardan biri de kelime ve ifade tekrarlarıdır. Bu tür tekrarlar genelde dize sonlarında olmakla beraber bazen dizeye yayılmış bazen de bentler arasında karşımıza çıkmaktadır.

Şair, şiirlerini daha daha akıcı ve etkili hale getirmek için kelime ve ifade tekrarlarına başvurmuştur. Natevan'ın şiirlerinde yer alan kelime ve ifade tekrarları alt başlıklar halinde aşağıda yer almaktadır.

#### **3. 4. 2. 1. Mısra Başı Kelime ve İfade Tekrarları**

Hurşidbanu Natevan bazı şiirlerinde mısra başı kelime tekrarlarıyla ahenk sağlamıştır. Şair bu tekrarlarla hem dikkati dize başlarına çekmiş hem de asıl anlatmak istediklerinin o kelimedede gizli olduğunu vurgulamıştır. Natevan “olaydı” redifli şiirinin tüm dizelerine “ne” soru sözcüğüyle başlarken “oynar” redifli şiirinde ilk ve son dizeler dışında “kimi” sözcüğüyle başlamıştır.

*Nə mən olaydım, ilahi, nə də bu aləm olaydı!*

*Nə də bu aləm əra dil müqəyyədi-qəm olaydı!*

*Nə hicr atəşinə odlanıb yanardı dilim ki,*

*Nə eşqin içrə köniül boylə şadü xürrəm olaydı!*

*Nə sərv qəddin olaydı, nə həsrətinlə gözüüm kur,*

*Nə ruzgari-fəraqində qamətim xəm olaydı!*

*Nə bəhr olaydı, nə ümman, nə boylə göz yaşı cari,*

*Nə gül üzündə, ilahi, bu növ şəbnəm olaydı!*



*Nə gül olaydı, nə gülzari-gülşənin dəxi seyri,  
Nə xari-möhnəti-bülbül, səninlə möhkəm olaydı!*

*Nə Misr olaydı, nə Kənan, nə Həzrəti-Yəqub,  
Nə xar olub qəmi-hicranda, qərqi-matəm olaydı!*

*Nə çah olaydı, nə zindan, nə karvan güzəri,  
Nə Yusifi bu bələda görən bir adəm olaydı!*

*Nə bəzm olaydı, nə bazari-Yusif əhvalı,  
Nə rəhgüzərdə Züleyxa qəmlə həmdəm olaydı!*

*Nə ah olaydı, nə əfsus, nə parə-parə köniül,  
Nə Natəvanın, ilahi, həvəsi dərhəm olaydı!*

“Olaydı”

*Bilin yaran, bu dünyadə hərə bir kar ilən oynar!  
**Kimi** xanənişin olmuş, kimi bazarilən oynar.*

***Kimi** xətti-mürəssədə, başında taci-şahanə,  
**Kimi** zindan içində əl-ayağı dar ilən oynar.*

***Kimi** talibdi dünyaya, kimi aşıqdi üqbayə,  
**Kimi** sazə, kimi nazə, kimi tək tar ilən oynar.*

***Kimi** Məcnun sorağində, kimi Leyla fərağində,  
**Kimi** yarın üzərində yatan şahmar ilən oynar.*

***Kimisi şadı xürrəmdir, kimi leylü nəhar ağlar,  
Fələk də sərgiran olmuş Xurşidi-zar ilən oynar.***

“Oynar”

Natevan'ın şiirlerinde bununla birlikte bir beyittin başında yer alan kelime ifade tekrarları da yer almaktadır.

***Bahari-hüsnün əra gör necə xəzanəm mən,  
Bahar lələsi tək bağrım oldu qan, ölürəm.***

“Ölürəm”

***Birəhmlik etdiyin tamamdır,  
Bir rəhm elə kim, aman, amandır!***

“Ey Dust Yara mı Böyle İqrar”

***Nə hicri-yarə taqəti halım vəfa edər,  
Nə vəslə çatmaz əl, edibən dad, ağlaram.***

“Ağlaram”

### 3. 4. 2. 2. Mısra İçi Kelime ve İfade Tekrarları

Natevan, şiirlerinde mısra içi kelime ve ifade tekrarları kullanarak hem dizeyi vurgulamış hem de şiirlerine ahenk ve anlam zenginliği katmıştır.

***Dövrü dönmüş dövr dövrən etmədi kamimcə, ah!***

***Düşmənimdir, bilməzəm kim, netmişəm dövrənə mən?***

“Mən”

***Dərdi-hicrində gözüm yaşı tutub dünyanı,  
Nuh tufanı kimi gör ki, nə tufan etdim.***

“Etdim”

***Qəmdən səvayi qəm günü qəmxar yox, könül!***

***Şad ol qəzayə, hər nə yetə qəmgüsərdən!***

“Müşgüldür, Mən Kənarə Düşəm Kuyi- Yardən”

*Xətadır, gər, desəm ol nərgisi-məstin xətə etməz,  
Yəqinimdir, əgər, qan etmiş olsa, qanə qan eylər.*

“Eylər”

*Əgər ki, tiğ çəkib öz əlinlə öldürəsən,  
Deyil mənə bu cəfa, bilməzəm cəfa, ey dust!*

“Ey Dust”

*Nə tapdı ləzzəti-işrət, nə gördü gülzarı,  
Bahar fəslində, yaran bu novcavan getdi.*

“Getdi”

*Niyə peymanədən keçdin, niyə zəncirdən qaçdın?  
Nədənir çöllərə düşdün, mənim bərbad olan könlüm?*

“Könlüm”

*Boyun bəlasın alım, sərv tək yıxılma, oğul,  
Doyunca görməmişəm getmə bir zaman, getmə!*

“Getmə- 2”

*Nə zalım, nə sitəmgər, nə bivəfasanmış,  
Səni Xuda yaradıb canıma bəla, getmə.*

“Getmə- 4”

*Üzünü Xuda 'yə tutdu, qəmu dərdini unutdu,  
Bu Hüseyin, bu Kərbəla 'du, bu həmin o zar Zeynəp.*

\*\*\*

*Alıb əllərinə zülfün dedi ümmətə şafaət,  
Bu Hüseyin vəfadə möhkəm, bu da etibari- Zeynəb.*

“Növhə- 1”

### 3. 4. 2. 3. Mısra Sonu Kelime ve İfade Tekrarları

Natevan'ın şiirlerinde yer alan mısra sonu kelime ve ifade tekrarları genellikle gazellerinin matla beyitinde yer alan kafiye ve rediflerden oluşmaktadır. Bunların dışında şair beyitlerin ikinci dizesindeki son kelimeleri tekrar ederek de ahenk sağlamıştır.

*Söylə Hüseyinə, ey səba, Kərbübalaya gəlməsün,  
Gəlsə, düşər bu dəstidə dərdü bəlayə, gəlməsün.*

“Növhə- 2”

*Əli, səni pədəri-müztərimə and verirəm,  
Bu çöldə zar qalan mədərimə and verirəm*

“Dübeyt”

*Fəraq ilə işimi ahü zar edən sən idin!  
Yıxan bu qəlbim evin, tarü mar edən sən idin!*

“Sən İdin”

*Üzdüm karivanımdan, əl üzdim xanimanımdan,  
Fələk incir fəğanımdan, neçin gəlməz, neçin gəlməz?*

*Gedibdir qafiləsalar, olubdur gözlərim xunbar,  
Nə bir yarı, nə bir qəm xar, neçin gəlməz, neçin gəlməz?*

“Neçin Gəlməz”

*Bilən bu dərdimi yoxdur bu halətdə, bu halətdə  
Tutubdur könümü möhnət bu firqətdə, bu firqətdə.*

*Neçün əhvalımı bilməz o mahi-mehriban, ya rəb?!  
Nədən heç dadıma yetməz bu müddətdə, bu müddətdə?*

\*\*\*

*Dolandım hicr dağında, əyildim qəm otağında,  
Xəyal hüsnün sorağında bu saətdə, bu saətdə.*

*Xəyalım yar ilə getmiş, dilim hicr ilə odlanmış.*

*Cəsəd həm Natəvan qalmış **bu zillətdə, bu zillətdə***

“Bilən Bu Dərdimi Yoxdur”

### **3. 4. 2. 4. Bentler Arası Mısra ve İfade Tekrarları**

Natəvan iki şiirində bentler arası tekrarları kullanmıştır. Şairin “olaydı” ve “oynar” redifli şiirlerinden bazı beyitleri bu başlığa örnek olarak gösterebiliriz.

*Nə mən olaydım, ilahi, **nə** də bu aləm olaydı!*

*Nə də bu aləm əra dil müqəyyədi-qəm olaydı!*

\*\*\*

*Nə sərv qəddin olaydı, **nə** həsrətinlə gözüm kur,*

*Nə ruzgari-fəraqində qamətim xəm olaydı!*

*Nə bəhr olaydı, **nə** ümman, **nə** boylə göz yaşı cari,*

*Nə gül üzündə, ilahi, bu növ şəbnəm olaydı!*

*Nə gül olaydı, **nə** gülzari-gülşənin dəxi seyri,*

*Nə xari-möhnəti-bülbül, sənənlə möhkəm olaydı!*

*Nə Misr olaydı, **nə** Kənan, **nə** Həzrəti-Yəqub,*

*Nə xar olub qəmi-hicranda, qərqi-matəm olaydı!*

*Nə çah olaydı, **nə** zindan, **nə** karvan güzəri,*

*Nə Yusifi bu bələda görən bir adəm olaydı!*

*Nə bəzm olaydı, **nə** bazari-Yusif əhvalı,*

*Nə rəhgüzərdə Züleyxa qəmlə həmdəm olaydı!*

*Nə ah olaydı, nə əfsus, nə parə-parə könül,  
Nə Natəvanın, ilahi, həvəsi dərham olaydı!*

“Olaydı”

***Kimi** talibdi dünyaya, **kimi** aşıqdi üqbayə,  
**Kimi** sazə, kimi nazə, **kimi** tək tar ilən oynar.*

***Kimi** Məcnun sorağında, **kimi** Leyla fərağında,  
**Kimi** yarın üzərində yatan şahmar ilən oynar.*

***Kimisi** şadü xürrəmdir, **kimi** leylü nəhar ağlar,  
Fələk də sərgiran olmuş Xurşidi-zar ilən oynar.*

“Oynar”

### **3. 4. 2. 5. Bend İçi Kelime ve İfade Tekrarları**

Natəvan'ın şiirlerinde bazı beyitlerde kelime ve ifade tekrarları yer alır bu tekrarlar genellikle dizelerde alt alta gelecek şekilde kullanılarak kulakla birlikte göze de güzel göstererek göz ahengini de sağlamıştır.

*Könüldə ahü zarım **var**, nə səbrü, nə qərarım **var**,  
Deməz bir dılfiqarım **var**, neçin gəlməz, neçin gəlməz?*

\*\*\*

*Səri-kuyin gəzər **könlüm**, güli-ruyin sevər **könlüm**,  
Vüsahın çün dilər **könlüm**, neçin gəlməz, neçin gəlməz?*

\*\*\*

*Əlimdə ixtiyarım **yox**, gedib səbri-qərarım **yox**,  
Yanımda gülüzarım **yox**, neçin gəlməz, neçin gəlməz?*

“Neçin Gəlməz”

*Sənin vəslin xəyalıyla gözü-könlüm **gəzər** daim  
Ki, çün Məcnuni-sərgəştə, **gəzər** Leyla sorağında.*

\*\*\*

*Nədəndir intizar ilə o şəhla göz **baxar** heyran,  
Gözüm ol gözlərə qurban, **baxar** ahu şayağında.*

“Oğlum Üçün”

*Mənə ki, guşeyi-çəşm ilə bir **nəhan** baxdın,  
Tez öldürər məni bu mehnəti-**nəhan**, getmə!*

“Getmə- 1”

*Eşq sultanı mənim qətlimə **fərman** gətirib,  
Etmədim tərki-vəfa, taəti-**fərman** etdim.*

“Etdim”

*O gül kuyində əz bəs ki, **fəğanü nalələr** çəkdim,  
**Fəğanü-naləmin** təsiri var, bimar dır bülbül.*

“Bülbül”

***Məni** bu halilə etmə əsiri-möhnətü qem,  
Rəhm eylə, **məni** qoyma mübtəla, getmə.*

“Getmə- 4”

*Əgər fəraqini görsəm, görən **gözüm** çıxsın,  
**Gözümdə** xaki-rəhin eyni-tutiya, getmə!*

“Getmə- 3”

### 3. 5. KAFİYE

Dize sonlarındakı yazılışları aynı, anlamları fərqli olan ses, hece və kelime benzerliklerine kafiye denir.

Kafiye “mısraların sonunda veya sonu kabul edilən yerlerde, kendisi yahut anlamı fərqli kelimelerde, belli bir sesin tekrarlanması” şeklinde tarif edilir. “Mısraların sonu kabul edilən yerlerde ibaresi” redifli şiirler içindir (Saraç, 2010, s. 265).

### 3. 4. 1. Yarım Kafiye

Dize sonlarında yazılışları aynı görevləri fərqli olan bir ses benzerliyinə yarım kafiye denir.

Aşağıda verilən “gətirir” redifli gazelinde -a sesləri yarım kafiye-dir.

*Şuri-eşqin başıma axırı sövda gətirir,  
Bu müşəxxəsdi ki, eşq aşiqə qovğa gətirir.*

*Tari-zülfündü məni böylə giriftar eləyib,  
Nə gələ başıma, ol zülfi-mütərra gətirir.*

*Gül üzün görmək əgər mümkün olaydı bir dəm,  
Hər zaman görmək onu nuri-müçəllə gətirir.*

*Qaşü göz, novki-müjə fitnə üçün cəm olmuş,  
Ox atıb, tiğ çəkib, hər biri dəva gətirir.*

*Könlümü qarət edir öylə ki, tari-zülfün,  
Rumə, sanki həbəşi ləşkəri-yəğma gətirir.*

*Naqənin varını şüuru bula aşiq kuyin,  
Onu Məcnunə tərəf cəzbeyi-Leyla gətirir.*

*Yusifin sanma, dübarə görə Yəqub üzün,  
Mehr bazarına gər getsə, Züleyxa gətirir.*

*Yusif Misrdə kər aldı Züleyxa nəqdə,  
Nəqdi-can, aşiq olan, əldə mühəyya gətirir.*

*Sidqi-qəlb ilə nisar etmiş idin can nəqdin,  
Natəvan, müjdə bu gün, qətlinə fərma gətirir.*



Aşağıda verilen “menekşe” redifli gazelinde –**u** sesiyle yarım kafiye yapılmıştır.

*Fələk rənginə bənzər bu bənövşə,  
Tutub səhraları hərs**u**, bənövşə!*

*Neçün gülşənlərin tərkin qılıbsan?  
Düşübsən çöllərə dil**u**, bənövşə!*

*Belə qəddin bükülmüş, pirlər tək,  
Deyirsən sübhü ş**am** «yah**u**», bənövşə!*

*Səni şövkü bahar aşüftə qılmış,  
Çəkər aşiq olan qayğ**u**, bənövşə!*

*Dilər ətrin könül badi-səbadan,  
O zülf**i**-yar tək xoş**bu**, bənövşə!*

### 3. 4. 2. Tam Kafiye

Dize sonlarında yazılışları aynı görevleri farklı olan iki ses benzerliğine tam kafiye denir. Hurşidbanu Natevan’ın şiirlerinde en çok tercih ettiği kafiye çeşitidir.

Aşağıda verilen “pervane” redifli şiirinde –**ad** sesleri tam kafiye dir.

*Özün eşq atəşinə vurmağa dilşad pərvanə,  
Bəli, bir dəfə yanmaqdan olur az**ad** pərvanə.*

*Görür məclislər içrə şəmi hər şəb yari-əğyarə,  
Onunçun yanmağın tərhin qılır buny**ad** pərvanə.*

*Sənə ey şəm, töhmətlər qalır məşuqələr içrə,  
Əgərçi xirməni-ömrün qılır bərb**ad** pərvanə.*

*Demə məşuqi-bipərvadır şəmə kim, mələmətdən  
Verib can sübhətək, oldu vəfadən **şad** pərvanə.*

*Bilib şəmin vəfasın, cismi-canın atəşə yaxdı,  
Qəmi-hicri-dəmi-vəslində etdi **şad** pərvanə.*

*Cəfayi-hicrdən canə yetib şövqi-vüsal ilə,  
Yanıb şəmin oduna, etmədi fəry**ad** pərvanə.*

*Yanar çün Natəvan xəstə müdam ol atəşi-qəmdən,  
Səbur ol, eylə adət, şiveyi-ust**ad**, pərvanə!*

Aşağıda verilen “sensiz” redifli şiirində –**an** sesləri tam kafiyedir.

*Bahar Əyyamıdır, açıldı güllər, ey cavan sənsiz!  
Təəccübdür, nədən divanə olmaz Natə**van** sənsiz?*

*Şamadət eyləyir düşmən mənə hər dəm və hər saat,  
Mərəz artır dəmadəm, varə-varə, hər zaman s**ansiz**.*

*Nə ümidim vüsalə, nə fəraqə tabü taqət həm,  
Gözümdə tirəvü tar oldu, billah, bu ca**han** sənsiz.*

*Sən əyləş hur ilə, eylə həmişə eysü işrət kim,  
Dəmadəm mən çəkim, dildən edim ahü fəğ**an** sənsiz.*

*Yetişməz başə, Abbas, ömrüm axır bir tamam olsun,  
Keçər hər bir dəqiqə ildən artıq, əla**man** sənsiz.*

*Bu gün eydi-şərif oldu, məgər sən bixəbərsənmi?  
Güman etmə ki, işrət içrə əylənsin ana**n** sənsiz.*

*Güli-ruyindən ayrı neylərəm mən gülsitan seyrin?  
Edər bülbül kimi nalə bu zarü Natəvan sənsiz.*

### 3. 4. 3. Zengin Kafiye

Dize sonlarındaki yazılışları aynı anlamları farklı üç ve daha fazla ses benzerliğine zengin kafiye denir.

Aşağıda verilen “mənə” redifli şiirinde –**anə** sesleriyle zengin kafiye yapılmıştır.

*Nə ev xəyalı, nə də fikri-aşiyana mənə  
Ki, bəsdir ünsi-fərağət misalı lanə mənə.*

*Səni görəndə şadam, görməyəndə zar oluram,  
Vüsahın ilə sevindi, demə bəhanə mənə!*

*Ölünca qəlbimə dağdır məhəbbətin fikri  
Ki, yadigar kimi qalsın bu dağ nişanə mənə.*

*Bu ruzigarda mən zarü binəva qaldım,  
Qəribədir, verir üz möhnəti-zəmanə mənə.*

*Pənahgahıdı çox Natəvani-qəmzədənin,  
İlahi, qalsın həmişə bu asitanə mənə!*

### 3. 4. 4. Tunç Kafiye

Dize sonlarında tekrar eden bir grup sesin diğer dizenin sonundaki bir kelimenin içinde yer almasına tunç kafiye denir. Natevan, aşağıda verilen “neçin gəlməz” redifli gazelinin matla beyitinin iç kafiyesinde ve “Ey Dust Yara mı Böyle İqrar” başlığıyla verdiğimiz şiirinin ondördüncü beyitinde tunç kafiye kullanmıştır.

*Qoyubdur intizarında, neçin gəlməz, neçin gəlməz?  
Həmişə ahü zarında, neçin gəlməz, neçin gəlməz?*

“Neçin Gəlməz”

*Gəl rəhm qıl indi, padşahım!*

*Əflakə yetişdi dudi-ahım.*

“Ey Dust Yara mı Böyle İqrar”

*Bəs neyləsin, indi bu dili-zar?*

*Gör kimlər ilə çəkərdim azar.*

“Ey Dust Yara mı Böyle İqrar”

### 3. 4. 5. İç Kafiye

Dize içlerinde bulunan ses tekrarlarına iç kafiye denir. Genellikle mensur şiirlerde ahenk unsuru olarak şairler tarafından kullanılır. Bu kullanımının dışında ahenk unsuru olarak bazı gazelerde de iç kafiye kullanılır. Bu tip gazellere musammat gazel adı verilir. Musammat gazeller ikiye bölünerek dörtlük oluşturulabilir.

Natevan'ın elde bulunan üç tane musammat gazeli vardır. Bu gazellerden “neçin gəlməz” redifli olanı iç kafiyelerinden bölerek dörtlük oluşturulduğunda abab/cccb/dddb... şeklinde uyaklı kıtalar oluşturur.

*Qoyubdur intizarında, neçin gəlməz, neçin gəlməz?*

*Həmişə ahü zarında, neçin gəlməz, neçin gəlməz?*

*Üzüldüm karivanımdan, əl üzdüüm xanimanımdan,*

*Fələk incir fəğanımdan, neçin gəlməz, neçin gəlməz?*

*Gedibdir qafiləsalər, olubdur gözlərim xunbar,*

*Nə bir yarı, nə bir qəmzar, neçin gəlməz, neçin gəlməz?*

*Könüldə ahü zarım var, nə səbrü, nə qərarım var,*

*Deməz bir dilfekarım var, neçin gəlməz, neçin gəlməz?*

*O zülfi-nərgisi-məstə könül çoxdandı pabəstə,*

*Məni hicran edib xəstə, neçin gəlməz, neçin gəlməz?*

*Səri-kuyin gəzər könlüm, güli-ruyin sevər könlüm,  
Vüsəlın çün dilər könlüm, neçin gəlməz, neçin gəlməz?*

*Alıbdır canımı hicran, olubdur gözlərim giryan,  
O məhvəş, nazənin canan, neçin gəlməz, neçin gəlməz?*

*Mənə hicran məşəqqətdir, fərağın dərdü möhnətdir,  
Nigarım xeyli müddətdir neçin gəlməz, neçin gəlməz?*

*Əzizim, göz yaşım qandır, işim fəryadü əfqandır,  
O yarım harda mehmandır, neçin gəlməz, neçin gəlməz?*

*Yanar canım fərağından, tutar könlüm soraqından  
Ki, çıxsın yar otağından, neçin gəlməz, neçin gəlməz?*

*Əlimdə ixtiyarım yox, gedib səbri-qərarım yox,  
Yanımda gülüzarım yox, neçin gəlməz, neçin gəlməz?*

*Səba, ol məhliqə dilbər, alıbdır canımı yeksər,  
Könül ancaq onu istər, neçin gəlməz, neçin gəlməz?*

*Yetibdir ərş üzə dadım, tutub dünyanı fəryadım,  
Mənim ol sərvə-azadım neçin gəlməz, neçin gəlməz?*

*Qalıbdır Natəvan nalan, gecə-gündüz olar giryan,  
Onun yox dərdinə dərman, neçin gəlməz, neçin gəlməz?*

Şaire ait digər musammat gazeller aşağıda verilmişdir. Bu gazellerden “könlüm” redifli olan gazeli bölünərək dördlük oluşturulduğunda abcb/dddb/eeeb... şəklinde uyaklı kıtalar oluşturuur.

*Yenə ya rəb, nə qəmgindir mənim bu şad olan könlüm,  
Rümuzi-eşqdən agah olub, ustad olan könlüm.*

*Görübdür yari ağyarə olubdur məhvi-nəzzarə,  
Edibdir sinəsin parə, mənim abad olan könlüm.*

*Niyə peymanədən keçdin, niyə zəncirdən qaçdın?  
Nədəndir çöllərə düşdün, mənim bərbad olan könlüm?*

*Fəraqın ruzi-məhşərdir, sərəsər möhnəti-qəmdir.  
O zülfün kimi dərhəmdir, mənim azad olan könlüm.*

*Baxın bu Natəvan zarə, günü bəxtim kimi qarə,  
Gəzər Məcnun tək avarə, mənim naşad olan könlüm.*

Natəvan'ın son iç kafiyeli gazeli digərlerinden biraz daha fərqlidir. Bu gazelin ikinci beyiti iç kafiyeli değildir.

*Bilən bu dərdimi yoxdur bu halətdə, bu halətdə  
Tutubdur könlümü möhnət bu firqətdə, bu firqətdə.*

*Neçün əhvalımı bilməz o mahi-mehriban, ya rəb?!  
Nədən heç dadıma yetməz bu müddətdə, bu müddətdə?*

*Gedibdir taqətim dizdən, tükənmiş nur həm gözdən,  
Neçün ülfət kəsib bizdən bu qürbətdə, bu qürbətdə.*

*Deyin yari vəfadarə, o çox uymasın ağyarə,  
Kərəm qulsın məni-zarə bu xiffətdə, bu xiffətdə.*

*Ataram sərü səmani, dağıdaram bu viranı,  
Yolunda qoymuşam canı bu töhmətdə, bu töhmətdə.*

*Gözümdə intizarım var, dilimdə ıztırabım var,  
Rəqiblər yar, mən əğyar bu qəflətdə, bu qəflətdə.*

*Vətəndən ayrılıb getdim, eşq rəhində seyr etdim,  
Hicrində mən cana yetdim bu həsrətdə, bu həsrətdə.*

*Məni qoydu fərağında, həmişə ahü zarında,  
Ömrümün axır çağında bu üsrətdə, bu üsrətdə.*

*Dolandım hicr dağında, əyildim qəm otağında,  
Xəyal hüsnün sorağında bu saətdə, bu saətdə.*

*Xəyalım yar ilə getmiş, dilim hicr ilə odlanmış.  
Cəsəd həm Natəvan qalmış bu zillətdə, bu zillətdə.*

### **3. 6. KAFİYE ÖRGÜSÜ**

Şairin dördlük nazım birimiylə yazdığı bir şiiri vardır. Bu şiirin ilk dördlüğü serbest digər dördlükleri düz kafiyeli(aaab)dir. Digər şiirlerinin tamamı gazeldir ve gazel kafiyə örgüsünə uyğun olaraq aa/ba/ca/da... şəklində kafiyelenmişdir.

### **3. 7. REDİF**

Hurşidbanu Natevan şiirlerinde ahenk unsuru olaraq rediflerden genellikle faydalanmışdır. Özellikle sözcük halinde redifleri kullanır. Çalışmamızda yer alan kırk yedi şiirden kırk iki tanesinde sözcük halinde redif vardır. Bizler de çalışmamızda şiirleri orijinal metinleriyle birlikte verirken başlıkları olmadığı için bu redifleri başlık olarak kullandık.

#### **3. 6. 1. Ek Halinde Redif**

Eş görevli eklerin yazılmasıyla oluşturulan rediftir. Natevan şiirlerinde çok sık kullanmamıştır. Aşağıda verilen şiirde ‘-dan/-den’ ayrılma hal eki redif olarak kullanılmıştır.

*Müşküldür, mən kənarə düşəm kuyi-yardən,  
Dişvardır ki, əl üzəm o gülüzardən.*

*Ya rəb, nolar ki, yar gələ mərgi-aşiqə,  
Can qüssədən rəha ola, dil intizardən.*

*Şaxi-gül üzrə əylənib ol şahmari-gur,  
Əmr eyləyir ki, çək əlini zülfi-yardən.*

*Hicr atəşin arayə dəxi salma, ey rəqib!  
Mümkün olurmu ayrılı pərvanə nardən?*

*Hüsnün xəyalıdır səbəbi-şövqi-xatirim;  
Qəmzəndi qoymayan qurtarım ahü zardən.*

*Qəmdən səvayi qəm günü qəmxar yox, köniül!  
Şad ol qəzayə, hər nə yetə qəmgüsardən!*

*Rahi-vəfadə canü cahan verdi Natəvan,  
Ta həşr olunca çəkməz əlin etibardən.*

### **3. 6. 2. Sözcük Halinde Redif**

Aynı anlamdaki sözcüklerin farklı mısralarda tekrar edilmesiyle oluşan rediftir. Nəvəni, gazellerini sözcük halində rediflər istifadə edərək yaratmışdır. Nəvəni aşağıdakı şiirdə 'sənsiz' sözcüyü redif olaraq istifadə etmişdir. Ayrıca Hürşidbanu Nəvəni şiirində 'ey dost, mən idim, sən idin, çəkmiş məger' kimi iki sözcükdən oluşan rediflər də istifadə etmişdir.

*Bahar Əyyamıdır, açıldı güllər, ey cavan sənsiz!  
Təəcübüdür, nədən divanə olmaz Nəvəni sənsiz?*



*Şamadət eyləyir düşmən mənə hər dəm və hər saat,  
Məraz artır dəmadəm, varə-varə, hər zaman sənsiz.*

*Nə ümidim vüsalə, nə fəraqə tabü taqət həm,  
Gözümdə tirəvü tar oldu, billah, bu cahən sənsiz.*

*Sən əyləş hur ilə, eylə həmişə eyşü işrət kim,  
Dəmadəm mən çəkim, dildən edim ahü fəğan sənsiz.*

*Yetişməz başə, Abbas, ömrüm axır bir tamam olsun,  
Keçər hər bir dəqiqə ildən artıq, əlamən sənsiz.*

*Bu gün eydi-şərif oldu, məgər sən bixəbərsənmi?  
Güman etmə ki, işrət içrə əylənsin anən sənsiz.*

*Güli-ruyindən ayrı neylərəm mən gülsitan seyrin?  
Edər bülbül kimi nalə bu zarü Natəvan sənsiz.*

## 4. DİL VE ÜSLUP

### 4. 1. Dil

Hurşidbanu Natevan, Türkçeye ehemmiyet göstermiş eserlerini Türkçe kaleme almıştır. Eserlerini Türkçe kaleme almış olmasına rağmen Arapça ve Farsçayı da iyi bilmektedir. Arapça ve Farsçayı okul yıllarında öğrenmiş ve çok küçük yaşlarda şiir yazmaya başlamıştır.

### 4. 2. Üslup

Natevan klasik şiir geleneğine bağlı gazeller kaleme almış, geleneği liyakatle sürdürmüştür.

Hurşidbanu Natevan, ilk şiirlerini “Hurşid” mahlasıyla kaleme almıştır. Bu şiirlerin elimize çok az bir kısmı ulaşmıştır. 1870’li yıllardan sonra şair “çaresiz, zayıf, hasta” anlamına gelen “Natevan” mahlasıyla derin mazmunlu gazeller yazmıştır. Kırk yedi şiirinin üç tanesinde mahlas kullanmamış, üç tanesinde “Hurşid”, diğerlerinde ise ise “Natevan” mahlasını kullanmıştır. Kırk şiirinde mahlası sonda, bir şiirinde biri sonda ikisi diğer beyitlerde olmak üzere üç farklı yerde, üç şiirinde ise hem matla beyitte hem son beyitte mahlas kullanmıştır.

Natevan ilk dönemler yazdığı şiirleri Fuzuli tarzındadır. Bu şiirlerinde şikayetçi bir ruh vardır. Fuzuli’de olduğu gibi onun lirik şiirlerinde de sevinç ve keder bir aradadır. Şair sanatkarane şiirlerinde tekrar, teşbih, telmih vb. edebi sanatlara şiirlerinde yer vermiştir.

Natevan’ın eserlerinde yer alan üslupları aşağıdaki başlıklar halinde ele alabiliriz.

#### 4. 2. 1. Tasviri Üslup

Şairin doğa olaylarından ve doğa unsunlarından faydalanarak duygu ve düşüncelerini aktardığı üsluba tasviri üslup denir. Şair ruh halini, beklentilerini, hissettiklerini tasvirlerle somutlaştırma yoluna giderek insanların anlayabileceği güzel bir üslupla ortaya koymuştur. Natevan’ın tasviri üslupla yazdığı şiirler genellikle gerçeküstü üslubunda özelliklerini taşımaktadır.

Natevan'ın "qərənfil" redifiyle kaleme aldığı şiirinde karanfil çiçeği ile sevgili arasında ilişki kurmuştur. Sevgilisine, kendisini unutmaması için seslenmektedir. *'Böyle pejmürde hal ile durursun/ Düşer güller ara kavga karanfil'* diyerek gül bahçesindeki bütün güllerin karanfil için kavgaya düşmesi ile sevgilisi uğruna rakipleriyle olan mücadelesini dile getirmektedir. Şair şiirin genelinde karanfili, gülleri, gülşeni birer sembol olarak kullanmıştır.

Şairin tasviri üsluba örnek gösterebileceğimiz en güzel şiirlerinden biri de 'bənövşe' redifiyle kaleme aldığı şiiridir. Klasik şiirde menekşede tıpkı gül bahçesinde yer alan gül, lale, nergis, yasemin, süsen, karanfil vb. gibi sevgiliyi sembolize eder. Gül ve lale kadar çok olmasa da menekşe de kimi şiirlere redif olmuştur. Menekşe, genel olarak gizli güzelliğin, erdemini ve tevazunun simgesidir. Menekşeyi gazeline redif yapan şairlerden bir tanesi de Hurşidbanu Natevan'dır. Natevan'ın 'bönəvşə' redifli şiirinde de yine menekşe ile sevgili sembolize edilmiştir. *'Böyle kaddin bükülmüş, pirlər gibi/ Deyirsən sübh ü şam ya hu, menekşe!'* bu dizelerde menekşe tevazu ve itaatle bağdaştırılmıştır. Menekşenin yere yakınlığı ve boynunun eğri oluşu tevazu ve itaatle başdaştırılır.

#### 4. 2. 2. Hiciv ve Alaycı Üslubu

Hurşidbanu Natevan şiirlerinde hicivci ve alaycı üsluba da yer vermiştir. Daha çok feodal dünyanın adaletsiz yasalarından duyduğu rahatsızlığı şiirleriyle dile getirmiştir.

Ayrıca Natevan'ın şiirlerinde eleştirdiği bir grupta ikinci eşi Seyyid Hüseyin'in han soyundan olmamasından dolayı, halktan biriyle evlendiği için ona sırt dönen, onu eleştiren insanlardır. Bu kişiler Natevan'a sırt dönmekle kalmamış onun ilk eşinden olan oğlu Mehdigulu Han Vefa'nın da annesinden uzaklaşmasına sebep olmuşlardır. Natevan bu isimleri şiirlerinde şöyle seslenmektedir: *"Əhdlərdən keçmədim, peymanları sındırmadım/ Lacərəm, bimehrlər tək olmuşam əfsanə mən.* "Şüphesiz verdiğim sözlerden dönmədim, yeminlerimi bozmadım. Sevgisizler gibi efsane olmuşum." Şair 'sevgisiz, şefkatsizler' diyerek oğluyla arasına giren kişilere seslenmektedir.

### 4. 2. 3. Hitabet Üslubu

Natevan şiirlerinde bu üslubu başarıyla kullanmıştır. Özellikle ‘ey dust, getmə, xudahafiz’ redifli şiirlerinde şiire redif olan bu kelimeleri hitap sözcüğü olarak seçmiştir.

‘Ey dost’ redifli şiirini incelediğimizde şairin dostlarına sitemkarane bir üslupla hitap etmektedir. ‘*Rəqib töhməti etdi məni cüda, ey dust!/ Bu zülmü gördü rəva, görməsin səfa, ey dust!*’ “Ey dost! Beni görür gözetənler suç işledim zannedip beni sevdiğimden ayırdınız. İlk beyitini verdiğimiz şiirinin tamamında dost bildiklerine seslenmiştir.

*Rəqib töhməti etdi məni cüda, ey dust!*

*Bu zülmü gördü rəva, görməsin səfa, ey dust!*

*Əgər ki, tiğ çəkib öz əlinlə öldürəsən,*

*Deyil mənə bu cəfa, bilməzəm cəfa, ey dust!*

*Kənardən baxaram mən həqir həsrətlə,*

*Bu yaxşı şeyvə deyil, olma bivəfa, ey dust!*

*Rəqibə xoşdur həmişə, məni kənar etsin,*

*Fəda o himmətinə, olma sən riza, ey dust!*

*Nə tab hicrinə vardır, nə taqətim səbrə,*

*Bunun əlacı ki, mümkün deyil mənə, ey dust!*

*Sənin bu hüsnünə layiq ki, heyf, əhdin yox,*

*Nə qədər səy elədim, tapmadım dəvə, ey dust!*

*Bəli, bu hicrin ilə mən həmişə xoşhaləm,  
Görək ki, neyləyəcək, axırı qəza, ey dust!*

*Rəqib görməsin, Allah, visali-işrətini,  
O səpdi tuxmi-fəraqı, görüb rəva, ey dust!*

*Çağırram Allahımı hal, Natəvan ilə  
Məgər ki, tez verə həq düşməyə cəza, ey dust!*

#### **4. 2. 4. Konuşma Üslubu**

Şair birçok şiirinde konuşma üslubunu kullanmıştır. Şairin bu tarz şiirlerinin bir kısmında kendisiyle konuşmaktadır, bu şiirlere iç konuşmalar hakimdir. Bir kısmında ise ölmüş olan oğlu ile konuşmaktadır. Konuşma üslubuyla yazdığı şiirlerinin büyük çoğunluğunda oğluya konuşur ve bu dünyayı neden terk ettiğini, şairi bu dünyada yalnız bıraktığını dile getirir.

Natəvan'ın 'getmə' redifiyle yazdığı dört şiiri vardır. Bu şiirlerin tamamında 17 yaşında vefat eden oğluna hitap etmektedir. 'Feda olayım sana ey yarı mehlika gitme' diyerek oğlunun oğluna seslendiği şiirlerden biri şöyledir:

*Feda olum sənə, ey yarı-mehliqa, getmə,  
Nigari-servqeddü şux dilruba, getmə.*

*Məni bu halilə etmə əsiri-möhnətü qəm,  
Rəhm eylə, məni qoyma mübtəla, getmə.*

*Sənə nə qədər dedim hərfi-eşk məsay,  
İnanmadın sözümə, etmədin vəfa, getmə.*

*Bu gülşənin gülüsən, özgə yerdə gülçin var,  
Düşərsən əllərə, afət yetər sana, getmə.*

*Nə zalım, nə sitəmgər, nə bivəfasanmış,  
Səni Xuda yaradıb canıma bəla, getmə.*

*Duadan özgə sənə yoxdu bir sifarişim,  
Gəl etmə, demə səhldir dua, getmə.*

*Aparma könlümü, zülfündə dərbədər qılma,  
Həbər gətirermi o yerdən mənə səba, getmə.*

*Sınıq təbəm ki, nəvadan düşübdü nayı-dilim,  
Mənə yetir nəfəsin, qoyma binəva, getmə.*

*Öleydi Natəvan, görməyəydi hicranını,  
Nə zindədir qala səndən əgər cüda, getmə.*

Şair ‘Oğlum Üçün’ başlığıyla yayımlanan başqa bir şiirində ise oğluna duyduğu özlemi ona ismiyle seslenerek şu dizelerle seslenmektedir: “*Sənin hicrin odu, Abbas, dəxi, çıxmaz ki, canımdan/ Səməndər tək yanar daim anan nari-fəraqında*”. Senin ayrılığının ateşi Abbas (Mir Abbas şairin 17 yaşındayken vefat eden oğlu) bundan sonra içimden çıkmaz. Bu ayrılık ateşiyle annen bundan sonra semender gibi yanar.

#### **4. 2. 5. Karşılıklı Konuşma Üslubu**

Natəvan’ın ‘gətdi’ redifli şiirini okuduğumuzda sanki karşında biri varmış da oğlunun ölümünden duyduğu üzüntüyü ona hitaben anlatıyormuş gibi bir durum söz konusudur.

Ayrıca şair ‘sən idin’ redifiyle yazdığı şiirində karşısında sevgilisi varmış gibi sitem etmektedir.

*Fəraq ilə işimi ahü zar edən sən idin!  
Yıxan bu qəlbim evin, tarü mar edən sən idin!*

*Sənin yolunda bəlalər qəbul edən mən idim,  
Mənim xilafıma hicr ixtiyar edən sən idin!*

*Sirişki-çəşmimi hər kəs görə bilər derdim,  
Bu sirri aləm əra aşikar edən sən idin!*

\*\*\*

*Tükəndi ömr, driğa, qəmi-fəraqında,  
Ümidi-vəslə məni intizar edən sən idin!*

*Əzizi-aləm idi Natəvan vüsalınla,  
Çəkib məzəlləti-həcranə, xar edən sən idin!*

#### **4. 2. 6. İç Konuşma Üslubu**

Hurşidbanu Natevan'ın kendi duyularını, düşüncələrini, hislerini ve özellikle özlemlerini anlattığı 'ağlasın, sənsiz, ölürəm, balam' vb. şiirleri şiirlerinde iç konuşmalara sıklıkla yer verdiğini görüyoruz.

#### **4. 3. Şiirlerinde Kullandığı Edebi Sanatları**

Hurşidbanu Natevan şiirlerinde çeşitli sanatlara başvurarak şiirlerinin daha iyi anlaşılmasını sağlamakla birlikte bu sanatlarla şiirlerine anlam zenginliği katmış ve anlatmak istediği bazı fikirleri de bu sanatlar sayesinde üstü kapalı anlatmıştır.

Şair, şiirlerinde en çok teşbih, telmih, teşhis, istiare vb. sanatları kullanmış. Bunlarla birlikte mübalağa, tezat, tenasüp, tekrar, tevrive vb. sanatlar kullanılmıştır. Bu sanatlardan en çok kullanılanları aşağıda verilmiştir.

##### **4. 3. 1. Teşbih**

Teşbih benzetme sanatıdır. Anlatımı güçlendirmek için aralarında ortak bir nitelik bulunan iki varlık ya da kavramdan ortak nitelik yönünden zayıf olanın güçlü olana benzetilmesidir.

Natevan teşbih sanatından ustaca yararlanarak şiirlerine anlam güzelliği kazandırmıştır. Aşağıda Natevan'ın şiirlerinde yer alan bazı teşbih örnekleri verilmiştir.

*Dərdi-hicrində gözüm yaşı tutub dünyanı,*

*Nuh tufanı kimi gör ki, nə tufan etdim.*

“Ayrılığın derdinden gözyaşlarım dünyayı kapladı. Gözyaşlarım Nuh tufanı gibi bir tufan oldu.” Şair sevgilisinden ayrılmanın verdiği üzüntüden dolayı döktüğü göz yazılarını Nuh tufanına benzetmiştir. Burada benzeyen “Natevan'ın gözyaşları”, kendisine benzetilen “Nuh tufanı”, benzetme yönü “dünyayı kaplayacak kadar büyük bir tufan olması”, benzetme edatı ise “gibi”dir.

Şairin “Oğlum Üçün” başlığıyla ele aldığımız şiirinin üçüncü, sekizinci ve onbirinci beyitlerinde oğlunun ölümünden duyduğu kederi anlatırken teşbih sanatından faydalanmıştır. Bu beyitler:

*Sənin vəslin xəyaliylə gözü-könlüm gəzər daim*

*Ki, çün Məcnuni-sərgəştə, gəzər Leyla sorağında.*

“Gözüm ve gönlüm, daima sana kavuşma hayaliyle gezer, perişan Mecnu'nun Ley-la'yı arayarak gezdiği gibi.” Şair oğluna kavuşma(ölme)nin hayaliyle nasıl harap bir halde olduğunu dile getirirken halini Mecnun'un Leyla'yı aramasına benzetmiştir. Benzeyen “şair”, kendisine benzetilen “perişan Mecnun”, benzetme yönü “Leyla'yı aramak için perişan halde çöllere düşmesi”, benzetme edatı ise “gibi”dir.

*Uçub şahbaz tək könlüm, gəzərdi vəsl bağında,*

*Pərü balını sındırdı fələk, bu pir çağında.*

“Gönlüm, doğan gibi uçarak kavuşma bağında gezerdi; felek, bu ihtiyarlık çağında kolumu ve kanadımı kırdı.” Natevan ömrünün son yıllarını hastalıklı geçirmiştir. Oğlunun ve eşinin ölümünden sonra kötü günler geçiren şairin hayatı hastalığıyla beraber daha da zor bir hal almıştır. Bu beyitte şair, oğluna kavuşma anını beklemeyi şahbazın bağda avlanmayı beklemesine bezetmiştir. Şahbaz, ava başlamadan önce bağlıdır. Burada benzeyen “şair”, kendisine benzetilen “şahbaz(doğan veya şahin için kullanılır)”, benzetme yönü “avlanmayı sabırla beklemesi”, benzetme edatı “tek(gibi)”dir.



*Nolaydı kur olaydım, görməyəydim gül kimi cismin,  
Qalıbdır tirə xak içrə, məzarın gün qabağında.*

“Kör olsaydım da gül gibi vücudunu kara toprak altında, mezarını güneş altında görmeseydim, ne olurdu.” Beyitiyle kör olsaydım da ölümünü görmeseydim diye oğluna seslenmektedir. Burada benzeyen “oğlu(Mir Abbas)nun vücudu” kendisine benzetilen gül”, benzetme yönü “güzellik”, benzetme edatı “gibi”dir.

#### **4. 3. 2. İstiare**

İstiare, benzetmenin temel öğelerinde(benzeyen, kendisine benzetilen) sadece birinin bulunduğu benzetme sanatıdır. “gülün” redifli şiirinde gül aslında şairin sevgilisidir. Bu şiirde kendisine benzetilen “gül” vardır fakat benzeyen “sevgili” verilmemiş istiare yoluyla kastedilmiştir. Aşağıda şiirin ilk iki beyiti verilmiştir.

*Əgərçi xoşdu mənə ətri, həm səfası gülün,  
Cəfası çoxdu, nə hasil ki, yox vəfası gülün.*

“Bana, hem kokusu hem de sefası hoştu gülün. Cefâsı çoktu, ne var ki vefası yoktu gülün.” Bana sevgilinin her şeyi hoş gelirdi. Ama çok cefası olan sevgilinin hiç vefası yoktu.

*Cəfayi-xarı görüb, köçdü bağidən bulbül,  
Görən kim oldu bu gülşəndə aşinası gülün?*

“Bülbül, dikenin cefasını görüp bağdan göçtü; gül bahçesinde gülü gördüğü zaman, gülün aşinası oldu. Bu beyitte “bülbül” ile kastedilen şairdir. Bülbül verilip şair verilmeyerek istiare yapılmıştır. Bülbülün dikenin eziyetlerinden dolayı bağı terk ederek gül bahçesine gitmesi orada gülü görüp ona aşık olması sevgilinin aşığa çektiği cefalara benzetilmiştir.

#### **4. 3. 3. Telmih**

Huridbanu Natevan’ın şiirlerinde sıklıkla kullandığı sanatlardan biride telmih (hatırlatma)dır. Telmih, söz içerisinde bir kıssaya, bir efsaneye, tarihi bir olaya veya bir ayete ya da hadise, meşhur bir söze, bir inanışa işaret etmek anlamında gelen bir edebi sanattır.

Şair, telmih sanatıyla daha çok halk hikayelerine ve peygamber kıssalarına atıfta bulunmuştur. Aşağıda verilen örneklerde şair ünlü halk hikayesi Leyla ile Mecnun'a atıfta bulunur.

*Baxın bu Natəvan zarə, günü bəxtim kimi qarə,  
Gəzər Məcnun tək avarə, mənim naşad olan könlüm.*

“Şu ağlayan Nâtevan'a bakın, günü de bahtı gibi karadır. Benim kederli gönlüm, Mecnun gibi başıboş gezer.” Sevdikinden ilgi bulamayan Natevan, bu durumdan duyduğu üzüntüyü Mecnun'un Leyla'ya olan sevgisinden deli divane olup çöllere düşmesine benzetmiştir.

*Sənin vəslin xəyalilə gözü-könlüm gəzər daim  
Ki, çün Məcnuni-sərgəştə, gəzər Leyla sorağında.*

“Gözüm ve gönlüm, daima sana kavuşma hayaliyle gezer, perişan Mecnun'un Leyla'yı arayarak gezdiği gibi.” Bu beyitte 17 yaşında hayata gözlerini yuman oğlunun ayrılığından duyduğu üzüntüyü Mecnun'un Leyla'ya kavuşmak uğruna divane olup çöllere düşmesine benzetmiştir.

*Kimi Məcnun sorağında, kimi Leyla fərağında,  
Kimi yarın üzərində yatan şahmar ilən oynar.*

“Bazıları Mecnun gibi arayışta bazıları Leyla ayrılığında; bazıları da sevgilin üzərində yatan yılanla oynar (meşguldür).” Bu beyitte ise kimsenin hakikati aramadığı, herkesin hayatta bir şeyler meşgul olduğunu dile getiren Natevan, insanların hayatta olup bitenlere gözlerini kapamasını Mecnun'un Leyla'dan başka bir şey düşünmeden kendini çölere atmasına benzeterek anlatmıştır.

Aşağıda “oğlum için” başlığıyla verilen şiirin beşinci beyiti verilmiştir. Bu beyitte şair Ferhat ile Şiir hikayesine telmihte bulunur.

*O şiirin ləblərin şövqü günü-gündən olur əfzun,  
Əgər Fərhad tək yüz il dolansam hicr dağında.*

“Ferhat gibi, yüz yıl ayrılık dağında dolaşsam da; o güzel dudaklarına olan hasretim, gündən güne artmaktadır.” Ölen oğluna olan hasretinin büyüklüğünü Ferhat’ın Şirin’e kavuşmak uğruna hasretle dağları delmesine benzetmiştir.

Ayrıca şairin feodal dünyanın adaletsiz yasalarından duyduğu rahatsızlığı dile getirdiği “olaydı” redifli şiirinin altıncı, yedinci ve sekizinci beyitlerinde Hz. Yusuf kıssasına telmihte bulunmuştur.

*Nə Misr olaydı, nə Kənan, nə Həzrəti-Yəqub,  
Nə xar olub qəmi-hicranda, qərqi-matəm olaydı!*

“Ne Mısır; ne Kenan ne Hz. Yakup; ne de diken ayrılık gamında sıkıntı verici olaydı!”

*Nə çah olaydı, nə zindan, nə karvan güzəri,  
Nə Yusifi bu bələda görən bir adəm olaydı!*

“Ne kuyu ne zindan ne kervan yolu; ne de Yusufu (kuyuda) gören bir insan olaydı!”

*Nə bəzm olaydı, nə bazari-Yusif əhvalı,  
Nə rəhgüzərdə Züleyxa qəmlə həmdəm olaydı!*

“Ne meclis ne Yusuf(un) pazarının durumları; ne de bu gidişatta, Züleyha gamla arkadaş olaydı!”

#### **4. 3. 4. Teşhis**

Teşhis, insan dışındaki varlıklara insana ait özellikler yüklenerek onların kişileştirilmesi sanatıdır. Natevan genellikle tabiat tasvirlerine yer verdiği şiirlerinde çiçeklere insanlara ait özellikler yüklemiştir. “Kerenfil” ve “benövşe” redifli şiirlerinde karanfil ve menekşe diyerek sevgilisine seslenmektedir.

*Səni kimdir sevən bica, qərənfil?  
Sənə mən aşiqi-şeyda qərənfil!*

“Karanfil, seni boşuna seven kimdir; senin için deli divâne, aşık olan benim.” Şair sevgilisine sana deli divane aşık olan benim, başka yerde sevgi arama diye seslenmektedir.

Şair ‘axşamlar’ redifli şiirinde de akşam vaktine insana ait özellikler yüklenerek teşhis sanatı yapılmıştır. Aşağıda verilen beyitte akşamlar için ‘köşe köşe dolanıp oynuyorlar, akşamlar’ diyerek insana ait olan oynamak özelliği akşama yüklenmiştir.

*Gecə qaranlıq ola, yar-yarın axtaracaq,  
Küçə-küçə dolanıb oynayarlar axşamlar.*

Ayrıca şairin ‘pervane’ redifli şiirinde de teşhis sanatına yer verilmiştir. ‘Yanıb şəmin oduna, etmədi fəryad pərvanə.’ Feryad etmek insana ait bir özellik iken şair burada pervaneye yüklemiştir.

#### **4. 3. 5. İntak**

İntak, teşhisle birlikte kullanılan bir sanattır. Teşhis sanatıyla kişileştirilen varlıkların konuşurulmasına intak denir. “Bönevşe” redifli şiirin üçüncü beyitinde menekşe’nin “Ya Hu” demesi intak sanatına örnektir.

*Belə qəddin bükülmüş, pirlər tək,  
Deyirsən sübhü şam «yahu», bənövşə!*

“Menekşe, ihtiyarlar gibi boyun bükülmüş; sabah akşam “Ya Hu” demektesin.”

#### **4. 3. 6. Tevriye**

Birden çok anlamı olan bir sözcüğün herkesçe bilinen anlamını kullanırken uzak anlamını da kastederek kullanma sanattır. “meni” redifli şiirinin son beyitinde şair mahlasını tevriyeli kullanmıştır.

*Vüsalə yetməyibən zarü Natəvan qaldım,  
Edib fələk yenə həsrət o məhcəmalə məni.*

“Kavuşamayınca, ağlayarak Natevan (çaresiz, zayıf, hasta) kaldım. Felek yine, ay yüzüyle beni hasret bıraktı.” Natevan, şairin şiirlerinde kullandığı takma adı-

dır. Bu şiirde takma adı verilerek aslında anlamı “çaresiz, zayıf, hasta” vurgulanmaktadır.

#### 4. 3. 7. Mübalağa

Mübalağa, sözün etkisini güçlendirmek amacıyla bir şeyi olduğundan daha çok ya da az göstermektir. Aşağıda mübalağa sanatına örnek olarak “gülün” redifli şiirden bir beyit verilmiştir.

*Tökür sirişk əvəzində gözüm üzə al qan,  
Olubdu, çünki könül zarü mübtəlası gülün.*

“Gönlüm, gülün ağlayıcısı ve bağımlısı olduğu için; gözlerim, gözyaşı yerine kan ağlamaktadır.” Şair burada gül ile sevgilisini kasteder. Sevgilisin onakarşılık vermemesinden duyduğu kederi anlatırken artık gözünden yaş yerine kan aktığını söyleyerek durumu abartmıştır.

#### 4. 3. 8. Tekrir

Sözün etkisini güçlendirmek için şiirde bir sözcüğün ya da söz grubunun yinelenmesidir. Şair aşağıda verilen şiirin ikinci dizelerinin son sözcüklerini şiir boyunca tekrar ederek tekrire sanatı ile ahenk sağlamıştır.

*Bilən bu dərdimi yoxdur bu halətdə, bu halətdə  
Tutubdur könlümü möhnət **bu firqətdə, bu firqətdə.***

*Neçün əhvalımı bilməz o mahi-mehriban, ya rəb?!  
Nədən heç dadıma yetməz **bu müddətdə, bu müddətdə?***

*Gedibdir taqətim dizdən, tükənmiş nur həm gözdən,  
Neçün ülfət kəsib bizdən **bu qürbətdə, bu qürbətdə.***

*Deyin yari vəfadarə, o çox uymasın əğyarə,  
Kərəm qulsın məni-zarə **bu xiffətdə, bu xiffətdə.***

*Ataram sərü səmanı, dağdaram bu viranı,  
Yolunda qoymuşam canı **bu töhmətdə, bu töhmətdə.***

*Gözümdə intizarım var, dilimdə iztirabım var,  
Rəqiblər yar, mən əğyar **bu qəflətdə, bu qəflətdə.***

*Vətəndən ayrılıb getdim, eşq rəhində seyr etdim,  
Hicrində mən cana yetdim **bu həsrətdə, bu həsrətdə.***

*Məni qoydu fərağında, həmişə ahü zarında,  
Ömrümün axır çağında **bu üsrətdə, bu üsrətdə.***

*Dolandım hicr dağında, əyildim qəm otağında,  
Xəyal hüsnün sorağında **bu saətdə, bu saətdə.***

*Xəyalım yar ilə getmiş, dilim hicr ilə odlanmış.  
Cəsəd həm Natəvan qalmış **bu zillətdə, bu zillətdə.***

#### **4. 3. 9. Tenasüp**

Tenasüp, anlamca birbiriyle ilgili sözcüklerin bir arada kullanılması sanatıdır. Aşağıda “oğlum üçün” redifiyle yazdığı şiirinin dokuzuncu beyiti tenasüp sanatına örnek olarak verilmiştir.

*Gözümdə tardır **dövrən, məhü xurşidi-nurəfşan,**  
Məhaq içrə olub pünhan, sanasan çərx tağında.*

“Dünya gözümde karanlıktır: Aydınlık saçan ay ve güneşi mezar içinde saklanmış, sanırsın ki gökyüzünün gölgesindedir.” Şair, oğlunun ölümüyle birlikte dünyanın karardığını ifade etmiştir. Bu beyitte “dövrən, məhü xurşidi-nurəfşan” sözcükleri arasında anlam ilişkisi vardır.

#### 4. 3. 10. Nida

Nida, şiddetli duyguları, sevinçleri çoşkulu bir seslenişle anlatmaktır. Genellikle ey, ay, ah, hay gibi seslenme ünlemleriyle yapılır. Natevan'ın şiirlerinde sıklıkla kullandığı bir sanattır. Bazen 'ey yâri-məriban, ey di' diyerek sevgilisine bazen 'ey rəqip' diyerek ağyara, bazen 'ey dust' diyerek insanlara bazen de 'ey gözüm-nuri, ey cavan' diyerek sevgilisine seslenir. 'etdim' redifli şiirde derdini bilen kimsenin olmadığını dile getirirken 'ya rəb' diyerek Allah'a, derdine derman bulması içinde 'ya təbib' diyerek doktora seslenir.

*Ya təbib, adını tərklə, təbabət etmə!*

*Ya mənim dərdimi tap, gör niyə tüğyan etdim?!*

“Ey hekim, işini terk et, hekimlik yapma. Benim derdimi bul, neden isyan ettiğimi gör.” Derdine derman bulması için doktora seslenir.

*Yoxdu bir kimsə məgər dərdimi bilsin, ya rəb!*

*Ki, mən öz qanim ilə dərdimə dərman etdim.*

“Ey Allah'ım, benim derdimi bilen bir kişi bile yoktu. Bu yüzden ben kendi kanımı derdime derman ettim.

#### 4. 3. 11. Tezat

Aralarındaki ilgiden dolayı birbirine zıt kavramların, düşüncelerin, duyguların bir arada kullanılmasıdır. “mene” redifli şiirinin ikinci beyitindeki “şad ve zar kelimeleriyle tezat yapılmıştır.

*Səni görəndə şadam, görməyəndə zar oluram,*

*Vüsəlin ilə sevindi, demə bəhanə mənə!*

“Seni gördüğüm zaman mutlu, görmediğim zaman inlerim, kavuşma ile sevindiğin bahanedir deme bana.” Şair bu beyitte mutlu olmak ve acı çekip inlemeyi bir arada kullanarak tezat yapmıştır.

*Sən yar ilə zövqdə, səfadə,*

*Mən burda, bu cövr ilə cəfadə.*

“Sen yar ile zevkte sefada ben burada cevr ile cefadayım.” Bu beyitte zevk ile sefada olmak yani saadet ve mutluluk içinde yaşamak; cevr ile cevafada olmak ise acı ve ızdırap içinde yaşamaktır. Şair bu iki durumu bir arada kullanarak tezat yapmıştır.

#### 4. 3. 12. Hüsñütalil

Hüsñütalil, herhangi bir olayı gerçek nedeninin dışında hayali daha güzel bir nedene bağlama sanatıdır. Natevan şiirlerinde hüsñütalil sanatına da yer vermiştir. Natevan’ın aşağıda verilen ‘gətirir’ redifli şiirinin dördüncü beyiti verilmiştir.

*Qaşü göz, novki-müjə fitnə üçün cəm olmuş,*

*Ox atıb, tiğ çəkib, hər biri dəva gətirir.*

Kaş, göz, kirpikler her insanda tabiatı gereği aynı dizilir. Şair bu dizelerde sevgilinin kaşının, gözünün ve kirpiğinin bir araya gelmesinin sebebini gerçek nedeninin dışında hayali bir nedene bağlayarak aşığı kendisine başlamak amacıyla bir araya geldiklerini söyler.



## 5. MUHTEVA

### 5. 1. Muhteva Hakkında Genel Değerlendirme

Hurşidbanu Natevan'ın oğlu Mir Abbas'ın 1885 yılında genç yaşta ölümüne kadar yazdığı Fuzuli tarzı gazellerinde samimiyet, tabiiyet ve ince bir lirizm dikkati çeker. Oğlunun ölümünden sonra Fuzuli tarzı gazel yazmayı bir tarafa bırakarak mersiye kaleme almıştır.

Oğlunun (1885) ve eşinin ölümünden sonra hayatı, sağlığı ve ekonomik durum kötüye gider. Özellikle 1880'li yıllarda yazdığı şiirlerinde biyografisinden izler, oğlunu kaybeden bir ananın feryadı, zamana, feleğe ve talihe isyan görünür. Mukaddes ana-oğul sevgisini şiirde aşık - maşuk seviyesine yükseltir. Klasik şiirin ve gazelin üslup, dil ve remz sisteminde ana-oğul sembolüne çeviren, evlatla anası arasındaki ayrılık destanını kaleme alan Natevan klasik şiiri seven kadın ve trajik anne tipiyle zenginleştirmiştir. Oğlunun ölümüyle ilgili olarak mezara seslendiği ağıtını bir ninni gibi dile getirir. Toprakla anne arasındaki diyalogu işleyen bu şiirin çocuk edebiyatı tarihinde kendine mahsus bir yeri vardır. Daha çok klasik şiir tarzında yazan ve Fuzuli'den etkilenen Natevan'da halk şiiri ve Vakıf üslubu da görülür. "Hüdahafız" redifli şiirinde ölüm yatağında can veren, hayata veda etmeye hazırlanan aşık hayatla birlikte her şeye veda eder, ahiret inancı bile ona teselli vermez. O kendisini bu dünyada vuslattan mahrum bırakanlara lanet okur.

Neşe ve elem, aşk ve ızdırıp, güzellik ve kötülük hayatta olduğu gibi Natevan'ın şiirinde de bir aradadırlar. Natevan klasik şiir geleneği içinde hayatının tezatlarına ve trajizmine isyanı bu şekil içinde dile getirmiştir. Onun "Ali Asker, Zeynep, Kasım, Gelmisin" redifleriyle yazdığı şiirlerinde dini konular ve şahsi kaderin ve ictimai-felsefi sıkıntının vahdetle ifadesine çevrilmiştir (Ehmedoğlu ve Karayev, 2004, s. 512-513).

### 5. 2. Şiirlerde İşlenen Temalar Kullanılan Semboller

Hurşidbanu Natevan'ın şiirlerinin merkezinde erken yaşta kaybettiği oğlu Mir Abbas'a duyduğu özlem vardır. Bununla beraber aşk, ayrılık, ölüm, talihten şikayet gibi konularda şairin şiirlerinde yer alan temalardandır.

### 5. 2. 1. Aşk ve Sevgi

“Aşk” teması, Natevan’ın şiirlerinde çok sık işlediği konulardan biridir. Natevan, aşk temasını genellikle ayrılık temasıyla birlikte işlemiştir. Özellikle ilk dönem yazdığı Fuzuli tarzı şiirlerinde aşk temasını işlemiştir. Aşkı daha çok aşık-maşuk ilişkisine dayandırarak şiirlerinde işleyen şair, oğlunun ölümünden sonra ‘maşuk’, yerine oğlunu koymuştur.

Natevan’ın aşk ve sevgi temasını işlediği en güzel şiirlerinden biri de ‘gətirir’ redifli şiiridir.

*Şuri-eşqin başıma axırı sövda gətirir,  
Bu müşəxxəsdi ki, eşq aşiqə qovğa gətirir.*

“Aşkının şevki başıma sonunda sevda getirir, bu bellidir ki aşk aşığa sonunda kavga getirir.” Natevan şiirinin ilk beyitinde aşık olmanın aşığın başına belalar açacağını bildiğini dile getirmektedir.

*Tari-zülfündü məni böylə giriftar eləyib,  
Nə gələ başıma, ol zülfü-mütərra gətirir.*

“Saçının her bir teliydi beni böyle esir eyleyen, başıma ne geldiyse dağınık saçların getirir.” Klasik şiirde güzellik unsurlarının başında sevgilinin saç gelir. Başıma ne geldiyse dağınık saçların yüzünden diyerek de ona aşık olmasının en büyük sebebinin sevgilinin dağınık saçları olduğunu dile getirmektedir.

*Gül üzün görmək əgər mümkün olaydı bir dəm,  
Hər zaman görmək onu nuri-müçəlla gətirir.*

“Gül yüzünü bir an görmek eğer mümkün olaydı, onu her zaman görebilmek için parlak ayna getirirdim.” Şair sevgilisinin yüzünü bir an görebilmek için parlak aynalar getirebileceğini dile getirmektedir.

*Qaşü göz, novki-müjə fitnə üçün cəm olmuş,  
Ox atıb, tiğ çəkib, hər biri dəva gətirir.*

“Kaşın, gözün, kirpiğinin ucu fitne çıkarmak için bir araya gelmiş. Ok atarak, kılıç çekerek her biri bir deva getirir.” Sevgilinin kaş, gözü, kirpiğinin ucunun aşığı

kendine bağlamak için bir araya gelmiş olduğunu söyler. Klasik şiirde sevgilinin aşığına attığı bakışlar o atmaya, kılıç çekmeye benzetilir.

*Könlümü qarət edir öylə ki, tari-zülfün,  
Rumə, sanki həbəşi ləşkəri-yəğmə gətirir.*

“Saçının her bir teli gönlümü öylebir yağmalıyor ki, Rum’a sanki Habeş ordusunun askerlerini getiriyor.” Sevgilinin saçını klasik şiirde dağınıktır ve siyahtır. Şair bu özelliklerinden dolayı sevgilinin saçını savaş meydanına benzetmiştir. Bu meydana savaşıyor ise aşıktır.

*Naqənin varmı şüuru bula aşiq kuyin,  
Onu Məcnunə tərəf cəzbeyi-Leyla gətirir.*

“Şuuru (aklı) var mı devenin aşığın köyünü (bulunduğu yeri) bulabilsin, onu Mecnun’un tarafından Leyla’nın cazibesine getirir.” Bu dizelerde de şair Leyla ile Mecnun hikayesine telmihte bulunmuştur. Aşığın sevgilisine kavuşma bilmesini Mecnun’un Leyla’ya kavuşmasına benzetmiştir.

*Yusifin sanma, dübarə görə Yəqub üzün,  
Məhr bazarına gər getsə, Züleyxa gətirir.*

“ Yusuf’un sanma göre yeniden Yakup yüzünü, eğer güzellik pazarına gitse Züleyha getirir.” Bu beyitte ise Hz. Yusuf ve Hz. Yakup peygamber kıssalarına gönderme yapmıştır.

*Yusif Misrdə kər aldı Züleyxa nəqdə,  
Nəqdi-can, aşiq olan, əldə mühəyya gətirir.*

“ Züleyha nakit karla Yusuf’u Mısır’dan aldı, canının naktini aşık olan elinde hazır eyler.” Bu beyitte de Yusuf ile Züleyha hikayesine gönderme yapmaktadır. Aşık olanın canının bir önemini olmadığını aşkı uğruna her zaman ölüme hazır olduğunu dile getirmektedir.

*Sidqi-qəlb ilə nisar etmiş idin can nəqdin,  
Natəvan, müjdə bu gün, qətlinə fərma gətirir.*

“Natevan sadık kalp ile canını peşin dağıtmıştın, müjde bu gün katline ferman getirir.” Bir önceki beyitte sevgili uğruna canını feda etmeye hazır olan şair, sevgilinin artık aşğın katline ferman verdiğini yani ondan yüz çevirdiğini söyler.

Natevan bu şiirinde klasik şiir geleneğinin sevgili kalıbından neredeyse her beyitte faydalanmıştır.

Natevan’ın şiirlerinde aşık; aşkı uğruna yorulmadan çalışan, fedakarlık eden, aşkı uğruna acılar çeken, sevgilisine kavuşmasa da ona asla sırt çevirmeyen, vefalı, sadık, bütün varlığı ile hayata ve sevgilisine bağlı, ağır başlı bir gençtir. O sevgilinin vefasızlığından şikayetlense de ondan uzaklaşmaz. Karşılaştığı zorluklar onu sevgilinin yolundan dönderemez. Aksine sevgilisinden gelen cevri cefalar onun aşk ateşini daha da çok alevlendirir. Her şeye rağmen sevgilisinden ayrı kalamayacağını şu dizelemlerle dile getirir:

*Müşküldür, mən kənarə düşəm kuyi-yardən,*

*Dişvardır ki, əl üzəm o gülüzardən.*

### **5. 2. 2. Hayata Bağlılık**

Natevan’ın şiirlerinde kavuşma arzusu vardır. Şair her zaman sevgiliyle arasındaki engelleri kaldırmak ister. Aşık bazen üzülse de sevgiliden elini çekmez, ona kavuşma arzusu ile yaşar. Gerçek hayatta ise aşğın doğasında gam, keder, üzüntü vardır. Fakat bunlar gelip geçicidir. Kavuşma anı geldiğinde bütün gam, keder, ızdırıp bir anda yok olur. Hatta iyimser aşık, bir beyitinde:

*“Cahanı tərək eləməz kim ki, aşiqi-candır,*

*Həyatdan üzüb əl, eyləməz cahən tərkin.”*

diyerek dertli, sıkıntılı aşıkları yaşamaya çağırır. Hayattan el çekenleri, ümitsizleri noksan görür.

### **5. 2. 3. Kerbela Olayı**

Kerbela olayı, 10 Ekim 680 yılında Peygamberimiz’in torunu Hz.Hüseyin’in Emevi halifesi Yezid ile yapmış olduğu savaştır. Bu savaşta Hz. Hüseyin susuz bırakılarak şehit edilmiştir. Bu elim hadise asırlar boyu üzüntülere yol açmış ve şiirlerde konu olmuştur. Kerbela olayından duyduğu üzüntüyü şiirleriyle dile getirenlerden

birisi de Hurşidbanu Natevan'dır. Natevan bu üzücü olayı Hz. Hüseyin'in kızı Zeynep'in ağzından "Zeynep" redifiyle yazmıştır.

Natevan'ın Kerbela hadisesi üzerine yazdığı tek şiiri bu değildir. Bunun dışında 'Dübeyt' başlığıyla verilen 'and verirəm' şiiri ve 'Növhe' başlığıyla sadece XIX. Əsr Azərbaycan Şeri Antologiyası (19. Asır Azərbaycan Şiiri Antolojisi) adlı eserde yayımlanan şiirleri de Kerbela olayını anlatır.

'Növhe' kelimesinin Türkiye Türkçesindeki karşılığı mersiye, ağıt demektir. Kısaca Natevan, Kerbela olayından çok etkilenmiş ve bu olayı şiirlerine konu edinmiş. Kerbela'de can veren başta İmam Hüseyin olmak üzere tüm şehitlere ağıt yakmıştır.

#### 5. 2. 4. Ölüm

Natevan'ın şiirlerinde en çok kullandığı tema ölümdür. Eşinin ve 17 yaşındaki oğlu Mir Abbas'ın beklenmedik ölümleri onu bu konuyu işlemeye yöneltmiştir. Özellikle oğlunun ölümünden sonra Fuzuli tarzı gazeller yazmayı bir kenara bırakarak bu elim olaydan duyduğu üzüntü ve kederi şiirleriyle dile getirmiştir. Oğlunun ölümü üzerine yazdığı şiirleri birer mersiye olarak da nitelendirilebilir. Bu konuyu işlediği en meşhur şiirlerinden birisi "Oğlum Üçün" başlığıyla yazdığı şiirdir. Şiir şairin ölüm temasını işlediği en güzel şiiridir.

*Yanar canım, oğul, daim sənın nari-fəraqında,  
Necə pərvanələr hər dəm yanar şəmin ayağında.*

"Canım daima yanar, oğlum, senin ayrılığının ateşiyle nice pervanelerin mumun ışığında yanması gibi." Oğlunun ölümüne ne kadar üzüldüğünü anlatmaktadır.

*Güli-ruyun həvasilə çıxar əflakə əfğanım,  
Odur bülbül nəvası gül fəraqü iştiyaqında.*

"Gül yanağının arzusuyla feryadım, gökyüzüne çıkar; tıpkı bülbülün güle olan özleminden feryadı gibi." Oğlunun ardından ettiği feryadı klasik edebiyattaki gül ile bülbül ilişkisine benzetir ve bülbül güle kavuşmak arzusuyla nasıl feryad ediyorsa kendisi de oğlunun ardından öyle haykırmaktadır.

*Sənin vəslin xəyaliylə gözü-könlüm gəzər daim*

*Ki, çün Məcnuni-sərgəştə, gəzər Leyla sorağında.*

“Gözüm ve gönlüm, daima sana kavuşma hayaliyle gezer, perişan Mecnu'nun Leyla'yı arayarak gezdiği gibi.” Mecnun, Leyla'ya olan aşkıdan çöllere düşüp deli divane olmuştur. Şairde oğlunun gidişiyle perişan halde ölümü beklemektedir.

*Nəhali-qamətin zikri mənim virdi-zəbanımdır,*

*Dəmadəm naleyi-qumri oxur sərvın budağında.*

“Fidan gibi boyun, benim dilimin dolaşığıdır, sürekli onu zikrederim; servinin dallarında daima kumruların öttüğü gibi.” Servi klasik şiirde sevgilinin boyunu temsil eder. Bu beyitte şairin sevgilisi oğludur. Şair, fidan gibi boyun benim dilimin dolaşığıdır, diyerek oğlunun ölümünden sonra onun servi boyunu hiç dilinden düşürmediğini dile getirerek bu oğlunu anmalarını servi ağacının dallarında kumruların ötmesine benzetmiştir.

*O şirin ləblərin şövqü günü-gündən olur əfzun,*

*Əgər Fərhad tək yüz il dolansam hicr dağında.*

“Ferhat gibi, yüzyıl ayrılık dağında dolaşsam da; o güzel dudaklarına olan hasretim, günden güne artmaktadır.” Ne yaparsa yapsın oğluna olan hasretinin geçmeyeceğini anlatmaktadır.

*Hərisəm bəs ki, ol şirinzəbanm zikrinə hər dəm,*

*Olur xoş nitqli tuti, şəkkər olsa damağında.*

“Her an, o şirin dilin konuşmasına düşkünüm; onun hoş konuşması papağanın, damağında şeker ile konuşması gibi olur.” Oğlunun konuşmasını ne kadar çok sevdiğini, onun konuşmasına ne kadar düşkün olduğunu dile getirmektedir.

*Sənin hicrin odu, Abbas, dəxi, çıxmaz ki, canımdan,*

*Səməndər tək yanar daim anan nari-fəraqında.*

“Abbas, senin ayrılığının ateşi asla canımdan çıkmaz; annen ayrılığının ateşiyle semender (ateşte yaşayan efsanevi bir kuş) gibi daima yanar.” Bu dizelerde yine oğlundan ayrı kalmanın verdiği ızdırabı dile getirmektedir.

*Uçub şahbaz tək könliüm, gəzərdi vəsl bağında,  
Pərü balını sındırdı fələk, bu pir çağında*

“Gönlüm, doğan gibi uçarak kavuşma bağında gezerdi; felek, bu ihtiyarlık çağında kolumu ve kanadımı kırdı.” Oğlunun ölümüyle bu yaşlı haliyle nasıl perişan olduğunu dile getirir.

*Gözümdə tardır dövran, məhü xurşidi-nurəfşan,  
Məhaq içrə olub pünhan, sanasan çərç tağında.*

“Dünya gözümde karanlıktır: Aydınlık saçan ay ve güneşi mezar içinde saklanmış, sanırsın ki feleğin gölgesindedir.” Şair, oğlunun ölümüyle birlikte dünyasının karardığını ifade etmiştir.

*Sirişkim birlə kim, xali deyildir qamətin gözdən,  
Nə tez düşdü təravətdən o sərvin su qırağında.*

“Gözyaşlarını, boyunun gözlerimden uzak olmadığını bilir. O selvi su içinde tazelikten ne çabuk düştü!” Şair oğlunun ölümünün çok çabuk olduğunu anlatmaktadır.

*Nolaydı kur olaydım, görməyəydim gül kimi cismin,  
Qalıbdır tirə xak içrə, məzarın gün qabağında.*

“Kör olsaydım da gül gibi vücudunu kara toprak altında, mezarını güneş altında görmeseydim, ne olurdu.” Beyitiyle kör olsaydım da ölümünü görmeseydim diye oğluna seslenmektedir.

*Könüldə həsrətim qaldı, həzaran heyf kim, bir dəm  
Səni ta görmədim xürrəm, oğul, damad otağında.*

“Gönülde hasretim kaldı, oğul, binlerce eyvah ki, bir an olsun mutlu ve damat odasına girmiş olarak (mürüvvetini) görmedim.” Çok küçük yaşta kaybettiği oğlunun evlendiğini görememekten yakınmaktadır.

*Nədəndir intizar ilə o şəhla göz baxar heyran,  
Gözüm ol gözlərə qurban, baxar ahu şayağında.*

“O şəhla gözlerin neden hayranlık ve hasret ile bakar; gözüm, o ahu gibi bakan o gözlere kurban olsun.”

*Həmişə zarü dilməhzun, tökər gözdən sirişki-xun,  
Pərişan hal ilə daim, qəmi mehnət bucağında.*

“Ağlayan hüzünlü gönlüm; sıkıntı ve gam bucağında, gözlerinden daima kanlı gözyaşları döker.”

*Qəmi-hicran edib tüğyan, qalıbdır Natəvan suzan,  
Rəvan aşki-bəsər hər yan olan gözlər bulağında.*

“Natevan ayrılık gamıyla isyan edip taşmış, yanmış, göz pınarlarından akan yaşlar her yanı tutmuştur.” Bu şiirin tamamında Natevan’ın oğlunun ölümünden sonra nasıl bir ruh haline büründüğünü görmekteyiz.

Natevan’ın ‘ölüm’ temasını işlediği önemli, bir gazeli de “gətdi” redifli şiiri şiiridir. Bu şiiri de yine oğlunun ölümü üzerine yazmıştır.

*Nə yaxşı munis idi, heyf, nagəhan getdi,  
Məni bu möhnət əra qoydu əlaman, getdi.*

“Ne güzel, cana yakındı, yazık ki ansızın gitti. Elaman! beni bu sıkıntılar içinde bırakıp gitti.

*O sərvə-nazdan ayrı baxarmı sərvə gözüm,  
Hilal tək qəddimi eylədi kəman, getdi.*

“O nazlı selviden başka selviye gözüm bakar mı? Boyumu hilal gibi kemana çevirip gitti.”



*Unutdu güllərini, qıldı xaniman tərkin,  
Nə baxdı yarlərə, çəkdi əlamən getdi.*

“Güllerini unuttu, evini barkını terk edərək; feryat etti, yarlara bakmadan gitti.”

*Nə oldu ariz əya, bağiban, bu gülşəndə,  
Açılmadı bu bahar gülləri, xəzən getdi?*

“Ey bahçıvan, bu gül bahçesinde ne oldu yanağa (ki); hazan gittiği halde baharın gülləri açılmadı.”

*Nə tapdı ləzzəti-işrət, nə gördü gülzarı,  
Bahar fəslində, yaran bu novcavan getdi?*

“Bahar mevsimində bu delikanlı gidince (sevgililər) ne eğlenceden zevk aldı, ne de gülləri görebildi.”

*Məni bu möhnət əra qoydu didəsi giryan,  
Bəlayi-hicrə salıb, qoydu bağıri qan, getdi.*

“Beni bu sıkıntılar içində gözü yaşlı bıraktı. Beni ayrılık belasına salıp, bağıri kanlı bırakıp gitti.”

*Məzarın üstə gəlib əylənim dəmadəm, oğul,  
Deyərmisən ki, nə növ ilə Natəvan getdi.*

“Oğul, sık sık mezarının üzerine gelip dursam; Nâtevan ne için gitti der misin?”

Şair bu iki şiir dışında oğlunun ölümü ardından bu ayrılığı dile getiren “gətme, ağlaram, sənsiz” vb. redifləri olan birçok şiir kaleme almıştır.

### **5. 2. 5. Tenkit**

Natevan’ın şiirlerinde şikayetçi bir ruh vardır. Fuzuli’de olduğu gibi onun da lirik şiirlerinde sevinç ve keder bir aradadır. Şair bu tezatlarla içtimai zıtlıkların derin felsefi manasını aktarmış, adaletle haksızlığı, saadətə bahtsızlığı ortaya çıxaran se-

bepler belirtmeye çalışmış. Arzuları ile hayat hakikatleri arasında büyük bir uçurum olduğunu anlayan Natevan, ne cemiyet ne tabiat kanunları ile ne de yaradılışla barışabilmiştir. Feodal dünyanın adaletsiz yasalarından duyduğu rahatsızlığı “olaydı” redifli şiiriyle dile getirmiştir.

*Nə mən olaydım, ilahi, nə də bu aləm olaydı!*

*Nə də bu aləm əra dil müqəyyədi-qəm olaydı!*

“Ne ben olaydım, Ya Rab, ne bu alem, ne de bu aleme gönül gamla bağlanmış olaydı.” Natevan yaşadığı döneme isyanını bu dizelerle anlatmaktadır. Bu alem de ben de benim bu alemde yaşadığım keder de keşke olmasaydı, diyerek isyanını dile getirmektedir.

*Nə hicr atəşinə odlanıb yanardı dilim ki,*

*Nə eşqin içrə köniül boylə şadü xürrəm olaydı!*

“Gönlüm, ne ayrılık ateşiyle alevlenip yanaydı; ne de aşkla (böylesine) mutlu ve şen olaydı.” Ne aşkın güzelliği bilseydim ne de bu ayrılık ateşini tatsaydım diyen şair ayrılık olacağına hayat hiç olmasaydı demektedir.

*Nə sərv qəddin olaydı, nə həsrətinlə gözüüm kur,*

*Nə ruzgari-fəraqində qamətim xəm olaydı!*

“Ne selvi boyun olaydı ne hasretinle gözüüm kor olaydı; ne de ayrılık rüzgarında boyum büküleydi.” Şair bu dizelerle yine oğlunun ayrılığına değinmektedir.

*Nə bəhr olaydı, nə ümman, nə boylə göz yaşı cari,*

*Nə gül üzündə, ilahi, bu növ şəbnəm olaydı!*

“Ya Rabbi; ne deniz ne derya; ne akan gözyaşı ne de (sevgilinin) gül yüzünde bu tür şebnem olaydı.” Ölüm karşısında çaresiz olan şair, Allah’a seslenmektedir. Ne bu derya ne bu deniz ne de gözyaşı olaydı, diyerek ölüm varsa bu güzelliklerin hiçbir öneminin olmadığını dile getirmektedir.

*Nə gül olaydı, nə gülzari-gülşənin dəxi seyri,*

*Nə xari-möhnəti-bülbül, səninlə möhkəm olaydı!*

“Ne gül olaydı ne gül bahçesindeki gül yüzünün(sevgilinin) seyir olaydı; ne de bülbüle sıkıntı veren diken, seninle sağlam olaydı!”

*Nə Misr olaydı, nə Kənan, nə Həzrəti-Yəqub,  
Nə xar olub qəmi-hicranda, qərqi-matəm olaydı!*

“Ne Mısır; ne Kenan ne Hz. Yakup; ne de diken ayrılık gamında sıkıntı gerici olaydı!” Bu ve sonrasındaki iki beyitte Hz. Yusuf’un hikayesine göndermeler yapan şair bunların hiçbiri olmasaydı der.

*Nə çah olaydı, nə zindan, nə karvan güzəri,  
Nə Yusifi bu bələda görən bir adəm olaydı!*

“Ne kuyu ne zindan ne kervan yolu; ne de Yusufu (kuyuda) gören bir insan olaydı!”

*Nə bəzm olaydı, nə bazari-Yusif əhvalı,  
Nə rəhgüzərdə Züleyxa qəmlə həmdəm olaydı!*

“Ne meclis ne Yusuf(un) pazarının durumları; ne de bu gidişatta, Züleyha gamla arkadaş olaydı!”

*Nə ah olaydı, nə əfsus, nə parə-parə könül,  
Nə Natəvanın, ilahi, həvəsi dərhəm olaydı!*

“Ne ah (çekiş) ne eyvah (deyiş) ne gönül parça parça; Allah’ım ne de Nâtevan’ın duyguları karmakarışık olaydı!” Şair bu şiirin tamamında varlığı sorgulamaktadır. Ölüm varsa hiçbir güzelliğin gereğinin olmadığını dile getirir.

### **5. 2. 6. Tabiat Tasvirleri**

Natevan iç dünyasını şiirlerine yansıtırken tabiat tasvirlerine yer vermiştir. Şair, Tanrı’nın bahsettiği hayata, dünyaya, tabiata ilhamla baktığı şiirleri vardır. Eğer aşık neşeliyse mutluydu tabiatta ona göre şekil alır, güzelleşir. Ama aşık mutsuzsa, arzusuna ulaşamamışsa tabiatta durgundur.

Natevan, aynı zamanda resim sanatıyla da uğraşmıştır. Tabiat temalı yazdığı “karanfil”, “menekşe” gibi şiirlerinin altına kendi kalemiyle çiçeklerinin resimleri çizmiştir.

Natevan’ın, “Ey güli-süsen, seni bir Natevan çekmiş meğer” diye başlayan, “karanfil” ve “menekşe” redifli gazellerinde tabiat güzelliklerine hayranlık ve hayat sevgisi dikkat çeker. Aşağıda verilen “karanfil” redifli şiirinde insanı, tabiat manzaralarını bir ressam gibi gözler önüne sermiştir. Şairin qərənfil (karanfil) diye adlandırdığı sevgilidir.

*Səni kimdir sevən bica, qərənfil?*

*Sənə mən aşiqi-şeyda qərənfil!*

“Karanfil, seni böyle boşuna seven kimdir; senin için deli divane, aşık olan benim.” Şair sevgilisine olan aşkını dile getirirken karanfili bir sembol olarak kullanmıştır. Ona olan sevgisinin sebepsiz olduğunu, onu kendisi gibi kimsenin sevmeyeceğini dile getirmektedir.

*Səni gülşən əra aşüftə gördüm,*

*Yəqin bildim dutub sevda, qərənfil!*

“Karanfil, seni gül bahçesinde perişan olmuş gördüm. Hiç şüphe etmeden sevdaya tutuldum.” Karanfilin perişan, çaresiz olmasının sebebi gül bahçesinde güllerin arasında yalnız kalmasıdır. Burada şair kalabalıklar içinde yalnız gördüğü sevgilisine aşık olmak için hiç şüphe duymadığını dile getirmektedir.

*Belə pəjmürdə hal ilə durubsan,*

*Düşər güllər əra qovğa, qərənfil!*

“Karanfil, böyle perişan halde durursun; güller kendi arasında kavgaya düşerler.” Karanfil gül bahçesindeki diğer çiçeklerden farklıdır, bu farklılık da onu dikkat çekiçi kılar güller onun uğruna kavgaya tutuşur. Şair burada sevgilisinin diğer insanlardan ne kadar farklı olduğu dile getirirken çevresindeki insanların da onun uğruna kavgaya tutuşuyor olmasına da değinmiştir.

*Driğa kim, vəfasızdır bu gülşən,*

*Gedər bu tələti-ziba, qərənfil!*

“Eyvah ki Karanfil, bu gül bahçesi vefasızdır. Bu yüzünün güzelliği (bir gün) gider.” Şair sevgilisine ‘*bu gül bahçesi vefasızdır*’ diyerek diğer aşıklar gördüğü ilginin güzelliğinin geçinceye kadar olduğunu anlatmaktadır.

*Üzündən pərdəyi-nazın kənar et!*

*Unutma aşıqi, haşa, qərənfil!*

“Karanfil, yüzünden naz perdesini kenar et; aşığı, asla unutma.” Artık naz etmeyi bırakması ve onu seven aşığını unutmamasını dile getirmektedir.

Klasik şiir genel olarak aşık-maşuk ilişkisi üzerine kuruludur. Aşık aşkı uğruna her şeyi göze alan bir divanedir, maşuk ise onu aşkına cevap vermeyen ayğare meylederek aşığını kızdıran, aşığına hep yüksekte bakan birisidir. Natevan şiirlerinde aşk temasını işlerken tabiat varlıklarından faydalanmış ve onları birer sembol olarak şiirlerinde kullanmıştır.

Şairin tabiat tasvirlerine geniş bir şekilde yer verdiği başka bir şiir de “bənövşə” redifli tabiat güzellemesidir. Tıpkı “qərənfil” redifli şiirinde olduğu gibi bu şiirde de bənövşə (menekşe) sevgilinin simgesidir. Menekşe de tıpkı gül, lale, süsen, karanfil vb. gibi gül bahçesinde yer alan ve sevgiliyi sembolize eden çiçeklerden biridir.

*Fələk rənginə bənzər bu bənövşə,*

*Tutub səhraları hərsu, bənövşə!*

“Gökyüzünün rengine benzer, bu menekşenin rengi. Kırlara çok hızlı şekilde yayılmaktadır.”

*Neçün gülşənlərin tərkin qılıbsan?*

*Düşübsən çöllərə dilcu, bənövşə!*

“Neden gül bahçelerini terk ediyorsun. Gönülde olan menekşe, bozkıra düşüyorsun?” Menekşe diğer çiçekler gibi gül bahçesinde durmayıp gülşeni terk etmektedir. O bozkırlara gitmiştir. Şair burada sevgilisinin ona bırakıp başka diyarlara gitmesini menekşenin gülşeni bırakıp bozkırlara yayılmasına benzetmiştir.

*Belə qəddin bükülmüş, pirlər tək,*

*Deyirsən sübhü şam «yahu», bənövşə!*

“Menekşe, böyle pirlar gibi boyun bükülmüş; sabah akşam “Ya Hu” demek-tesin.” Menekşenin boyunun eğri oluşu tevazuyu simgeler, sürekli Ya Hu demesi ise onun sürekli ibadetle meşgul olduğunu göstermektedir.

*Səni şövqü bahar aşüftə qılmış,  
Çəkər aşiq olan qayğü, bənövşə!*

“Menekşe, seni şevk ve bahar perişan etmiş; aşık olan kaygı çeker.” Sevgili-nin bu perişan bu neşesiz halinden aşığının kaygı duyduğu anlatılmaktadır.

*Dilər ətrin könül badi-səbadan,  
O zülfi-yar tək xoşbu, bənövşə!*

“Menekşe; gönül, sabah rüzgarından sevgilinin saçlarının hoş kokunu diler.” Şair bu dizelerde ‘gönül’ ile kendisini kastetmektedir. Sevgilisine olan özlemine dile getirirken sabah rüzgarından onun kokusunu dilediğini söyler.

### 5. 2. 7. Aşk Acısı

Şair “könlüm” redifli şiiriyle sevgiliye kavuşamamanın verdiği kederi dile getirmiştir. Şair könlüm diyerek kendisine seslenmektedir.

*Yenə ya rəb, nə qəmgindir mənim bu şad olan könlüm,  
Rümuzi-eşqdən ağah olub, ustad olan könlüm.*

“Ey Allah’ım: Benim bu mutlu olan gönlüm, yine hüznüldü. Aşkın rumu-zundan haberdar olan üstad gönlüm perişan oldu.” Şair aşık olmadan önce mutlu olan gönlünün aşkla tanışınca nasıl perişan olduğunu dile getirmiştir.

*Görübdür yari əğyarə olubdur məhvi-nəzzarə,  
Edibdir sinəsin parə, mənim abad olan könlüm.*

“Benim şu mamur gönlüm; sevgiliyi, rakibin bakışlarında kaybolurken gör-düğü an sinesini parçalar.” Şairin şiirinde gönlüm diye seslendiği yine kendisidir. Sevgilisini rakibinin yanında görünce nasıl acı çektiğini dile getirmiştir.

*Niyə peymanədən keçdin, niyə zəncirdən qaçdın?*

*Nədəndir çöllərə düşdün, mənim bərbad olan könlüm?*

“Ey benim berbat olan gönlüm: niyə zincirdən kaçtın, niyə kadehten geçtin, böyle çöllere düşməni nədəndir?” Burada şair ‘çöllere düşmək’ deyimini kullanarak Leyla ilə Mecnun hikayəsinə atıfta bulunaraq sevgilisinin vefasızlığından dolayı çöllərə düşdügünü söyler.

*Fəraqın ruzi-məhşərdir, sərəsər möhnəti-qəmdir.*

*O zülfün kimi dərhəmdir, mənim azad olan könlüm.*

“Ayrılığın, məhşər günü gibidir, baştanbaşa sıkıntıdır. Benim azad olan gönlüm, senin o saçın gibi karmakarışıqdır.”

*Baxın bu Nətevan zərə, günü bəxtim kimi qarə,*

*Gəzər Məcnun tək avarə, mənim nəşad olan könlüm.*

“Şu ağlayan Nətevan’a baxın, günü də bahtı gibi karadır. Benim kederli gönlüm, Mecnun gibi başıboş gezer.” Sevgilisine kəvuşamayan aşık artık mutsuzdur və Mecnun gibi divane olmuşdur.

### **5. 2. 8. Talihtən Şikayət**

Nətevan, oğlu Mir Abbas’ın ölümündən sonra kəramsar bir ruh halinə bürünür və duyğularını şiirleriyle dile getirir. “*neçin gəlməz*” redifli şiiriylə kötü giden talihindən şikayətlənmişdir.

*Qoyubdur intizarında, neçin gəlməz, neçin gəlməz?*

*Həmişə ahü zarında, neçin gəlməz, neçin gəlməz?*

*Üzdüm karivanımdan, əl üzdüm xanımanımdan,*

*Fələk incir fəğanımdan, neçin gəlməz, neçin gəlməz?*

*Gedibdir qafiləsalar, olubdur gözlərim xunbar,*

*Nə bir yarı, nə bir qəmzar, neçin gəlməz, neçin gəlməz?*

*Könüldə ahü zarım var, nə səbrü, nə qərarım var,  
Deməz bir dilfıkarım var, neçin gəlməz, neçin gəlməz?*

*O zülfi-nərgisi-məstə könül çoxdandı pabəstə,  
Məni hicran edib xəstə, neçin gəlməz, neçin gəlməz?*

*Səri-kuyin gəzər könlüm, güli-ruyin sevər könlüm,  
Vüsəlın çün dilər könlüm, neçin gəlməz, neçin gəlməz?*

*Alıbdır canımı hicran, olubdur gözlərim giryan,  
O məhvəş, nazənin canan, neçin gəlməz, neçin gəlməz?*

*Mənə hicran məşəqqətdir, fərağın dərdü möhnətdir,  
Nigarım xeyli müddətdir neçin gəlməz, neçin gəlməz?*

*Əzizim, göz yaşım qandır, işim fəryadü əfqandır,  
O yarım harda mehmandır, neçin gəlməz, neçin gəlməz?*

*Yanar canım fərağından, tutar könlüm sorağından  
Ki, çıxsın yar otağından, neçin gəlməz, neçin gəlməz?*

*Əlimdə ixtiyarım yox, gedib səbri-qərarım yox,  
Yanımda gülüzarım yox, neçin gəlməz, neçin gəlməz?*

*Səba, ol məhliqa dilbər, alıbdır canımı yeksər,  
Könül ancaq onu istər, neçin gəlməz, neçin gəlməz?*



*Yetibdir ərəş üzə dadım, tutub dünyanı fəryadım,  
Mənim ol sərvi-azadım neçin gəlməz, neçin gəlməz?*

*Qalıbdır Natəvan nalan, gecə-gündüz olar giryar,  
Onun yox dərindən dərman, neçin gəlməz, neçin gəlməz?*

### **5. 2. 9. İthafılar**

Natəvan, ilk eşi Hasay Han Usmiyev'in ölümündən bir süre sonra 1868 yılında Şuşalı esnaf bir aileye mensup olan Seyid Hüseyn Ağamirov ile evlenme kararı alır. Hurşidbanu bu kararıyla başına büyük belalar almış olur. Halktan biriyle evlenmesini istemeyenler ilk eşinden olan büyük oğlu Mehdigulu Han'ın doldurup onun evinden, annesinden uzaklaşmasına sebep olurlar. Oğlundan ayrı kalan şair ona duyduğu özlemi şiirlerinde dile getirir. "Ölürem" ve "Ey dust" redifli şiirlerini bu ayrılığa sebep olanlara ithafen kaleme alır.

#### **5. 2. 9. 1. Aile Fertlerine Yazdığı İthafılar**

Natəvan ikinci evliliğini yapınca ilk eşinden olan çocukları, annelerinin mirasını yeni eşinden olan çocuklarına bırakacağı yönünde çıkan dedikodular yüzünden annelerine yüz çevirmiştir. Natəvan da bu şiirle bu ayrılıktan duyduğu üzüntüyü 'ölürəm' redifli şiiriyle dile getirmiştir.

Natəvan'ın, Rus orduları albayı olan büyük oğlu Mehdigulu Han'a ithafen yazdığı "ölürem" redifli gazelinin başında şairin kendi eliyle yazdığı şu sözler yer alır: "Meriz olduğu halda Xanoğlanın xeyali ile inşa etdiyim qezel hale xitabdır ki, neqş olunan quşa kim, yetirsin (Hasta olduğu sırada, Karaoğlan'ın hayaliyle yazdığım gazel, hale hitaptır ki, nakşolunan kim götürecekt).

*Varımdı sinədə dərdü qəmi-nəhan, ölürəm,  
Fəda olum sənə, gəl eylə imtəhan, ölürəm.*

"Bütün varlığım sinemdeki dert, gam ve gizli sırlardı. İstersen gel imtihan et; sana feda olsun canım, ölüyorum." Natəvan kendisine yüz çeviren oğluna seslenmek-

tedir. Hiçbir şeyde gözü olmadığını her şeyini oğluna feda edeceğini dile getirmektedir.

*Fəraqdan gecələr yatmaram səbahə kimi,  
Xəyali zülfünə bağlı gedibdir can, ölürəm.*

“Ayrılıktan dolayı geceleri sabahlara kadar yatamıyorum. Canım, saçının hayaline düşümlenmiştir, ölüyorum.” Oğluna olan özlemini dile getirir. Bu ayrılıktan dolayı artık uyuyamadığını, oğlunu çok özlediğini dile getirmektedir.

*Bahari-hüsnün əra gör necə xəzanəm mən,  
Bahar laləsi tək bağrım oldu qan, ölürəm.*

“Ben, (senin) güzelliğinin baharında nasıl hazana uğramışım gör; bahar lalesi gibi bağrım kan oldu ölüyorum.” Senin hasretinden ne hale düştüm gör, diyerek yine oğluna seslenmektedir.

*Vərəq-vərəq dilü can hicrin içrə odlaşdı,  
Misali-kəncəfə sədparə oldu can, ölürəm.*

“Gönül ve can, ayrılığının acısı ile sayfa sayfa ateşlendi; canım kencef misali yüz parça oldu ölüyorum.”

*O xaki-payini mən aşiyənə etmiş idim,  
Vətəndən ayrı düşüb indi laməkan, ölürəm.*

“Ben, o ayağının toprağını, yuva(yaşanılan yer) edinmiştim; şimdi, vatandan ayrı düştüm, yersiz-yurtsuz ölüyorum.” Şair burada oğlunun yanını vatan olarak gördüğünü ondan ayrı kalarak vatansız kaldığını dile getirmektedir.

*Dedin ki, çək əlini damənimdən, əl çəkdim,  
Tərəhhüm eyləmədin axır, ey cavan, ölürəm.*

Ey delikanlı, “eteğimden el çek” dedin, çektim; sonra merhamet etmedin, ölüyorum.” Oğluna sen bana eteğimden el çek dedin bende çektim, sonra neden merhamet etmedin, halimi gör ölüyorum, diyerek seslenmektedir.

*Çəkirdim həsrətini, görmədim, xudahafiz!*

*Olubdur indi işim naləvü fəğan, ölürəm.*

“Hasretini çekiordum, bir vedalaşma (Allah’a ısmarladık) görmedim; şimdi ağlayıp inlemek işim oldu, ölüyorum.”

*Fəda o qamətina kim, qəza nə xoş çəkmiş,*

*Qədər büküb belimi, eyləyib kəman, ölürəm,*

“Canım o boyuna fedadır, kader ne hoş almıştır seni; kaderim belimi büküp keman eylemiştir, ölüyorum.”

*Fəraqdən tükənib tabü taqətim, billah,*

*Vüsala yetməz əlim, zarü Natəvan ölürəm.*

“Allah'a yemin olsun ki, ayrılığından gücüm ve kuvvetim kesilmiştir; elim kavuşmaya ulaşmaz, ağlayarak ve Nâtevan(çeresiz, hasta, zayıf) olarak ölüyorum.” Şair şiirin tamamında oğlunun ona yüz çevirmesinden duyduğu ızdırabı bile getirmiştir.

### **5. 2. 9. 2. Arkadaşlarına Yazdığı İfhaflar**

Hurşidbanu Natevan konağını şair ve sanatçılara açmış, onları korumuştur. Karabağ'da *Meclis-i Üns* adlı bir şairler cemiyeti kurmuş, dağınık bir şekilde yaşayan şairleri bir araya toplamıştır. Bu mecliste yer alan şairler bir birlerinin şiirlerine nazirelere yazmakla kalmamış onlara ithafen de şiirler yazmışlardır.

Hurşidbanu Natevan'da bu meclisin üyelerinden olan şair arkadaşı Mirze Rehim Fena'ya ithafen ‘ağlasın’ redifli şiiri yazmıştır. Şiir Fena'nın şairler cemiyetine müracaatı üstüne yazılmıştır. Şiirin matla beyitinde ‘*Ey əhli-dil, Fənanı qoyun barı ağlasın/ Əğyarə çünki yar olub yarı, ağlasın!*’ Ey gönül ehli Fena'yı aranızda alın. Çünkü sevgilisi rakibe yar olmuştur, oda ağlasın, demektedir. Natevan bu dizelerle Fena'nın cemiyete alınmasını dile getirmektedir.

## 5. 2. 10. Yaşadığı Döneme İsyen

Hurşidbanu Natevan, yaşadığı topluma duyarsız kalmamış bir şairdir. İnsan liyakatinin alçaltılmasından, şahsi arzuların büyütülerek her şeyin önüne konmasına karşı gelmiştir. Yaşadığı devrin vefasızlığını, hainliğini şiirlerinde yansıtmıştır. Değişen dünya düzeninden duyduğu üzüntüyü şiirlerine yansıtmıştır. ‘mən’ redifiyle yazdığı aşağıda verilen şiir de yaşadığı devrin insanına isyanını görmekteyiz. Natevanı’ın isyanının bir sebebi de ikinci eşi Seyyid Hüseyin’in han soyundan olmamasından dolayı, halktan biriyle evlendiği için ona sırt dönen, onu eleştiren insanlardır.

*Olmuşam dəhri-bəla içrə bu gün divanə mən.*

*Varmadım meyhanəyə, sındırmadım peymanə mən.*

“Ben bugün meyhaneye gidip kadeh kırmadığım halde bela zamanına divane olmuşum.” Şair, kötü bir şey yapmadığı halde acımasızca neden eleştirildiğini sormaktadır.

*Əhdlərdən keçmədim, peymanları sındırmadım,*

*Lacərəm, bimehrlər tək olmuşam əfsanə mən.*

“Şüphesiz verdiğim sözlerden dönmedim, yeminlerimi bozmadım. Sevgisizler gibi efsane olmuşum.” Verdiğim sözlerden dönmedim, diyerek şair özellikle hanlığı döneminde toplum için yaptıklarına vurgu yapmaktadır. Natevan, hanlığın başında olduğu dönemlerde sadece sanatla ve sanatçılarla ilgilenmemiş yoksullara ve muhtaçlara el uzatmış, şehrin imarı için de elinden geldiğince mücadele etmiştir. Yaptıklarının görmezden gelinmesine isyan etmektedir.

*Tərki-gülzar etmişəm bülbül kimi mən, ey rəqib!*

*Aqibət bir guşə içrə gəlmişəm əfğanə mən.*

“Ey rakip, ben de bülbül gibi gül bahçesini terk etmişim. En sonunda feryat içinde bir köşeye gelmişim.” Şair, ‘rakip’ diyerek düzeni bozanlara seslenmektedir.

*Eşqi-rüxsarında bir dəm vəsl ilə şad olmadım,*

*Hər tərəf seyr eylədim, düşdüm əcəb hicranə mən.*

“Senin aşkının yüzünden bir an kavuşmanın mutluluğunu yaşamadım. Acaba ayrılığa mı düştüm deyip her tarafı seyrettim.”

*Qəm yükün çəkməkdən, ey dil, bir dəm azad olmadım,  
Hərçi cəhd etdim, nə hasil, yetmədim cananə mən.*

“Ey gönül senin üzüntünün yükünü çekmekten bir an kurtulamadım. Her türlü çabayı gösterdim nedense o sevgiliye yetmedim.” Şair bu dizelerle kendisine sırt çeviren oğluna ‘gönül’ diyerek seslenmektedir. Oğlunun ona dargın olmasından duyduğu üzüntünün bir an olsun geçmediğini, bu husumete son vermek için her türlü çabayı gösterdiğini fakat fayda etmediğini anlatmaktadır.

*Duş gördüm kim, gəlibsən külbeyi-ehzanıma,  
Ol zaman nəzr eylədim canü dilim qurbanə mən.*

“Rüyada gördüm: hüznü kulübeme geliyordun. O zaman adak adadım, canımı ve gönlümü kurban ettiğime.” Şair rüyasında oğlunun yanına geldiğini görünce bu rüyanın gerçekleşmesi için adak adadığını dile getirmektedir.

*Dövrü dönmüş dövr dövrən etmədi kamimcə, ah!  
Düşmənimdir, bilməzəm kim, netmişəm dövrənə mən?*

“Zaman değişmiş, dünya dönmüş sanırım. Dünya düşmanım olmuş, ne yapmışım dünyaya bilmiyorum ben.” Bu dizelerle kendisine düşmanlık edenlere nedenini sormaktadır.

Yoxu varımdan qalan ancaq mənəm bir can idi,

Natəvan, dəxi nedim, sərf eyləyim mehmanə mən.

“Varlığımdan kalan sadece canımdı, daha ne çabaladım misafire ben”

### **5. 2. 11. Sevgilinin Vefasızlığı**

Natəvan’ın şiirlerinde genel olarak sevgili vefasızdır, aşığa yüz vermez, ona sırt çevirir. Aşağıda verilen “etdim” redifli şiiri sevgilinin vefasızlığını temasının işlendiği en güzel şiirlerindendir.

*Dilbərə, dərdi-dilimdən belə ünvan etdim  
Ki, qəmi-hicrdə dil mülkünü viran etdim.*

“Ey dilber, gönül derdimden böyle şöhrət oldum ki ayrılık gamıyla gönlüm viran oldu.” Şair “Ey dilber” diye seslendiği sevgilisinden ayrılmanın onu nasıl üzdüğünü dile getiriyor.

*Mümkün olmaz mənə vəslin, bilirəm, həsrə kimi,  
Ol səbəb məskənimi kuhu biyaban etdim.*

“Bana kavuşmak kıyamete kadar mümkün değil biliyorum. Bu sebeple dağ ve çölleri kendime mesken edindim.” Şair sevgiliye kavuşmaktan umudu kesmiştir. Bu yüzden kendini dağlara ve çöllere salmış, yalnızlığı tercih etmiştir.

*Eşq sultanı mənim qətlimə fərman gətirib,  
Etmədim tərki-vəfa, taəti-fərman etdim.*

“Aşk sultanı benim ölüm fermanımı vermiş; vefasızlık etmedim, fermanına itaat ettim.” Aşk sultanı diye bahsedilen aşığa yüz vermeyen sevgilisidir. Şair sevgilisinin aşığın ölmesine karar vermesini bile bir lütuf görüp ona vefasızlık etmeyeceğini dile getirmektedir.

*Səri-kuyində qoyub başımı, bir uf demədim,  
Səri-sidq ilə canımı qurban etdim.*

“Başımı sevgilinin olduğu yere koyup bir “üf” demedim; sadakat ile gönlümü ve canımı kurban ettim.” Sevgilin yanında iken bir of demeden her şeye razı oldum. Canımı ve gönlümü ona kurban ettim.

*Ya təbib, adını tərki eylə, təbabət etmə!  
Ya mənim dərdimi tap, gör niyə tüğyan etdim?!*

“Ey hekim, işini terk et, hekimlik yapma. Benim derdimi bul, neden isyan ettiğimi gör.” Şair bu dizelerde tabibe seslenmektedir. Hastalığa çare bulmanın kolay olduğunu, kendi derdine derman bulması gerektiğini dile getirir.

*Yoxdu bir kimsə məgər dərdimi bilsin, ya rəb!  
Ki, mən öz qanim ilə dərdimə dərman etdim.*

“Ey Allah’ım, benim derdimi bilen bir kişi bile yoktu. Bu yüzden ben kendi kanımı derdime derman ettim.” Derdine çare bulamayan aşık Allah’a seslenmektedir. Kimse derdime çare bulamayınca ben de derdime dermanı kanımı akıtmakta buldum, diyerek Allah’a seslenir.

*Dərdi-hicrində gözüm yaşı tutub dünyanı,  
Nuh tufanı kimi gör ki, nə tufan etdim.*

“Ayrılığın derdinden gözyaşlarım dünyayı kapladı. Gözyaşlarım Nuh tufanı gibi bir tufan oldu.” Ayrılığın acısından duyduğu üzüntüğü dile getirmiştir. Ayrılık acısını dile getirirken gözyaşlarının Nuh tufanı gibi bir tufana sebep olduğunu söyler.

*Natəvan, etmədi ol səngdilə naləm əsər,  
Gecə-gündüz nə qədər naləvü əfqan etdim.*

“Natevan, gece gündüz ne kadar fğan edip inlesem de o taş kalpliye fayda etmedi” Natevan bu beyitte sevgisine karşılık vermeyen aşığına taş kalpli diye sitem etmektedir. Natevan bu şiirde genel olarak sevgilinin vefasızlığından, aşkına karşılık vermeyişinden şikayetlenmektedir.

## **5. 2. 12. Ayrılık**

Natevan, ayrılık temasını genel olarak ölüm temasıyla birlikte kullanmıştır. O ikinci eşinden olan oğlu Mir Abbas’ın erken yaşta vefat etmesi üzerine ayrılık temalı şiirler yazmıştır. Aşağıda yer alan “meni” redifli gazelinde oğlunun ölümünü, sevgilinin onu terk etmesi olarak yansıtmıştır. Klasik edebiyatta yer alan aşık-maşuk ilişkisini şair ana-oğul sevgisi çerçevesinde ele alır.

*Zəmanə saldı əcəb möhnətü məlalə məni,  
O mahrudən iraq verdi qəm zəvalə məni.*

“Zaman, beni sıkıntı ve hüzn karşısında şaşkın bıraktı. O ay yüzlüden uzak kalmanın gamı beni ölüme götürdü.” Oğlundan ayrı kalmanın şairde yarattığı keder dile getirilmiştir.

*Tükəndi tabü təvan, ey xudayi-ləmyəzəli!  
Ya tez bu canımı al, ya yetir vüsalə məni!*

“Ey baki olan Allah’ım; dayanma gücüm ve kuvvetim kalmadı, ya bu canımı çabuk al ya da kavuşmayı nasip et bana.” Şair artık ayrılığa dayanamadığını dile getirir. Bir an önce ölüp oğluna kavuşmak için Allah’a dua etmektedir.

*Sənə nə qədri dedim, rəhm qıl mənə, getmə!*

*Gəl indi gör ki, fəraqın salıb nə halə məni!*

“Sana, ne kadar “Bana acı, gitme” dedim, şimdi gel gör ki, ayrılığın beni ne hale getirdi.” Şair oğlu gittikten sonra ne hale geldiğini bu dizelerle anlatmaktadır.

*Nə vaxtadək qəmi-hicrində ahü zar çəkim?*

*Tərəhhüm eylə, gətir sən də bir xəyalə məni!*

“Ayrılığının gamıyla ne zamana kadar feryat, figan edeyim? Sen de bir defa merhamet edip beni hatırla.” Şair hayalinde bile olsa oğlunun annesini hatırlayıp yanına gelmesi için ona zerzenişte bulunmaktadır.

*Kəsildi səbrü qərarım, fəraqə tabım yox,*

*Rəvadı təngə gətirsin bu ahü nalə məni?*

“Sabrım ve kararım kalmadı, ayrılığa dayanacak gücüm yok, bu ah ve inlemlerimin, beni usandırması reva mıdır?” Artık bu ayrılığa sabrının kalmadığını söyleyen şair aslında bir an önce ölmek ve oğluna kavuşmak arzusundadır.

*Alıbdı əqlimi sərdən, qərarımı dildən,*

*Edib bəlayə fələk, gör necə həvalə məni.*

“Felek; aklımı başımdan, kararımı gönlümden aldı, gör; beni belaya nasıl saldı.” Artık akli başında karar veremeyecek hale geldiğini dile getiren şair halini görmesi için oğluna seslenmektedir.

*Təəccübəm ki, neçün rəhmə gəlmədin, zalım?!*

*Fəraq oduna yaxıb salmışan bu halə məni.*

“Ey zalim; ayrılık ateşiyle beni yakıp bu hale getirmişsin; şaşkına döndüm, niçin merhamete gelmiyorsun?”



*Nə yaxşı günlər idi kim, səninlə munis idim,  
Zəmanə indi edib sinədağlı lələ məni.*

“Ne güzel günlerdi ki seninle mutlu idim. Şimdi; zaman, beni sinesi dağlanmış lale gibi yaptı.” Şair geçmişteki güzel günlerini yad eder.

*Vüsalə yetməyibən zariü Natəvan qaldım,  
Edib fələk yenə həsrət o məhcəmalə məni.*

“Kavuşamayınca, ağlayarak Natevan (çaresiz, zayıf, hasta) kaldım. Felek yine, ay yüzüyle beni hasret bıraktı.” Şair artık kavuşamayacağını anlamış ve sevdiğine hasret kaldığını kabul etmiştir.

### **5. 2. 13. Dünyanın Gelip Geçiciliği**

Natevan, “ilen oynar” redifli şiirinde herkesin bir şeylerle meşgul olduğunu, bu dünyanın gelip geçici olduğunu kimsenin fark etmediğini vurgular. İnsanların bu dünyada türlü türlü halleri olduğunu anlatır.

*Bilin yaran, bu dünyadə hərə bir kar ilən oynar!  
Kimi xanənişin olmuş, kimi bazarilən oynar.*

“Dostlar, bilin! Bu dünyada herkes bir işle meşgul olur. Bazıları evinde oturur, kimileri de ticaretle meşgul olur.” Bu dizelerde herkesin bu dünyada uğraştığı, meşgul olduğu bir şeyin olduğu dile getirilmiştir.

*Kimi xətti-mürəssədə, başında taci-şahanə,  
Kimi zindan içində əl-ayağı dar ilən oynar.*

“Bazıları, başlarında şahane taçlarıyla, kıymetli taşlarla süslenmiş taht üzerinde oturur; bazılarının da zindandaki darağacında el ve ayağı oynar.” Bazı insanların zenginlik ve refah içinde yaşadığını bazılarının da hiçbir şeyle ilgilenmeyip sadece ölümü beklediği anlatılmaktadır.

*Kimi talibdi dünyaya, kimi aşiqdi üqbayə,  
Kimi sazə, kimi nazə, kimi tək tar ilən oynar.*

“Bazıları dünyaya bağlıdır, bazıları ahirete aşıktır; bazıları saza, bazıları naza, bazıları da tar ile oynar.” Kimsenin dünya ile ahiret arasında denge kuramadığını bazı insanların ahireti çok önemseyip bu dünyaya bağlanmadığını, bazı insanların da bunun tam tersini yaptığını dile getirmektedir.

*Kimi Məcnun sorağında, kimi Leyla fərağında,  
Kimi yarın üzərində yatan şahmar ilən oynar.*

“Bazıları Mecnun gibi arayışta bazıları Leyla ayrılığında; bazıları da sevgilin üzerinde yatan yılanla oynar (meşguldür).” Bu dünyadaki insanların beşeri aşkla uğraştıklarını dile getirmektedir.

*Kimisi şadü xürrəmdir, kimi leylü nəhar ağlar,  
Fələk də sərgiran olmuş Xurşidi-zar ilən oynar.*

“Bazıları şen ve mutludur, bazıları gece gündüz ağlar; gökyüzü de sarhoş olmuş ağlayan güneşle oynar.” Kimi insanların mutlu ve neşeli, kimilerinin de kederi hiç bitmez der. Kaderin de dertli şairle oynadığını söyler. Şiirin tamamında herkesin bu dünyada bir meşgalesinin olduğu, bir şeylerle uğraştığını anlatan şair son beyitte kaderin de kendisiyle oynadığını dile getirir.

#### **5. 2. 14. Çaresizlik**

Natevan şiire ilk başladığı yıllarda ‘Hurşid’ mahlasını kullanırken oğlunun ölümünde sonra ‘çaresiz, zayıf, hasta’ anlamına gelen ‘Natevan’ kelimesini kendisine mahlas olarak seçmiştir. Oğlunu kaybettikten sonra şairin artık bir tarafı yarım kalmıştır. Bu elim olaydan sonra yazdığı neredeyse bütün şiirlerde bu elim olayın izleri görülmektedir.

Şairin ‘əfsus’ redifiyle yazdığı şiirleri çaresizlik temasının işlendiği en güzel şiirlerindedir. ‘Efsus’ sözcüğü ‘Ne çare, yazık, heyhat’ anlamına gelmektedir. Oğlunun ölümünden sonra her şeyin gelip geçici olduğunu bu derdin ise hiçbir şekilde geçmeyeceğini dile getirir. Şairin ‘əfsus’ redifli iki şiiri vardır. Çaresizlik temasını örneklendirmek için burada bir tanesine yer vereceğiz.

*Gəcrəvişdir bu asiman, əfsus!*

*Bivəfadır cəhanü can, əfsus!*

“Gəlip geçicidir bu gökyüzü, ne çare! Vefasızdır ruhlar alemi, ne çare!” Natevan ilk dizede bu dünyanın gəlip geçici olduğuna değinmiş ikinci dizede ise oğlunun erkeñ yaşta vefat edip ruhlar alemine (ahirete) gitmesini anlatmışdır. Natevan’a göre ruhlar alemi vefasızdır. Çünkü oğlunu şairin elinden almışdır.

*Nə yaman dağ imiş oğul dağı,*

*Mənə üz verdi imtahan, əfsus!*

“Ne zor bir dert imiş, oğul derdi, bana yüz imtahan verdi, ne çare!” Natevan, evladını kaybetmenin ne kadar zor bir durum olduğunu bu kayıpla ne kadar zor bir sınavdan geçtiğini ve ölüm olayı karşısında nasıl çaresiz kaldığını anlatmaktadır.

*Göz evin qoydu nəğəhan xali,*

*Oldu ol mərdümin nəhan, əfsus!*

“Ansızın gelen haberi gözümü yaş etti, o merdim bir anda özlenen oldu, ne çare!” Şair merdim diye oğlundan bahsetmektedir. Bir anda gelen oğlunun ölüm haberiyle ağlamaya ve oğlunu özlemeye başladığını dile getirmektedir.

*Mehrini kəsdi mən bəlakeşdən,*

*Oldu xak ilə mehriban, əfsus!*

“Sıkıntılı benden sevgisini çekti, Allah ile sevgili oldu, ne çare!” Natevan bu dizelerde sosyal hayatındaki sıkıntılarını da gönderme yapmaktadır. Oğluna bir sürü sorunu olan benden sevgini kestin şimdi ne yapacağım diye seslenmektedir.

*Ey gözüm nuri, hasili-canım,*

*Çəkərəm sənsiz əlaman, əfsus!*

“Ey gözümün nuru, kısaca canım, sensiz şikayetlenirim, ne çare!” Natevan oğluna olan sevgisini dile getirdikten sonra sensizlikten şikayetleniyorum ama ne çare diyerek. Bu ayrılığa bir çare olmadığından dert yanmaktadır.

*Səni ləbtəşnə yad edəndə, olur*

*Gözyaşım cuy tək rəvan, əfsus!*

“Seni susayarak yad ettiğimde gözyaşım nehir gibi olur, ne çare!” Seni anarken susarım fakat gözyaşım da seni anarken nehir gibi akar gider. Natevan çaresizliğini anlatırken susmak ile nehir olan gözyaşı arasında zıtlık ilişkisi kurmuştur.

*İzzətü cahü dövlət içrə səni*

*Görmədim bircə kamran əfsus!*

“Seni devletin başında başarılı, mutlu bir kez görmedim, ne çare!” Natevan han soyundan gelmektedir. Bu dizelerde şair oğlunu devletin hanı olarak görmek istediğini fakat bu isteğin gerçekleşmeden oğlunun ölmüş olmasından duyduğu üzüntüyü dile getirmektedir.

*Arizuvü həvəs xəcil səndən,*

*Olmadın heç şadman, əfsus!*

“Arzu ve heves utanır senden, hiçbir zaman bahtiyar olmadın, ne çare!” Şair oğlunun hiçbir arzusunu, hevesini yerine getirmeden öldüğünden bahsetmektedir. Çünkü oğlu henüz 17 yaşında iken vefat etmiştir.

*Səni ağuşə çəkdi xaki-siyah,*

*Əşkdən bağrım oldu qan, əfsus!*

“Seni kara toprak kucağına çekti, aşkıdan bağrım kan oldu, ne çare!” Natevan ölümü bu dizelerde kara toprağın kucağı olarak adlandırmıştır. Diğer beyitlerde olduğu gibi burada da oğlunun ölümü karşısında çaresiz kaldığını dile getirmektedir.

*İtirib bir şüküftə qönçəsini,*

*Qaldı sərkaştə Natəvan, əfsus!*

“Açılmış bir goncasını yitirip kaldı, isyan ederek Natevan, ne çare!” Burada Natevan oğlu için açılmış gonca diye bahsetmektedir. Oğlunun ölümünden sonra isyankar biri olarak çaresiz, zavallı, acılı bir şekilde kaldığını dile getirir.

## SONUÇ

Hurşidbanu Natevan 19. Yüzyıl Azerbaycan edebiyatının önde gelen kadın şairlerindendir. 15 Ağustos 1830 tarihinde Karabağ'ın Şuşa şehrinde doğmuş, 2 Ekim 1897'de vefat etmiş ve Şuşa'da "İmaret" adı verilen yerde defnedilmiştir. Baba tarafından Karabağ'ın ünlü hakimi İbrahim Halil Cevanşir Han'ın, anne tarafından ise Gence hakimi Cevad Han'ın torunudur. Halk arasında "*Han Kızı*" olarak tanınan şair, ailesinin tek evladı ve hem annesi tarafından hem babası tarafından han soyundan olduğu ayrıca Karabağ Hanlığının da mirasçısı olduğu için "*Dürr-i Yekta*" yani "*Tek inci*" olarak da anılır.

Natevan sadece şiirle ilgilenmemiş hanlığı döneminde yoksullara ve muhtaçlara yardım etmiş, onlara şefkat göstermiştir. Ayrıca şehrin imar çalışmalarını da yürütmüştür. Şuşa'ya 6 km uzaklıktaki İsa Bulağı denilen yerden içme suyu getirmek için yaptırdığı kemer ve suyoluna halk "*Han Kızı Bulağı*" diyerek onun adını ebedileştirmiştir.

Hurşidbanu Natevan, hanlığı döneminde konağını şair ve sanatçılara açmış, onları korumuştur. Karabağ'da 1872 *Meclis-i Üns* adlı bir şairler cemiyeti kurmuş, dağınık bir şekilde yaşayan şairleri bir araya toplayarak edebiyat ve ilim çalışmalarına hız kazandırmıştır.

Hurşidbanu Natevan şiirin yanı sıra hat, tezhip ve resim gibi sanatlarla da ilgilenmiştir. Azerbaycan El Yazmaları Enstitüsünde şairin kendi hazırladığı eserlerden oluşan "Gül Defteri" adıyla bilinen bir albüm bulunmaktadır. Yaptığı iğne işleri de Azerbaycan Devlet İnce-senet Müzesinde(Güzel Sanatlar) koruma altındadır.

Klasik şiir geleneğinin izinden giden Hurşidbanu Natevan, bir şiiri dışındaki bütün şiirlerini, klasik şiir geleneğinin nazım birimi olan beyitlerle yazmıştır. Şairin eserlerini topladığı bir divanı olmadığı için şiirlerine tezkirelerden ve el yazması eserlerden ulaşmaktayız. Natevan'ın eserleri üzerine yapılmış çalışmalardan ulaştığımız kırk yedi şiiri vardır.

Natevan'ın şiirlerinin dili Arapça ve Farsça'dan geçmiş kelime ve ifadelerle birlikte mazmun ve sembollerle yüklüdür. Şiirlerinde aruz ölçü tercih edilmiştir.

Natevan'ın şiirlerinde ahenk; ölçü, tekrarlar, kafiye ve rediflerle sağlanmıştır. Şair, şiirlerinde bütün ünlü ve ünsüz seslerden, yararlanmış olmakla birlikte aliterasyon ve asonanslarla ses ile anlam arasında armoniyi ve ahengi sağlamlaştırmıştır. Ses, kelime ve ifade tekrarları şairin hemen hemen bütün şiirlerinde yer alır. Kafiye ve redifler ile birlikte bu ritim daha da arttırılmıştır.

Hurşidbanu Natevan, ilk şiirlerini “Hurşid” mahlasıyla kaleme almıştır. Bu şiirlerin elimize çok az bir kısmı ulaşmıştır. 1870’li yıllardan sonra şair “çaresiz, zayıf, hasta” anlamına gelen “Natevan” mahlasıyla derin mazmunlu gazeller yazmıştır.

İyi bir eğitim gören şair Arapça ve Farsça’yı çok iyi bilmesine rağmen eserlerini Türkçe kaleme almayı tercih etmiştir.

Hurşidbanu Natevan, Fuzuli tarzının önde gelen temsilcilerinden olmuştur. Şiirlerine şikayetçi bir ruh hakimdir. Fuzuli’de olduğu gibi onun da lirik şiirlerinde sevinç ve keder bir aradadır. Şair bu tezatlarla içtimai zıtlıkların derin felsefi manasını aktarmış, adaletle haksızlığı, saadete bahtsızlığı ortaya çıkaran sebepler belirtmeye çalışmıştır. Şairin ilk eşinden olan oğlu Mehdigulu Han Vefa’nın annesinden uzaklaşması, ilk eşinden olan evlatlarının Seyyid Hüseyin’den olan çocuklarına mirasından pay bırakmaması, maddi sıkıntılar ve en önemlisi ikinci eşinden olan oğlu Mir Abbas’ın henüz 17 yaşındayken hayata gözünü yumması şairde derin yaralar açmış ve Fuzuli tarzı şiirler yerine mersiyeler ve ayrılık temalı şiirler yazmıştır. Şiirlerinde en çok işlediği temalar ölüm ve ayrılık olmuştur.

Türkiye’de Hurşidbanu Natevan hakkında makale ve neşrine ihtiyaç duyulmaktadır. Hurşidbanu Natevan’ın şiirleri üzerine yaptığımız bu çalışma, onun hayatı ve edebi kişiliği, şiirlerinde dili kullanma biçimi, üslubu ve işlediği temalar hakkında kayda değer bilgilere ulaşmamızı sağlamıştır.

Çalışmanın bütününe ele aldığımızda Hurşidbanu Natevan’ın şahsi hayatında yaşadıkları şiirlerinin ana teması olmuştur. Bunun yanında klasik şiir geleneğinin bütün imkanlarından şiirlerinde faydalanmıştır.

## KAYNAKÇA

- Agaverdi, H. (2011). *Bağımsızlık Dönemi Azerbaycan Halk Edebiyatı Araştırmaları*. Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi, Azerbaycan Özel Sayısı-1, S. 17-24
- Akdoğan, Y. (1999). *Azerbaycan Türkçesi'nden Türkiye Türkçesi'ne Büyük Sözlük*. İstanbul: Beşir Yayınevi.
- Akpınar, Y. (1994). *Azeri Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Akpınar, Y. (1998). Hurşid Banu Natevan. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt:18, 396-397.
- Aliyev, T. (2016). *Azerbaycan'da Seçim Sistemi*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aytan, N. (2007). *20. Yüzyılın Başlarında Azerbaycan'da Siyasi ve Edebi Durum*. Yağmur Dergisi, No:36, S. 14-17.
- Bayram, Ö. (2005). *Anadolu Sahasında Azerbaycanlı Şairler*, Kafkas Üniversitesi Dergisi, Sayı: 15, S. 83-92.
- Bilgili, A. S. (2002). Azerbaycan Türkmenleri Tarihi. *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt:7, S. 22-43.
- Bozkurt, F. (2005). *Türklerin Dili*. İstanbul: Kapı Yayınları
- Buniyatov, Z. M. (1991). Azerbaycan. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt:4, 317-322.
- Buran, A. ve Alkaya, E. (2011). *Çağdaş Türk Yazı Dilleri I*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Caferoğlu, A. (1976). Azerbaycan Edebiyatı. *Türk Dünyası El Kitabı*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ayyıldız Matb., Ankara, 465-483.
- Çəmənli M. (2012). *Neçin Gəlməz*. Bakı: Təhzil.
- Çetin, N. (2014). *Şiir Çözümleme Yöntemi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin, M. (2012). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım Yayın.

- Erhat, A. (2011). *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Əsgerli Z. (2005). *XIX Əsr Azərbaycan Şeri Antologiyası*. Bakı: Şərq-Qərb.
- Gasimov, M. (1994). Azərbaycan Cumhuriyeti. *Türkler Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, Cilt:19, 121-147.
- Kemikli, B. (2000). *Sun 'ullâh-ı Gaybî Dîvânı İnceleme Metin*, İstanbul: MEB Yayınları.
- Makas, Z. (1992). *Çağdaş Azərbaycan Şiiri Antolojisi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Mecek, M. (2018). *Azerbaycan'ın Devlet Yapısı ve Taşra Yönetiminde Merkez -Yerel İlişkileri*, Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt: 7, Sayı:1, 51-77.
- Meherremov, N. (1992). *Getsin Gelməsin*. Bakı: Azərneşr.
- Məmmədov B. (1983). *Xurşidbanu Natəvan- "Əsərləri"*. Bakı: Yazıçı.
- Məmmədov B. (2004). *Xurşidbanu Natəvan- Əsərləri'*. Bakı: Lider Nəşriyat
- Minesyan, L. (1354). *Mecmua-i Makalat Pencumin Kongre-i Tahkikat-i İranî*. Evvelin Çaphane, C.I, İsfahan.
- Macit, M. (2016). *Dîvân Şiirinde Âhenk Unsurları*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Müzmin Ə. (2012). *Natəvan Xurşidbanu*. Bakı: Əlm və Təhsil.
- Okumuş, S. (2002). Modern Azərbaycan Edebiyatı. *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. Cilt: 19, 262-274.
- Pirverdioğlu, A. (2002). Azərbaycan Divan Edebiyatı. *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, Cilt: 19, 252-261.
- Rəhim M. (1938). *Natəvan-Xurşidbanu 'Şeirlər'*. Bakı: Azərneşr.
- Resulzade, M. E. (1991). *Çağdaş Azərbaycan Tarihi*. Bakü: Gençlik Yayınları.



Saraç, M. A. Y. (2010). *Klasik Edebiyat Bilgisi Biçim - Ölçü – Kafiye*. İstanbul: Gökkuşbe Yayınları.

Soltanova, L. (2014). *20. Yüzyılda Liberal Düşünce ve Azerbaycan Edebiyatı*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tağıyev C. (2011). *Xan Qızı*. Bakı: Şur Nəşriyat.

User, H. Ş. (2006). *Başlangıçtan Günümüze Türk Yazı Sistemleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.



## EKLER

### EK 1: ORİJİNAL METİN VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARMA

#### \*\*\* Gətirir (1)

Şuri-eşqin başıma axırı sövda gətirir,  
Bu müşəxxəsdi ki, eşq aşiqə qovğa gətirir.

Tari-zülfündü məni böylə giriftar eləyib,  
Nə gələ başıma, ol zülfü-mütərra gətirir.

Gül üzün görmək əgər mümkün olaydı bir dəm,  
Hər zaman görmək onu nuri-mücəlla gətirir.

Qaşü göz, novki-müjə fitnə üçün cəm olmuş,  
Ox atıb, tiğ çəkib, hər biri dəva gətirir.

Könlümü qarət edir öylə ki, tari-zülfün,  
Rumə, sanki həbəşi ləşkəri-yəğma gətirir.

Naqənin varını şüuru bula aşiq kuyin,  
Onu Məcnunə tərəf cəzbeyi-Leyla gətirir.

Yusifin sanma, dübarə görə Yəqub üzün,  
Məhr bazarına gər getsə, Züleyxa gətirir.

Yusifin Misrdə kər aldı Züleyxa nəqdə,  
Nəqdi-can, aşiq olan, əldə mühəyya gətirir.

Sidqi-qəlb ilə nisar etmiş idin can nəqdin,  
Natəvan, müjdə bu gün, qətlinə fərma gətirir.

(Çəmənli, 2012, s. 31; Müzmin, 2012, s. 60-61; Məmmədov, 2014, s. 19; Rəhim, 1938, s. 11)

**\*\*\*Hicran ilə (2)**

Hicran ilə kim, dəməni-qəm dəstrəsimdir,  
Şadəm ki, xəyalın, gözəlim, həmnəfəsimdir.

Gül ayrısı bir bülbüli-bimari qəminəm  
Əfğan ilə bu guşeyi-möhnət qəfəsimdir.

Cismimdəki bimar könül naləsi, guya,  
Bir qənzədə məhmildən asılmış cərəsimdir.

Görmək üzünü qayəti-hər fikrü xəyalım,  
Öpmək ayağın, mayeyi-şövqü həvəsimdir.

Xurşidə yetər başım əgər, çakərin olsam,  
Bu rütbə ilə aləm əra fəxr bəsimdir.

(Çəmənli, 2012, s. 32; Məmmədov, 2014, s. 20; Rəhim, 1938, s. 34)

**\*\*\*Men (3)**

Olmuşam dəhri-bəla içrə bu gün divanə mən.  
Varmadım meyxanəyə, sındırmadım peymanə mən.

Əhdlərdən keçmədim, peymanları sındırmadım,  
Lacərəm, bimehrlər tək olmuşam əfsanə mən.

Tərki-gülzar etmişəm bülbül kimi mən, ey rəqib!  
Aqibət bir guşə içrə gəlmişəm əfğanə mən.

Eşqi-rüxsarında bir dəm vəsl ilə şad olmadım,  
Hər tərəf seyr eylədim, düşdüm acəb hicranə mən.

Qəm yükün çəkməkdən, ey dil, bir dəm azad olmadım,  
Hərçi cəhd etdim, nə hasil, yetmədim cananə mən.

Duş gördüm kim, gəlibsən külbeyi-ehzanıma,  
Ol zaman nəzr eylədim canü dilim qurbanə mən.

Görməyim dişvardır, billah, səni mən, ey rəqib!  
Zülfə bağı, qoy gedim axır düşüm zindanə mən.

Dövrü dönmüş dövr dövrən etmədi kamimcə, ah!  
Düşmənimdir, bilməzəm kim, netmişəm dövrənə mən?

Yoxu varımdan qalan ancaq mənim bir can idi,  
Natəvan, dəxi nedim, sərf eyləyim mehmanə mən.

(Çəmənli, 2012, s. 33; Müzmin, 2012, s. 77; Məmmədov, 2014, s. 21;  
Rəhim, 1938, s. 31)

### \*\*\*Etdim (4)

Dilbərə, dərdi-dilimdən belə ünvan etdim  
Ki, qəmi-hicrdə dil mülkünü viran etdim.

Mümkün olmaz mənə vəslin, bilirəm, həşrə kimi,  
Ol səbəb məskənimi kuhu biyaban etdim.

Eşq sultanı mənim qətlimə fərman gətirib,  
Etmədim tərki-vəfa, taəti-fərman etdim.

Səri-kuyində qoyub başımı, bir uf demədim,  
Səri-sidq ilə canımı qurban etdim.

Ya təbib, adını tərək eylə, təbabət etmə!  
Ya mənim dərdimi tap, gör niyə tüğyan etdim?!

Yoxdu bir kimsə məgər dərdimi bilsin, ya rəb!  
Ki, mən öz qanim ilə dərdimə dərman etdim.

Dərdi-hicrində gözüm yaşı tutub dünyanı,  
Nuh tufanı kimi gör ki, nə tufan etdim.

Natəvan, etmədi ol səngdilə naləm əsər,  
Gecə-gündüz nə qədər nalövü əfqan etdim.

(Çəmənli, 2012, s. 34; Müzmin, 2012, s. 73-74; Məmmədov, 2014, s. 22; Rəhim, 1938, s. 25)

### **\*\*\*Mən Kənarə Düşəm Kuyi-yardən (5)**

Müşküldür, mən kənarə düşəm kuyi-yardən,  
Dişvardır ki, əl üzəm o gülüzardən.

Ya rəb, nolar ki, yar gələ mərgi-aşiqə,  
Can qüssədən rəha ola, dil intizardən.

Şaxi-gül üzrə əylənib ol şahmari-gur,  
Əmr eyləyir ki, çək əlini zülfi-yardən.

Hicr atəşin arayə dəxi salma, ey rəqib!  
Mümkün olurmu ayrılı pərvanə nardən?

Hüsnün xəyalıdır səbəbi-şövqi-xatirim;  
Qəməndi qoymayan qurtarım ahü zardən.

Qəmdən səvayi qəm günü qəmzar yox, könül!  
Şad ol qəzayə, hər nə yetə qəmgüsardən!

Rahi-vəfadə canü cahan verdi Natəvan,  
Ta həşr olunca çəkməz əlin etibardən.

(Çəmənli, 2012, s. 35; Müzmin, 2012, s. 59-60; Məmmədov, 2014, s. 23; Rəhim, 1938, s. 19)

### **\*\*\*Bənzətdim (6)**

O müjgani-siyəhnovkin xədəngi-yarə bənzətdim,  
Xətadır, çeşmi-məstin ahuyi-tatara bənzətdim.

Gözün mərdümləri sərməst olub, tökmək dilər qanım,  
Düzübdür hər tərəf peykan, əcəb xunxarə bənzətdim.

Çəkilməş güşəyə bülbül, fəğanü nalələr eylər,  
Düşən gül üstə damə əndəlibi-zarə bənzətdim.

Tutub gəc gərdənin hər ləhzə olmuş məhvi-nəzzarə,  
Xəyali-yar ilə heyran baxan naçarə bənzətdim.

Görüb tərifi-binaguşündə çin-çin zülfi-müşkini,  
O gənci şayigan üstə yatan şahmarə bənzətdim.

Deyirdim kim, nədəndir Qeys olub divaneyi-aləm?  
Cünun səriştəsin ol türreyi-tərrarə bənzətdim.

Cəfayi-dəhridə gördüm edərdi şikvə bir müztər,  
Səsindən Natəvani-bidilü əfkarə bənzətdim.

(Çəmənli, 2012, s. 36; Müzmin, 2012, s. 64; Məmmədov, 2014, s. 24;  
Rəhim, 1938, s. 30)

**\*\*\*Eylər (7)**

Könül qanın gözümdən navüki-qəmzən rəvan eylər,  
Məsəldir mərdüm içrə məst olan, əlbəttə, qan eylər.

Xətadır, gər, desəm ol nərgisi-məstin xəta etməz,  
Yəqinimdir, əgər, qan etmiş olsa, qanə qan eylər.

Əgər, qaşü gözün xişm eyləsə, ey mahi-no bir dəm,  
Könüldə fitnələr peyda olur, hər dəm fəqan eylər.

Nəhani baxmağından izzirabi-könlüm əfzundur,  
Nə cadudur ki, hər dəm kəşf əsrari-nəhan eylər.

Uçub mürği-dilim, qonmuş səri-zülfi-pərişanə,  
Bəla sərmənzilində, gör, nə qafil aşıyan eylər?

Üzün dövründə zülfün küfrə bənzər, tutmuş imanı,  
Hərami xeylini kim böylə gəncə pasiban eylər?

Səba zülfün nəsimin gər, aparsa vadiyi-Çinə,  
Xütən səhrasını müşkin edib, ənbərfişan eylər.

Rəqibi görməsin bir nəşə, ya rəb, cami-işrətdən  
Ki, məndən bixəbər ol şuxi məstü sərgiran eylər.

Əgər, qəhr aləminə gəlmiş olsa ol məhi-təban,  
Nə etsə, canə minnət, çünki yarı-mehriban eylər.

Deyirlər dərdi-eşqin adəm öldürməz, dürüstdür bu,  
Və lakin ömr eylər, mən kimi zarü Natəvan eylər.

(Çəmənli, 2012, s. 37; Müzmin, 2012, s. 63-64; Məmmədov, 2014, s. 25; Rəhim, 1938, s. 17)

**\*\*\*Ey dust! (8)**

Rəqib töhməti etdi məni cüda, ey dust!  
Bu zülmü gördü rəva, görməsin səfa, ey dust!

Əgər ki, tiğ çəkib öz əlinlə öldürəsən,  
Deyil mənə bu cəfa, bilməzəm cəfa, ey dust!

Kənardən baxaram mən həqir həsrətlə,  
Bu yaxşı şeyvə deyil, olma bivəfa, ey dust!

Rəqibə xoşdur həmişə, məni kənar etsin,  
Fəda o himmətinə, olma sən riza, ey dust!

Nə tab hicrinə vardır, nə taqətim səbrə,  
Bunun əlacı ki, mümkün deyil mana, ey dust!



Sənin bu hüsnünə layiq ki, heyf, əhdin yox,  
Nə qədər səy elədim, tapmadım dəva, ey dust!

Bəli, bu hicrin ilə mən həmişə xoşhaləm,  
Görək ki, neyləyəcək, axırı qəza, ey dust!

Rəqib görməsin, Allah, visali-ışrətini,  
O səpdi tuxmi-fərağı, görüb rəva, ey dust!

Çağırram Allahımı hal, Natəvan ilə  
Məgər ki, tez verə həq düşmənə cəza, ey dust!

(Çəmənli, 2012, s. 38; Müzmin, 2012, s. 59; Məmmədov, 2014, s. 26;  
Rəhim, 1938, s. 38)

**\*\*\*Getmə- 1 (9)**

Xocəstə bülbüli-xoşnitq, xoşzəban, getmə!  
Mənə tərəhhüm elə, qoyma natəvan, getmə!

Bu gülşən içrə, gülüm, novşüküftə bir gülsən,  
Sənə hənuz deyil mövsimi-xəzan, getmə!

Məni-fələkzadəyə rəhm qıl, səni tari,  
Qaşın kimi qədimi eyləyib kaman, getmə!

Sənin bu gözlərinə gözlərim ola qurban,  
Bir-iki dəm mənə ol bari həmzəban, getmə.

Yeni nümüvv eləyən sərvvəş, dayan bari,  
Sirişkimi qoy edim payinə rəvan, getmə!

Mənə ki, guşeyi-çəşm ilə bir nəhan baxdın,  
Tez öldürər məni bu mehnəti-nəhan, getmə!

Düşə əyaqdən ol sərv-i-qamətin, billah,  
Qiyaməti gətirər başımə əyan, getmə!

Bu cismi-zarım üçün məhz ruhsən, axır,  
Tutar qərar mægər, ruhsuz rəvan, getmə!

İki gözüm işığı, şahzadə simbərim,  
Məni də yoldaş apar, qoyma natəvan, getmə!

(Çəmənli, 2012, s. 39; Müzmin, 2012, s. 68-69; Məmmədov, 2014, s. 27; Rəhim, 1938, s. 22)

**\*\*\*Getmə-2 (10)**

Yıxıb bu könlüm evin, eyləyib viran, getmə!  
Yoxumdu tabü təvan firqətə, cavan, getmə!

Fəda olum sənə mən, səndən ayrılı bilməm,  
Yəqin, fərağın edər qəddimi kəman, getmə!

Səninlə rövşən idi qəlbim, ey gözüm nuri!  
Güman ki təng ola bu canıma cahan, getmə!

Boyun bəlasın alım, sərv tək yıxılma, oğul,  
Doyunca görməmişəm getmə bir zaman, getmə!

Çıxaydı kaş gözüm, görməyəydi hicranın,  
Öluncə, bil, edərəm naləvü fəğan, getmə!

Sabahadək oturub çəkmişəm çəfalərini,  
Boyüm bərabərisən indi, əlaman, getmə!

Yəqinən əl çəkəcək dostü aşinalərdən,  
Dəli kimi düşəcək çöllərə anan, getmə!

Səninlə kim, açılıb qəlbimin şükufələri,  
Mürüvvət eylə, əzizim, edib xəzan, getmə!

Di yumma gözlərini, qoy görüm doyunca səni,  
Gözümdə cari edib əşk, həm rəvan, getmə!

Tərəhhüm eylə mənə, dərdü mehnətim çoxdur,  
Qoyub bu hicri-bəla içrə Natəvan, getmə!

(Çəmənli, 2012, s. 41; Müzmin, 2012, s. 71-72; Məmmədov, 2014, s. 29; Rəhim, 1938, s. 13)

**\*\*\*Getmə-3 (11)**

Fəriştətələtü məhruyi-xoşliqa, getmə!  
Cəmalı qəlbimə daim verən ziya, getmə!

Məsih tək, nəfəsi mürdəni edən ehya,  
Dəhəni içrə olan çeşməyi-bəqa, getmə!

Əsiri-danə olub, dami-zülfə düşdü könül,  
O növ silsilədən kim edər rəha, getmə!

Mərizi-eşq olana neyləsin təbib-i-zaman?  
Səvayi-şəhdi-ləbin yoxdu bir dəva, getmə!

Kəməli-şövqlə qoy eyləyim Xəlilasa,  
O xaki-məqdəminə canımı fəda, getmə.

Əgər fəraqını görsəm, görən gözüüm çıxsın,  
Gözümdə xaki-rəhin eyni-tutiya, getmə!

Təvafi-kuydə səyim necə olur hasil?  
Ona ki, zikri-ləbin verməsə səfa, getmə!

Xəzinə gövhəri tək olmusan nəhan gözdən,  
Vücudunu eyləyib məhz kimiya, getmə!

Rəqib tənəsi, hicran qəmi olur müşkül,  
Bu Natəvanə görüb onları rəva, getmə!

(Çəmənli, 2012, s. 43; Müzmin, 2012, s. 76; Məmmədov, 2014, s. 31;  
Rəhim, 1938, s. 26)

### \*\*\*Getmə-4 (12)

Feda olum sənə, ey yari-mehliqa, getmə,  
Nigari-servqeddü şux dilruba, getmə.

Məni bu halilə etmə əsiri-möhnətü qəm,  
Rəhm eylə, məni qoyma mübtəla, getmə.

Sənə nə qədər dedim hərfi-eşk məsay,  
İnanmadın sözümə, etmədin vəfa, getmə.

Bu gülşənin gülüsən, özgə yerdə gülçin var,  
Düşərsən əllərə, afət yetər sana, getmə.

Nə zalım, nə sitəmgər, nə bivəfasanmış,  
Səni Xuda yaradıb canıma bəla, getmə.

Duadan özgə sənə yoxdu bir sifarişim,  
Gəl etmə, demə səhldir dua, getmə.

Aparma könlümü, zülfündə dərbədər qılma,  
Həbər gətirermi o yerdən mənə səba, getmə.

Sınıq təbəm ki, nəvadan düşübdü nayi-dilim,  
Mənə yetir nəfəsin, qoyma binəva, getmə.

Öleydi Natəvan, görməyəydi hicranını,  
Nə zindədir qala səndən əgər cüda, getmə.

(Çəmənli, 2012, s. 46)

**\*\*\*Gülün (13)**

Əgərçi xoşdu mənə ətri, həm səfası gülün,  
Cəfası çoxdu, nə hasil ki, yox vəfası gülün.

Cəfayı-xarı görüb, köçdü bağıdən bulbül,  
Görən kim oldu bu gülşəndə aşinası gülün?

Xəzanə meyl elədi, almadı vəfa nəzərə,  
Yetişdi bülbülə çox-çox qəmü-cəfası gülün.

Tökür sirişk əvəzində gözüm üzə al qan,  
Olubdu, çünki könül zarü mübtəlası gülün.

Yazılsa nöqtəbənöqtə, deyilsə hərfbəhərflər,  
Qurtarmaz həşrə qədər hali-macərası gülün.

Üzari-alinə baxdıqca qan olur dillər,  
İlahi, həddən aşıb möhnəti bəlası gülün.

Xətə yoluna düşüb, bülbülə cəfa qıldı,  
Xətəyə saldı özün aqibət, xətası gülün.

Cahanda zərrə qədər olmaz, ey könül, xəndan  
Ki, xuni-bülbül əgər olmasa qəzası gülün.

Tutardı, xuni-cigərdən olaydı gər sirab,  
Günəş tək hər tərəfi, Natəvan, ziyası gülün.

(Çəmənli, 2012, s. 42; Müzmin, 2012, s. 58-59; Məmmədov, 2014, s. 30; Rəhim, 1938, s. 20)

#### **\*\*\*Könlüm (14)**

Yenə ya rəb, nə qəmgindir mənim bu şad olan könlüm,  
Rümüzi-eşqdən agah olub, ustad olan könlüm.

Görübür yarı əğyarə olubdur məhvi-nəzzarə,  
Edibdir sinəsin parə, mənim abad olan könlüm.

Niyə peymanədən keçdin, niyə zəncirdən qaçdın?  
Nədəndir çöllərə düşdün, mənim bərbad olan könlüm?

Fəraqın ruzi-məhşərdir, sərəsər möhnəti-qəmdir.  
O zülfün kimi dərhəmdir, mənim azad olan könlüm.

Baxın bu Natəvan zarə, günü bəxtim kimi qarə,  
Gəzər Məcnun tək avarə, mənim naşad olan könlüm.

(Çəmənli, 2012, s. 40; Müzmin, 2012, s. 67-68; Məmmədov, 2014, s. 28; Rəhim, 1938, s. 35; Əsgerli, 2005, s. 222)

**\*\*\*Bülbül (15)**

Nə güldür kim, qəmində ömrədən bizardır bülbül?  
Olub hər bağiban gülzarə məhrəm, xardır bülbül.

O gül kuyində əz bəs ki, fəğanü nalələr çəkdim,  
Fəğanü-naləmin təsiri var, bımardır bülbül.

Vəfasız anlayıb gül əhdini, ondan fəğan eylər,  
Xəzan taracını bilmiş, əcəb huşyardır bülbül.

Drığa kim, olub zağü zağan yığnağı bu gülşən,  
Qalib avarə, hər dəm həsrəti-gülzardır bülbül.

Tutub hər xar əli bir gülbüni-növrəstə damənin,  
Keçib əyyami-işrət, qüssədən əfkardır bülbül.

Pərü balı şikəstə, Natəvani-zarü dilxəstə,  
Yetibdir canə qəmdən, talibi-qəmxardır bülbül.

(Çəmənli, 2012, s. 47; Müzmin, 2012, s. 84; Məmmədov, 2014, s. 34;  
Rəhim, 1938, s. 41)

**\*\*\*Tərkin-1 (16)**

Nədir murad, fələk etməz imtahan tərkin?  
Güli-füsürdə qılır cövri-gülsitan tərkin.

Neçə qərinə keçib, çəkməz əl cəfasından,  
Budur məramı, qıla sərv busitan tərkin.

Fəraqə düşmüşəm, olmuş mudam işim əfğan,  
Məgər gül olmasa, bülbül edər fəqan tərkin?

Cahani tərkin edərəm, cümlə dövlətü varın  
Mahaldır eləmək böylə nocavan tərkin.

Çəkib fəraq, olalı dərdü qəm giriftarı,  
Sirişkimin, olumu eyləmək rəvan tərkin?

Nə oldu, gənci-rüxün eylədi nəhan gözdən!  
Xəzinə sahibi eylərmi pasiban tərkin?

Qədim rəsmdə kim, mülki-dil olur viran,  
O dəm ki, məmləkətin qılsa xosrovan tərkin.

Nə bais oldu ki, tez kəsdi məndən ünsiyyət,  
Qərarü səbrü təvan etdi Natəvan tərkin?!

(Çəmənli, 2012, s. 44; Müzmin, 2012, s. 66-67; Məmmədov, 2014, s. 32; Rəhim, 1938, s. 18)

**\*\*\*Tərkin-2 (17)**

Nə oldu bülbülə kim, qıldı gülsitan tərkin?  
Unutdu güllərini, etdi aşıyan tərkin.

Kim ilə munis olubdur, kimə salıb meylin?  
Rəvamıdır eləmək yarı-mehriban tərkin?



Könül ki, xari-cəfadan həmişə nalandır,  
Yaralıdır, eləməz naləvü fəğan tərkin.

Çiraği-rövşəni-bəzmi-ümid ikən, ya rəb,  
Səbəb nə oldu, o məh etdi həməzəban tərkin?

Baxarmı qeyrilərə çeşmi piri-Kənanın?  
Edərmı aşiq olan Yusifi-zaman tərkin.

Sənin fəraqinə canımda tabü taqət yox,  
Təni-füsürdə, əziza, edərmı can tərkin?

Cahanı tərək eləməz kim ki, aşıqi-candır,  
Həyatdan üzüb əl, eyləməz cahan tərkin.

Qərarı-canım idi, kəsdi can təvanəsini,  
Üzüldü qüvvəti-can, etdi Natəvan tərkin.

(Çəmənli, 2012, s. 48; Müzmin, 2012, s. 75-76; Məmmədov, 2014, s. 34; Rəhim, 1938, s. 14)

**\*\*\*Getdi (18)**

Nə yaxşı munis idi, heyf, nəgəhan getdi,  
Məni bu möhnət əra qoydu əlaman, getdi.

O sərvı-nazdan ayrı baxarmı sərvə gözüm,  
Hilal tək qəddimi eylədi kəman, getdi.

Unutdu güllərini, qıldı xaniman tərkin,  
Nə baxdı yarlırə, çəkdi əlaman getdi.

Nə oldu ariz əya, bağıban, bu gülşəndə,  
Açılmadı bu bahar gülləri, xəzan getdi?

Nə tapdı ləzzəti-işrət, nə gördü gülzarı,  
Bahar fəslində, yaran bu novcavan getdi.

Məni bu möhnət əra qoydu didəsi giryan,  
Bəlayi-hicrə salıb, qoydu bağı qan, getdi.

Məzarın üstə gəlib əylənəm dəmadəm, oğul,  
Deyərmisən ki, nə növ ilə Natəvan getdi.

(Çəmənli, 2012, s. 45; Müzmin, 2012, s. 69-70; Məmmədov, 2014, s. 33; Rəhim, 1938, s. 24; Əsgerli, 2005, s. 223)

**\*\*\*Məni (19)**

Zəmanə saldı əcəb möhnətü məlalə məni,  
O mahrudən iraq verdi qəm zəvalə məni.

Tükəndi tabü təvan, ey xudayi-ləmyəzəli!  
Ya tez bu canımı al, ya yetir vüsələ məni!

Sənə nə qədri dedim, rəhm qıl mənə, getmə!  
Gəl indi gör ki, fəraqın salıb nə halə məni!

Nə vaxtadək qəmi-hicrində ahü zar çəkim?  
Tərəhhüm eylə, gətir sən də bir xəyalə məni!

Kəsildi səbrü qərarım, fəraqə tabım yox,  
Rəvadı təngə gətirsin bu ahü nalə məni?

Alıbdı əqlimi sərdən, qərarımı dildən,  
Edib bəlayə fələk, gör necə həvalə məni.

Təəccübəm ki, neçün rəhmə gəlmədin, zalım?!  
Fəraq oduna yaxıb salmısan bu halə məni.

Nə yaxşı günlər idi kim, səninlə munis idim,  
Zəmanə indi edib sinədağlı lalə məni.

Vüsələ yetməyibən zarü Natəvan qaldım,  
Edib fələk yenə həsrət o məhcəmalə məni.

(Çəmənli, 2012, s. 49; Müzmin, 2012, s. 66; Məmmədov, 2014, s. 35;  
Rəhim, 1938, s. 12; Əsgerli, 2005, s. 223-224)

**\*\*\*Ağlaram (20)**

Hicran edibdi könlümü bərbad, ağlaram,  
Çoxlar tutar bu halıma irad, ağlaram.

Könlüm evi xərəbtər oldu fəraqdən,  
Vəslin bu mülkü etmədi abad, ağlaram.

Dami-fərəqdə ki, çox ilhahü-ləbələr  
Etdim, nə sud, etmədi azad, ağlaram.

Nə hicri-yarə taqətü halım vəfa edər,  
Nə vəslə çatmaz əl, edibən dad, ağlaram.

Çəkdikcə cövri-hicrini könlüm fərəh tapar,  
Şadam bu əmrə, bəs niyə naşad ağlaram?

Kuyində məhrəm etdi rəqibi səfa ilə,  
Qəhr ilə etmədi məni həm yad, ağlaram.

Hicrində xoşdur ağlamaq ahü fəğan ilə,  
Səs verməsə bu naləvü fəryad, ağlaram.

Çün Natəvani-zari-zəifəm fəraqdan,  
Bu gündə yar etməsə imdad, ağlaram.

(Çəmənli, 2012, s. 50; Müzmin, 2012, s. 61-62; Məmmədov, 2014, s. 37; Rəhim, 1938, s. 15)

### **\*\*\*Mən İdim (21)**

Səninlə, ey büti-məhruy, mehriban mən idim,  
Ənisi-munis idim, yari-həmzəban mən idim.

Cəmalının gülünə nişi-xar tapmadı əl,  
Ki, hüsn bağına peyvəstə bağban mən idim.

Sərir-i-nazdə sən xabi-naz edən gecələr,  
Səbahədək səri-kuyində pasiban mən idim.

Səbəb nə oldu məni hicrə mübtəla qıldın?  
Nisar edən səri-kuyində cismü can mən idim.

Rəvadı bunca çəkim dərdi-firqətin, axır,  
Vüsəl günləri, ey dust, kamiran mən idim.

Bəla xədənginə, neylim, məni nişan qıldın,  
Rəqib tənəsinə xatiri-nişan mən idim.

Səlamət əhli nə bilsin nədi məlaməti-eşq?

El içrə şöhrəti-eşq ilə dastan mən idim.

Qəmi-fəraq ilə könlüm olanda dər həmi-zar,

Ümidi-vəsl ilə hər ləhzə şadman mən idim.

Drığ yanmadı yar, görmədi fəraq odunu,

Neçün güman eləməz eşqdə yanan mən idim.

Həmişə vəslin ilə şadi-xürrəm olmuşdum,

Bu hicr oduna yanan zarü Natəvan mən idim.

(Çəmənli, 2012, s. 51; Müzmin, 2012, s. 68; Məmmədov, 2014, s. 38;  
Rəhim, 1938, s. 23)

**\*\*\*Oğlum Üçün (22)**

Yanar canım, oğul, daim sənin nari-fəraqında,

Necə pərvanələr hər dəm yanar şəmin ayağında.

Güli-ruyun həvasilə çıxar əflakə əfğanım,

Odur bülbül nəvası gül fəraqü iştiyaqında.

Sənin vəslin xəyaliylə gözü-könlüm gəzər daim

Ki, çün Məcnuni-sərgəştə, gəzər Leyla sorağında.

Nəhali-qamətin zikri mənim viridi-zəbanımdır,

Dəmadəm naleyi-qumri oxur sərvini budağında.

O şirin ləblərin şövqü günü-gündən olur əfzun,

Əgər Fərhad tək yüz il dolansam hicr dağında.

Hərisəm bəs ki, ol şirinzəbanm zikrinə hər dəm,  
Olur xoş nitqli tuti, şəkkər olsa damağında.

Sənin hicrin odu, Abbas, dəxi, çıxmaz ki, canımdan,  
Səməndər tək yanar daim anan nari-fəraqında.

Uçub şahbaz tək könlüm, gəzərdi vəsl bağında,  
Pərü balını sındırdı fələk, bu pır çağında.

Gözümdə tardır dövrən, məhü xurşidi-nurəfşan,  
Məhaq içrə olub pünhan, sanasan çərx tağında.

Sirişkim birlə kim, xali deyildir qamətin gözdən,  
Nə tez düşdü təravətdən o sərvın su qırağında.

Nolaydı kur olaydım, görməyəydim gül kimi cismin,  
Qalıbdır tirə xak içrə, məzarın gün qabağında.

Könüldə həsrətim qaldı, həzaran heyf kim, bir dəm  
Səni ta görmədim xürrəm, oğul, damad otağında.

Nədəndir intizar ilə o şəhla göz baxar heyran,  
Gözüm ol gözlərə qurban, baxar ahu şayağında.

Həmişə zarü dilməhzun, tökər gözdən sirişki-xun,  
Pərişan hal ilə daim, qəmü mehnət bucağında.

Qəmi-hicran edib tüğyan, qalıbdır Natəvan suzan,  
Rəvan əski-bəsər hər yan olan gözlər bulağında.

(Çəmənli, 2012, s. 52-53; Müzmin, 2012, s. 83-84; Məmmədov, 2014,  
s. 39-40; Rəhim, 1938, s. 39-40)

**\*\*\*Sən İdin (23)**

Fəraq ilə işimi ahü zar edən sən idin!  
Yıxan bu qəlbim evin, tarü mar edən sən idin!

Sənin yolunda bəlalar qəbul edən mən idim,  
Mənim xilafıma hier ixtiyar edən sən idin!

Sirişki-çəşmimi hər kəs görə bilər derdim,  
Bu sirri aləm əra aşikar edən sən idin!

Məni bu qəm yükünü çəkməyə rəva bildin,  
Salıb məlamətə, həm şərmsar edən sən idin!

Xəzani-hicrdən asudə, vəsldən xoşdil,  
Fəzayi-könlümü rəşki-bahar edən sən idin!

Qübari-xatiri-qeyr olduğum, küdurət imiş,  
Salıb ayağa vücudum qübar edən sən idin!

Səbəb nə oldu ki, peymanü əhdi sındırdın?  
Vəfavü əhdə əzəl etibar edən sən idin!

Bu qəmli könlümü gəh şad edən vüsəлиндən,  
Qəmi-fəraqlə, gahi fikar edən sən idin

Gələndə mürği-dilim qəm çölündə pərvazə,  
Xədəngi-qəmzə ilə həm şikar edən sən idin!

Dəmadəm ah çəkib yanmışam fəraqində,  
Məni bu rəncü bəlayə düçar edən sən idin!

Tükəndi ömr, driğa, qəmi-fəraqində,  
Ümidi-vəslə məni intizar edən sən idin!

Əzizi-ələm idi Natəvan vüsalinlə,  
Çəkib məzəlləti-həcranə, xar edən sən idin!

(Çəmənli, 2012, s. 54; Müzmin, 2012, s. 65-66; Məmmədov, 2014, s. 41-42; Rəhim, 1938, s. 19)

**\*\*\*Ağlar (24)**

Səhərgəh nagəhan gördüm, dili-zarım nəhan ağlar,  
Sirişki-al ilə hər dəm çəkər ahü-fəğan ağlar.

Sual etdim, nə baidir çıxıb əflakə əfqanın,  
Tökər xuni-cigər çeşmin, baxar hər yan, rəvan ağlar.

Könül huşyar imiş məndən, dedi badi-səbadan sor,  
Sərasimə, qalib heyran, çəkər ah, əlaman ağlar.

Səbadan sordum əhvalı ki, ey hər halidən agah!  
Nə vaqedir, səni tari, olub dil natəvan, ağlar?!

Dəxi badi-səba gördüm, bəsi dilgiri-nalandır,  
Təkəllüm yox bəyan etsin, qalıbdır bizəban, ağlar.



Tutulmuş nitqi-göftarı, dedi: - Ey natəvan xəstə,  
Necə şərh eyləyim hali ki, cümlə insü can ağlar?

Gəzərdim bağı-səhrani, pərişan hal ilə, gördüm,  
Dəyib badi-xəzan sərvə qurutmuş, bağban ağlar.

Zəban sözdən qalib xali, tərəhhüm etdim əhvalı,  
Gözümə tar olub dünya, dəmadəm cismü can ağlar.

Bəli, gər gül budağınə, toxunsa tündi-badi-dəhr,  
Pərişan olsa gül bərgi, edər bülbül fəğan, ağlar.

Pozuldu rəvnəqi-gülşən, dağıldı zinəti bağın,  
Düşüb tabü təravətdən, gül ağlar, gülsitan ağlar.

Düşəydi çərx gərdişdən, olaydı dəhri-dun viran,  
Bəşər tab eyləməz hərgiz, zəminü asiman ağlar.

İlahi, görməsin gözlər yaman gündə belə günlər,  
Aman verməz qəmi möhnət, hamı pirü cavan ağlar.

Firavandır qənim, şərhin bəyan etmək deyil mümkün,  
Yaz, ey müstofeyi-aləm, müdam əhli-cahan ağlar.

Mədad olsa əgər dərya, qələm olsa əgər əşcar,  
Başa yetməz qənim şərhü, qələm hər ləhzə qan ağlar.

Tənim rəncur, dil xəstə, dəxi bir qəmküsarım yox,  
Kimə kim, şərh edim dərdim, gedər tabü təvan, ağlar.

Bəli, çün kövkəbi-tale qibal etsə fəlak içrə,  
Nühüsətlə qıran eylər, olur gün gər yaman, ağlar.

Bu, divani-qəzavətdir, müqəddər ruzi-əzəldən  
Ki, hər dəm növbənöv qəmlər yetər, bu natəvan ağlar.

Kəsilməş taqətü təbim, başımdan əql məhv olmuş,  
Gözüm əşki rəvan zahir, könül daim nəhan ağlar.

Dəvasız, dərdi-bidərman qalib məhzuni-sərgərdan,  
Ərəstü ilə həm Loğman, Fəlatuni-zaman ağlar.

Tamamən dərdü qəmlərdən, fərağın dərdi əfzundur,  
Onunçün Natəvan hər dəm olub nalan, qan ağlar.

(Çəmənli, 2012, s. 55-56; Müzmin, 2012, s. 81-82; Məmmədov, 2014,  
s. 43-44; Rəhim, 1938, s. 32-33)

### **\*\*\*Xudahafiz (25)**

Nədəndir səndə əylənməz güli-dövrən, xudahafiz!  
Mənə həm gəldi getmək növbəti, yaran, xudahafiz!

Cahanda olmadı bir dəm görəydim mahi-rüxsarım,  
Nə qədri cəhd qıldım olmadı imkan, xudahafiz!

Neçün sən tərki-mehr etdin, vəfadan əl çəkərlərmi?  
Məgər əhdə vəfa etməz şəhi-xuban, xudahafiz?

Rəqiblər qoymadı yetsin əlim bir daməni-vəslə,  
Xəyalinlə keçirdim ömrümü nalan, xudahafiz!

Nə səbrü taqətim qaldı, nə əqlü huş bilmərrə,  
Onunçün çeşmi-pürxunim olur giryan xudahafiz!

O gün kim, məhşəri-kübra olur, vəhm et o gündən kim,  
Tutam damanını, dildən çəkəm əfğan, xudahafiz!

Üzüb əl Natəvan candan ki, ta ümmidi-vəsl etməz,  
Dili-qəmgin, cigər pürxun, olub suzan, xudahafiz!

(Çəmənli, 2012, s. 57; Müzmin, 2012, s. 74; Məmmədov, 2014, s. 45;  
Rəhim, 1938, s. 47)

**\*\*\*Sənsiz-1 (26)**

Bahar Əyyamıdır, açıldı güllər, ey cavan sənsiz!  
Təəccübdür, nədən divanə olmaz Natəvan sənsiz?

Şamadət eyləyir düşmən mənə hər dəm və hər saat,  
Mərəz artır dəmadəm, varə-varə, hər zaman sənsiz.

Nə ümidim vüsalə, nə fəraqə tabü taqət həm,  
Gözümdə tirəvü tar oldu, billah, bu cahan sənsiz.

Sən əyləş hur ilə, eylə həmişə eyşü işrət kim,  
Dəmadəm mən çəkim, dildən edim ahü fəğan sənsiz.

Yetişməz başə, Abbas, ömrüm axır bir tamam olsun,  
Keçər hər bir dəqiqə ildən artıq, əlaman sənsiz.

Bu gün eydi-şərif oldu, məgər sən bixəbərsənmi?

Güman etmə ki, işrət içrə əylənsin anan sənsiz.

Güli-ruyindən ayrı neylərəm mən gülsitan seyrin?

Edər bülbül kimi nalə bu zarü Natəvan sənsiz.

(Çəmənli, 2012, s. 58; Müzmin, 2012, s. 70; Məmmədov, 2014, s. 46;  
Rəhim, 1938, s. 28; Əsgerli, 2005, s. 224)

**\*\*\*Sənsiz-2 (27)**

Mənə bədtərdi düzəxdən, əzizim, gülsitan sənsiz!

Olur hər sünbili-süsən gözümdə bir tikan sənsiz!

Vəfasız dəhri-dun içrə əgər şəkkər qəzam olsa,

Olur zəhri-hələhil, tutiyi-şirinzəban sənsiz!

Səbəb nə oldu ki, məndən mehr kəsdin, mehriban bülbül!

Olub qumri kimi ku-ku yenə virdi-zəban sənsiz!

Xoş ol günlər ki, nəslindən edərdim kami-dil hasil,

Olunca mübtəla hicrə, çıxaydı kaş can sənsiz!

Əlif tək sərv qəddin, can içində getdi, qəmxarim!

Necə aram tutsun, bilməzəm, cism içrə can sənsiz?

Həsari-könlümə səngi-mələmət çərxdən yetdi,

Ribati-köhnədir, məddi-nəzərdə xaniman sənsiz.

Çıxar sübhü məsa əflakə du di-şöleyi-ahim,

Zəbani-halimə giryan olur kərrubiyan, sənsiz!

Nəzər qıl, qönçeyi-lalə misalı bir-biri üstən

Çəkilməmiş sinəmə, gör kim, necə daği-nəhan sənsiz!

(Çəmənli, 2012, s. 60; Müzmin, 2012, s. 74-75; Məmmədov, 2014, s. 49; Rəhim, 1938, s. 37)

**\*\*\*Ağlasın (28)**

Ey əhli-dil, Fənanı qoyun barı ağlasın!

Əğyarə çünki yar olub yarı, ağlasın!

Mən etmək aşiqin nə rəva ahü zardən?

Çox dərdi var, qoyun ki, sizi tari, ağlasın!

Gizlin xəyalı var ki, belə ahü zar edər,

Öz halinə qoyun bu diləfkarı, ağlasın!

Bülbül nəvası bisəbəb olmaz bu bağdə,

Gördükcə hər zaman gül ilə xarı ağlasın!

Hicrani-yar oldu səbəb ağlamağına,

Ya rəb, görüm həmişə səbəbkarı, ağlasın!

Vursun əlilə başına hər şam, ta səhər,

Yarı qəm içrə olmadı qəmxarı, ağlasın!

Şami-fəraqdə qaliban zarü xəstədil,

Saldıqca yadə ol məhv-rüxsarı, ağlasın!

Səsləndi Natəvanə ki, ərbabi-qəm tamam,  
Hali-Fənayə cəm olub, elcarı ağlasın!

(Çəmənli, 2012, s. 61; Müzmin, 2012, s. 77; Məmmədov, 2014, s. 50;  
Rəhim, 1938, s. 27)

**\*\*\*Olaydı (29)**

Nə mən olaydım, ilahi, nə də bu aləm olaydı!  
Nə də bu aləm əra dil müqəyyədi-qəm olaydı!

Nə hicr atəşinə odlanıb yanardı dilim ki,  
Nə eşqin içrə könül boylə şadü xürrəm olaydı!

Nə sərv qəddin olaydı, nə həsrətinlə gözüüm kur,  
Nə ruzgari-fəraqində qamətim xəm olaydı!

Nə bəhr olaydı, nə ümman, nə boylə göz yaşı cari,  
Nə gül üzündə, ilahi, bu növ şəbnəm olaydı!

Nə gül olaydı, nə gülzari-gülşənin dəxi seyri,  
Nə xari-möhnəti-bülbül, səninlə möhkəm olaydı!

Nə Misr olaydı, nə Kənan, nə Həzrəti-Yəqub,  
Nə xar olub qəmi-hicranda, qərqi-matəm olaydı!

Nə çah olaydı, nə zindan, nə karvan güzəri,  
Nə Yusifi bu bələda görən bir adəm olaydı!

Nə bəzm olaydı, nə bazari-Yusif əhvalı,  
Nə rəhgüzərdə Züleyxa qəmlə həmdəm olaydı!

Nə ah olaydı, nə əfsus, nə parə-parə könül,

Nə Natəvanın, ilahi, həvəsi dərham olaydı!

(Çəmənli, 2012, s. 62; Müzmin, 2012, s. 64-65; Məmmədov, 2014, s. 51; Rəhim, 1938, s. 10; Əsgerli, 2005, s. 226)

**\*\*\*Çəkmiş Məgər (30)**

Ey güli-süsən, səni bir natəvan çəkmiş məgər?

Bir məhi-aliməqamə bəndüvan çəkmiş məgər?

Boylə tarik rənglə girmiş o, qəsrə bilməyib,

Sililər rüxsarına ol bağıban çəkmiş məgər?

Çünki bu gülşəndə sərgərdan gəzənlər çoxdu, çox,

Ol səbəbdən pasibani-xoşnişan çəkmiş məgər?

Rəngi-buyindən, müzəyyəndir büsati-bəzmi-gül,

Xameyi-nəqqəşi-qüdrət gülsitan çəkmiş məgər?

Bu qədər lütfü nəzakət kim, sənin hüsnündədir,

Lütfü-təbilə səni ol Natəvan çəkmiş məgər?

(Çəmənli, 2012, s. 63; Müzmin, 2012, s. 62-63; Məmmədov, 2014, s. 52; Rəhim, 1938, s. 21)

**\*\*\*Qərənfil (31)**

Səni kimdir sevən bica, qərənfil?

Sənə mən aşiqi-şeyda qərənfil!

Səni gülşən əra aşüftə gördüm,

Yəqin bildim dutub sevda, qərənfil!

Belə pəjmürdə hal ilə durubsan,  
Düşər güllər əra qovğa, qərənfil!

Drığa kim, vəfasızdır bu gülşən,  
Gedər bu tələti-ziba, qərənfil!

Üzündən pərdəyi-nazın kənar et!  
Unutma aşiqi, haşa, qərənfil!

(Çəmənli, 2012, s. 64; Müzmin, 2012, s. 78; Məmmədov, 2014, s. 53;  
Rəhim, 1938, s. 42)

### **\*\*\*Bənövşə (32)**

Fələk rənginə bənzər bu bənövşə,  
Tutub səhraları hərsu, bənövşə!

Neçün gülşənlərin tərkin qılıbsan?  
Düşübsən çöllərə dilcu, bənövşə!

Belə qəddin bükülmüş, pirlər tək,  
Deyirsən sübhü şam «yahu», bənövşə!

Səni şövqü bahar aşüftə qılmış,  
Çəkər aşiq olan qayğü, bənövşə!

Dilər ətrin könül badi-səbadan,  
O zülfi-yar tək xoşbu, bənövşə!

(Çəmənli, 2012, s. 65; Müzmin, 2012, s. 78-79; Məmmədov, 2014, s.  
54; Rəhim, 1938, s. 45)



### **\*\*\*Pərvanə (33)**

Özün eşq atəşinə vurmağa dilşad pərvanə,  
Bəli, bir dəfə yanmaqdan olur azad pərvanə.

Görür məclislər içrə şəmi hər şəb yarı-əğyarə,  
Onunçun yanmağın tərhin qılır bunyad pərvanə.

Sənə ey şəm, töhmətlər qalır məşuqələr içrə,  
Əgərçi xirməni-ömrün qılır bərbad pərvanə.

Demə məşuqi-bipərvadır şəmə kim, məlamətdən  
Verib can sübhətək, oldu vəfadan şad pərvanə.

Bilib şəmin vəfasın, cismi-canın atəşə yaxdı,  
Qəmi-hicri-dəmi-vəslində etdi şad pərvanə.

Cəfayi-hicrdən canə yetib şövqi-vüsal ilə,  
Yanıb şəmin oduna, etmədi fəryad pərvanə.

Yanar çün Natəvan xəstə müdam ol atəşi-qəmdən,  
Səbur ol, eylə adət, şiveyi-ustad, pərvanə!

(Çəmənli, 2012, s. 66; Müzmin, 2012, s. 62; Məmmədov, 2014, s. 55;  
Rəhim, 1938, s. 29)

### **\*\*\*Neçin Gəlməz (34)**

Qoyubdur intizarında, neçin gəlməz, neçin gəlməz?  
Həmişə ahü zarında, neçin gəlməz, neçin gəlməz?

Üzdüm karivanımdan, əl üzdüm xanimanımdan,  
Fələk incir fəğanımdan, neçin gəlməz, neçin gəlməz?

Gedibdir qafiləsalar, olubdur gözlərim xunbar,  
Nə bir yarü, nə bir qəmxar, neçin gəlməz, neçin gəlməz?

Könüldə ahü zarım var, nə səbrü, nə qərarım var,  
Deməz bir dilfıkarım var, neçin gəlməz, neçin gəlməz?

O zülfi-nərgisi-məstə könül çoxdandı pabəstə,  
Məni hicran edib xəstə, neçin gəlməz, neçin gəlməz?

Səri-kuyin gəzər könlüm, güli-ruyin sevər könlüm,  
Vüsəlın çün dilər könlüm, neçin gəlməz, neçin gəlməz?

Alıbdır canımı hicran, olubdur gözlərim giryan,  
O məhvəş, nazənin canan, neçin gəlməz, neçin gəlməz?

Mənə hicran məşəqqətdir, fərağın dərdü möhnətdir,  
Nigarım xeyli müddətdir neçin gəlməz, neçin gəlməz?

Əzizim, göz yaşım qandır, işim fəryadü əfqandır,  
O yarım harda mehmandır, neçin gəlməz, neçin gəlməz?

Yanar canım fərağından, tutar könlüm sorağından  
Ki, çıxsın yar otağından, neçin gəlməz, neçin gəlməz?

Əlimdə ixtiyarım yox, gedib səbri-qərarım yox,  
Yanımda gülüzarım yox, neçin gəlməz, neçin gəlməz?

Səba, ol məhliqa dilbər, alıbdır canımı yeksər,  
Könül ancaq onu istər, neçin gəlməz, neçin gəlməz?

Yetibdir ərş üzə dadım, tutub dünyanı fəryadım,  
Mənim ol sərvə-azadım neçin gəlməz, neçin gəlməz?

Qalıbdır Natəvan nalan, gecə-gündüz olar giryan,  
Onun yox dərдинə dərman, neçin gəlməz, neçin gəlməz?

(Çəmənli, 2012, s. 67; Müzmin, 2012, s. 79-80; Məmmədov, 2014, s. 56-57; Rəhim, 1938, s. 43-44; Əsgerli, 2005, s. 225-226)

**\*\*\*Bilən Bu Dərdimi Yoxdur (35)**

Bilən bu dərdimi yoxdur bu halətdə, bu halətdə  
Tutubdur könlümü möhnət bu firqətdə, bu firqətdə.

Neçün əhvalımı bilməz o mahi-mehriban, ya rəb?!  
Nədən heç dadıma yetməz bu müddətdə, bu müddətdə?

Gedibdir taqətim dizdən, tükənmiş nur həm gözdən,  
Neçün ülfət kəsib bizdən bu qürbətdə, bu qürbətdə.

Deyin yari vəfadarə, o çox uymasın əğyarə,  
Kərəm qılsın məni-zarə bu xiffətdə, bu xiffətdə.

Ataram sərü səmanı, dağıdaram bu viranı,  
Yolunda qoymuşam canı bu töhmətdə, bu töhmətdə.

Gözümdə intizarım var, dilimdə ıztırabım var,  
Rəqıblər yar, mən əğyar bu qəflətdə, bu qəflətdə.

Vətəndən ayrılıb getdim, eşq rəhində seyr etdim,  
Hicrində mən cana yetdim bu həsrətdə, bu həsrətdə.

Məni qoydu fərağında, həmişə ahü zarında,  
Ömrümün axır çağında bu üsrətdə, bu üsrətdə.

Dolandım hicr dağında, əyildim qəm otağında,  
Xəyal hüsnün sorağında bu saətdə, bu saətdə.

Xəyalım yar ilə getmiş, dilim hicr ilə odlanmış.  
Cəsəd həm Natəvan qalmış bu zillətdə, bu zillətdə.

(Çəmənli, 2012, s. 68; Müzmin, 2012, s. 80-81; Məmmədov, 2014, s. 58; Rəhim, 1938, s. 46)

### **\*\*\*Ölürəm (36)**

Varımdı sinədə dərdü qəmi-nəhan, ölürəm,  
Fəda olum sənə, gəl eylə imtəhan, ölürəm.

Fəraqdan gecələr yatmaram səbahə kimi,  
Xəyali zülfünə bağlı gedibdir can, ölürəm.

Bahari-hüsnün əra gör necə xəzanəm mən,  
Bahar lələsi tək bağrım oldu qan, ölürəm.

Vərəq-vərəq dilü can hicrin içrə odlaşdı,  
Misali-kəncəfə sədparə oldu can, ölürəm.

O xaki-payini mən aşıyanə etmiş idim,  
Vətəndən ayrı düşüb indi laməkan, ölürəm.

Dedin ki, çək əlini damənimdən, əl çəkdim,  
Tərəhhüm eyləmədin axır, ey cavan, ölürəm.

Çəkirdim həsrətini, görmədim, xudahafiz!  
Olubdur indi işim naləvü fəğan, ölürəm.

Fəda o qamətinə kim, qəza nə xoş çəkmiş,  
Qədər büküb belimi, eyləyib kəman, ölürəm,

Fəraqdən tükənib tabü taqətim, billah,  
Vüsələ yetməz əlim, zarü Natəvan ölürəm.

(Çəmənli, 2012, s. 69; Müzmin, 2012, s. 71-72; Məmmədov, 2014, s. 54; Rəhim, 1938, s. 9; Əsgerli, 2005, s. 225)

### **\*\*\* Axşamlar (37)**

Hamı çirağləri rövşən qırlarlar axşamlar,  
Evi silib-süpürüb yer salarlar axşamlar.

Gecə qaranlıq ola, yar-yarın axtaracaq,  
Küçə-küçə dolanıb oynayarlar axşamlar.

Rəfiq olan eyləyir bir-birin xudahafiz,  
Evə qonaq gələ, saxlayarlar axşamlar.

Şikayət eyləmə, Xurşid, xudayə şükr eylə,  
Qəribi dəhrdə yalqız qoyarlar axşamlar.

(Çəmənli, 2012, s. 70; Məmmədov, 2014, s. 60;)

**\*\*\*Oynar (38)**

Bilin yaran, bu dünyadə hərə bir kar ilən oynar!  
Kimi xanənişin olmuş, kimi bazarilən oynar.

Kimi təxti-mürəssədə, başında tacı-şahanə,  
Kimi zindan içində əl-ayağı dar ilən oynar.

Kimi talibdi dünyaya, kimi aşıqdi üqbayə,  
Kimi sazə, kimi nazə, kimi tək tar ilən oynar.

Kimi Məcnun sorağində, kimi Leyla fərağində,  
Kimi yarın üzərində yatan şahmar ilən oynar.

Kimisi şadü xürrəmdir, kimi leylü nəhar ağlar,  
Fələk də sərgiran olmuş Xurşidi-zar ilən oynar.

(Çəmənli, 2012, s. 71; Məmmədov, 2014, s. 61;)

**\*\*\*Balam (39)**

Salıb məni qəmə eşqin bir özgə hala, balam,  
Gözünlə görməyəsen gəlməzəm xəyalə, balam.

Tamam xəlq edər Kəbeyi-xudayə sücud,  
Əyibdi qibleyi-qaşm məni şimalə, balam.

Siyəhpuş oluban dil qalıbdı zülfündə,  
Yəqin kəminə yatıb arizində xalə, balam.

Şikayəti-qəmi-hicrini birbəbir edərəm,  
Yetişsə bir də əlim daməni-vüsalə, balam.

Könüldü çeşmeyi-zarilə Natəvanın axan,  
Onu cövrin əridib döndərib zülalə, balam.

Pünhan baxmağında genə bir fitnə meyli var,  
Hiç aşına dəgil bana biganə gözlərin.

(Çəmənli, 2012, s. 72; Məmmədov, 2014, s. 62;)

**\*\*\*Əfsus-1 (40)**

Gəcrəvişdir bu asiman, əfsus!  
Bivəfadır cəhanü can, əfsus!

Nə yaman dağ imiş oğul dağı,  
Mənə üz verdi imtahan, əfsus!

Göz evin qoydu nagəhan xali,  
Oldu ol mərdümin nəhan, əfsus!

Mehrini kəsdi mən bəlakeşdən,  
Oldu xak ilə mehriban, əfsus!

Ey gözüm nuri, hasili-canım,  
Çəkərəm sənsiz əlaman, əfsus!

Sərv qəddin düşübdü xak üzrə,  
Sənə bid oldu sayəban, əfsus!

Səni ləbtəşnə yad edəndə, olur  
Gözyaşım cuy tək rəvan, əfsus!

İzzətü cahü dövlət içrə səni  
Görmədim bircə kamran əfsus!

Arizuvü həvəs xəcil səndən,  
Olmadın heç şadman, əfsus!

Səni ağuşə çəkdi xaki-siyah,  
Əşkdən bağırim oldu qan, əfsus!

İtirib bir şüküftə qönçəsini,  
Qaldı sərkəştə Natəvan, əfsus!

(Çəmənli, 2012, s. 59; Müzmin, 2012, s. 70-71; Məmmədov, 2014, s. 47-48; Rəhim, 1938, s. 36)

**\*\*\*Əfsus-2 (41)**

Keçibdi mövsimi-gül, getdi novbahar, əfsus!  
Qalıbdı bülbüli-biçarə xarü zar, əfsus!

Riyazi-izzü şərəfətdə bir gül açmışdı,  
Qopardı ol gülü gülçini-ruzigar, əfsus!

O gül ki, qibtə edərdi ona behişt-i-çəmən,  
Tutubdu indi yer altında o qərar, əfsus!



O gülbədən ki, ipək köynək incidərdi onu,  
Olubdur indi o, torpaqla xakisar, əfsus!

Sən Allah, ey qara torpaq, onu əziz saxla!  
Odur mənim gözümün nuru, ey məzar, əfsus!

O Təzə ay hələ bədr olmamış tamamü kamal,  
Batırdı ol ayı bu çərxi-ruzigar, əfsus!

O pak olan uca göylərdə bürcü-Xurşiddən  
Parıldadı uca bir ulduz, oldu tar, əfsus!

(Çəmənli, 2012, s. 73; Məmmədov, 2014, s. 63; Rəhim, 1938, s. 50)

**\*\*\*Mənə (42)**

Nə ev xəyalı, nə də fikri-aşiyənə mənə  
Ki, bəsdir ünsi-fərağət misalı lanə mənə.

Səni görəndə şadam, görməyəndə zar oluram,  
Vüsəlın ilə sevindi, demə bəhanə mənə!

Öluncə qəlbimə dağdır məhəbbətin fikri  
Ki, yadigar kimi qalsın bu dağ nişanə mənə.

Bu ruzigarda mən zarü binəva qaldım,  
Qəribədir, verir üz möhnəti-zəmanə mənə.

Pənahgahıdı çox Natəvani-qəmzədənin,  
İlahi, qalsın həmişə bu asitanə mənə!

(Çəmənli, 2012, s. 74; Məmmədov, 2014, s. 64; Rəhim, 1938, s. 50)

**\*\*\*Ey Dust Yara mı Böyle İqrar (43)**

Ey dust, yararmı böylə iqrar?  
Yar olduğum idi, oldum əğyar.

Sən qeyrilər ilə üns tutdun,  
Bilməm niyə yarını unuttun?

Sən qeyr ilə həmzəbanü yekdil,  
Əmma, mənə ruzgar müşkil.

Bəsdir mənə verdiyin bu xiffət,  
Rəqiblər içində, bimürüvvət!

Birəhmlik etdiyin tamamdır,  
Bir rəhm elə kim, aman, amandır!

Bax bir fələkə, gör indi zinhar,  
Gör kimlər ilə edibdir iqrar?

Əfsus ki, keçdi ruzigarım,  
Ahım sənə çatmaz, ey nigarım!

Biganəlik etmə aşınayəm,  
Dərgahinə kəmtərin gədayəm.

Hər an ki, məni bu halə salmış,  
İndi belə qeylü qalə salmış.

Gəl rəhm qıl indi, padşahım!  
Əflakə yetişdi dudi-ahım.

Sən yar ilə zövqdə, səfadə,  
Mən burda, bu cövr ilə cəfadə.

Sən vaxtında aşinalıq etdin,  
Döndün, belə bivəfaliq etdin.

Təqsir kimin oldu, padşahım?  
Bildir ki, mənə nədir günahım?

Bəs neyləsin, indi bu dili-zar?  
Gör kimlər ilə çəkərdim azar.

Sən nazin ilə ol indi xürrəm,  
Əğyar ilə qəm çəkim dəmadəm.

Sən eyşdə əyləş indi xoşdil,  
Mən hicrdə, həm məlulu müşkil,

Öldür məni, olsun əllərin var,  
Səbr eylə, gözüm, nə təqsirim var.

Qəhr ilə çəkərdim ah candan,

Ah əl çəkməyir əl bu Natəvandan.

(Çəmənli, 2012, s. 75-76; Müzmin, 2012, s. 84-86; Məmmədov, 2014, s. 65; Rəhim, 1938, s. 48-49)

**\*\*\*Dübeyt (44)**

Əli, səni pədəri-müztərimə and verirəm,

Bu çöldə zar qalan madərimə and verirəm

Dağıldı ləşkəri şahın, pozuldu növrəği,

Nəcəf çölündə yatan Heyderime and verirəm.

Bəli, bu dəşt ara dilfikarü xəstə cigər,

Cavanları qırılan sərvərimə and verirəm.

Ələm batıbdı, Əli xəymələrdə, vaqəfəsa,

Bu ləşkəri pozulan yavərimə and verirəm.

Bax indi öz anana, xak üzrə üz qoymuş,

Bu qanlı qundaq ilə Əsgərimə and verirəm.

Gör indi Fatiməni, həcləsi xərab olmuş,

Büsətı bərhəm olan xahərimə and olsun.

Gəlibdi dərgəhə, ey şah, Natəvani-fikar,

Şəfahət eylə ona, Əkbərimə and verirəm.

(Müzmin, 2012, s. 86)

**\*\*\*Növha-1 (45)**

Dağıldı çərxin, ey çərx ki, olubdu zar Zeynəb,  
Günəh, bil, səndən oldu böylə biqərar Zeynəb.

Düşüp güzarı bir dəm şəhi-şəriri tapdı,  
O zaman bixud oldu, gedib ixtiyarı- Zeynəb.

Bax özün bu dəm həya et, ki nə növ didə giryan,  
Baxıb Hüseyini gözlər olur əşkbar Zeynəb.

Üzünü Xuda'yə tutdu, qəmu dərđini unutdu,  
Bu Hüseyin, bu Kərbəla'du, bu həmin o zar Zeynəp.

Nə ədib nə çarə qılsın ki, ona ənis yoxdur,  
Gəzip ol şəhidi tapmaz, olacaq nisar Zeynəb.

Nəzər eylə Kərbəla'yə necə verdi tən qəzayə,  
Deyər idi kim, nə xoşdur belə esqi-yari-Zeynəb.

Gezib axtarırdı hər yan ki, tapa Hüseyini bir dəm,  
Azala qəm ile dərđi, gədə intizari-Zeynəb.

Alıb əllərinə zülfün dedi ümmətə şəfaət,  
Bu Hüseyin vəfadə möhkəm, bu da etibari- Zeyneb.

Bilirəm günahkarəm bəle Natavani-zarəm,  
Sənə bağlayıb ümidin bu günahkar, Zeynəb

(Müzmin, 2012, s. 87)

**\*\*\*Növhe-2 (46)**

Söylə Hüseyinə, ey səba, Kərbübəlaya gəlməsün,  
Gəlsə, düşər bu dəstidə dərdü bəlayə, gəlməsün.

Söyləginən gətirməsün Kufəyə nazlı Əkbəri,  
Zülm ilə qanına batar türreyi-müşki-ənbəri.

Bəlkə Firəngətək apar cümleyi-ali-heydəri,  
Zibhi-əzim üçün bu gün kuhi-Minayə gəlməsün.

Söylə gətirmə Qasimi, qatili eyləyir şitab,  
Toyda olur yəqin onun qanına əlləri xizab.

Görmə rəva ki, Şümri-dun din evin eyləsin xərab,  
Rəhm eyləsün o Zeynəbi-bəxti-qərayə, gəlməsün.

Gəlməyə yoxdu fürsətim, qan ilə namə yazmışam,  
Öldürəcəkdü Müslümü Kufədə firqəyi-zülam.

Qardaşının uzun qolu görmə rəva ola qələm,  
Bacıları ayaqyalın, dəşti-bəlayə gəlməsün.

Yetsə əgər xəbər sənə öldü bu Müslimi-əqil,  
İbni-Ziyad nəşimi gərçi edibdü çox zəlil,

Qüslü hənüt olmadı, oldu qənarədə qətil,  
İstəmirəm, əyalını qoyma, əzayə gəlməsün.

Badi-xəzan əsər sənin qönçəsifət əyalına,  
Rəhm eylə, yavərim Hüseyn, Qasimi-xoşməqalına.

Cam təsəddüq eylədim Əkbərimə, cəmalına,  
Sağ ola ol imam Hüseyn, qəm üsərayə gəlməsün.

Söylə əmoğluma məni-bikəsi eyləsin həlal,  
Ərzimi birbəbir elə, Ali-əbayə şəhri-hal.

İki açılmış gülüm Kufədə zari-dilmələl,  
Qaldılar Əkbər ilə ol Qasim, hərayə gəlməsün.

Həsərətəm ol cəmalına, ah çəkim bu sinədən,  
Kufədə vardu qatilin, gəlmə həzin Mədinədən,

Qoyma yetim Xədicəni ayrı ola Səkinədən,  
Başına əl çək, ağlayıb şuri-nəvayə gəlməsün.

Söylə onun anasına başını qarə bağlasın,  
İki baladən ayrılıb, kövni-məkanı dağlasın,

Tutsa əza, Xədicədən söylə ki, gizli ağlasın,  
Bəlkə yetimliyin tozu mahi-liqayə gəlməsün.

Fatimənin kənizi, bu qissəni eylə kim, tamam,  
Bir-birə dəydi mərdü zən, şurə gəlibdü xasüam.

Növhə edər bu Natəvan, ruzü şəb ağlayar müdam,  
Tapmasa bir dəri-nicat, dari-bəqayə gəlməsün.

(Əsgerli, 2005, s. 227-228)

**\*\*\*Oldum (47)**

Əya Nəvvab, valayi-süxəndən,  
Yetişdi naməniz, dilşad oldum,  
Qəmi ənduh firavan idi, amma  
Bihəmdullah kenun azad oldum.

Sərasər şeriniz əz ruyi-hikmət,  
Qamu məzmunları mehrü məhəbbət  
Möhübbə rəhmətü ədvanə zillət,  
Bu şirin ləhcəyə mötəd oldum.

Sizə lütfi-xuda olsun müraqib,  
Əta qılsın dəxi əla mərətib.  
Yetə bədxahə gər əşhabi-saqib,  
Xərab olsam da gər, abad oldum.

Qəmi-əyyamidən çox natəvanəm,  
Əliləm, naxoşam, əfsordə canəm,  
Bu tətildən özüm də bədgumanəm,  
Məgər kuhi-qəmə Fərhad oldum.

Unutma sən duadan Natəvanı,  
Əlilü naxoşu əfsordə canı.  
Cənabından səva yoxdur gümanı,  
Əgər yaddan çıxam, bərbad oldum.

(Çəmənli, 2012, s. 77; Məmmədov, 2014, s. 67)



## Şiirlerin Türkiye Türkçesine Aktarımı

\*\*\***(1)**

Şuri-eşkin başıma ahir-i sevda getirir,  
Bu müşehhesdi ki, aşk aşığa kavga getirir.

Tari-züfündü beni böyle giriftar eleyib,  
Ne gele başıma, ol zülfî-müterra getirir.

Gül yüzün görmek eğer mümkün olaydı bir dem,  
Her zaman görmek onu nuri-mücella getirir.

Kaş ü göz, novki-müje fitne için cem olmuş,  
Ok atıb, tiğ çekib, her biri deva getirir.

Gönlümü karet edir öyle ki, tari-zülfün,  
Ruma, sanki hebeşi leşkeri-yeğma getirir.

Nakenin var mı şüuru bula aşık kuyn,  
Onu Mecnun'a tarif cezbeyi-Leyla getirir.

Yusuf'un sanma, dübare göre Yakub yüzün,  
Mehr bazarına ger getse, Züleyha getirir.

Yusuf'u Mısır'da ker aldı Züleyha nekde,  
Nekdi-can, aşık olan, elde müheyya getirir.

Sıdkı-kelb ile nisar etmiş idin can nekdin,  
Natevan, müjde bu gün, katline ferma getirir.

\*\*\***(2)**

Hicran ile kim, demeni-kem destresimdir,  
Şadem ki, heyalin, güzelim, hemnefesimdir.

Gül ayrısı bir bülbül-i bimar-i keminem  
Efgan ile bu guşeyi-mihnet kafesimdir.

Cismimdeki bimar gönül nalesi, güya,  
Bir gamzede mehmilden asılmış ceresimdir.

Görmek yüzünü kayeti-her fikr ü hayalim,  
Öpmek ayağın, mayeyi-şevk ü hevesimdir.

Hurşid'e yeter başım eğer, çekarım olsam,  
Bu rütbe ile alem ara fehr besimdir.

\*\*\***(3)**

Olmuşam dehr-i bela içre bu gün divane ben,  
Varmadım meyhaneye, sındırmadım peymanane ben.

Ahdlerden keçmedim, peymanları sındırmadım,  
Lacerem, bimehrler tek olmuşam efsane ben.

Terki-gülzar etmişem bülbül gibi ben, ey rakib!  
Akibet bir guşe içre gelmişem efgane ben

Aşk-ı ruhsarında bir dem vasl ile şad olmadım,  
Her taraf seyr eyledim, düşdüm eceb hicrana ben.

Kem yükün çekmekden, ey dil, bi dem azad olmadım,  
Herci cehd etdim, ne hasil, yetmedim canana ben.

Düş gördüm ki, gelibsen külbeyi-ahzanıma,  
Ol zaman nezr eyledim can ü dilim kurbana ben.

Görmeyim dışvardır, billah, seni ben, ey rekib!  
Zülfe bağlı, koy gedim ahir düşüm zindana ben.

Devri dönmüş devr devran etmedi kamimce, ah!  
Düşmanımdır, bilmezem kim, netmişem devrana ben?

Yoku varımdan kalan ancak benim bir can idi,  
Natevan, deki nedim, serf eyleyim mihmane men.

\*\*\***(4)**

Dilbera, derd-i dilimden bele ünvan ettim.  
Ki, gam-ı hicrde dil mülkün viran ettim.

Mümkün olmaz bana vaslın, bilirem, haşre kimi,  
Ol sebep meskenimi kuh-i biyaban ettim.

Aşk sultanı Benim katlimE ferman getirib,  
Etmedim terki-vefa, taati-ferman ettim.

Ser-i kuyında koyub başımı, bir üf demedim,  
Ser-i sıdk ile dil ü canımı kurban ettim.

Ya tabib, adını terk eyle, tebabet etme!  
Ya benim derdimi tap, gör niye tuğyan ettim?

Yokdu bir kimse meğer derdimi bilsin, ya rab!  
Ki, ben öz kanım ile derdime derman ettim.

Derd-i hicrinde gözüm yaşı tutub dünyanı,  
Nuh tufanı gibi gör ki, ne tufan ettim.

Natevan, etmedi ol sengdile nalem eser,  
Gece-gündüz ne kadar nalevü efgan etdim.

\*\*\***(5)**

Müşküldür, ben kenara düşem kuy-i yardan,  
Düşvardır ki, el üzem o gülüzardan.

Ya rab, nolar ki, yar gele mergi-aşike,  
Can güsseden reha ola, dil intizardan.

Şahi-gül üzre eylenib ol şahmar-igur,  
Emr eyleyir ki, çek elini zülf-iyardan.

Hicr ateşin araye dehi salma, ey rakib!  
Mümkün olur mu ayrıla pervane nardan?

Hüsnün heyalidir sebab-i şevk-i hatirim;  
Gamzendi koymayan kurtarım ah u zardan.

Gamdan sevayi gam günü gamhar yoh, gönül!  
Şad ol kazaya, her ne yete gemgüsardan!

Rah-ı vefada can u cihan verdi Natevan,  
Ta heşr olunca çekmez elin itibardan.

\*\*\***(6)**

O müjgan-i siyehnövkin hedengi-yare benzettim.  
Hatadır, çeşm-i mestin ahu-yi tatara benzettim.

Gözün merdümleri sermest olub, dökmek diler kanım,  
Düzübdür her taraf peygan, aceb hunhara benzettim.

Çekilmiş kuşeye bülbül, figan ü naleler eyler,  
Düşen gül üste dame andelib-i zara benzettim.

Tutub geç gerdanın her lahza olmus mahv-i nezzare,  
Hayal-i yar ile hayran bakan naçara benzettim.

Görüb terf-i binaguşünde çin-çin zülf-i müşkini,  
O genç-i şayegan üste yatan şahmara benzettim.

Deyirdim kim, nedendir Kays olub divane-yi alem?  
Cünun serriştesin ol türreyi-terrare benzettim.

Cefa-yı dehrde gördüm ederdi şikve bir müzter,  
Sesinden Natevanı bidil ü efgare benzettim.

\*\*\***(7)**

Gönül kanın gözümden navüki-gamzen revan eyler,  
Meseldir merdüm içre mest olan, elbette, kan eyler

Hatadır, ger, desem ol nergis-i mestin hata etmez.  
Yakınımdır, eğer, kan etmiş olsa, kana kan eyler.

Eğer, kaş u gözün hışm eylese, ey mahi-no bir dem,  
Gönülde fitneler peyda olur, her dem figan eyler.

Nihan-ı bakmağından ızdırab-ı gönlüm efzundur,  
Ne cadudur ki, her dem keşf esrar-ı nihan eyler.

Uçub mürğ-i dilim, konmuş ser-i zülf-i perişana,  
Bela sermenzilinde, gör, ne kafil aşıyan eyler?

Yüzün devrinde zülfün küfre benzer, tutmuş imanı,  
Herami haylini kim böyle gence pasiban eyler?

Seba zülfün nesimin ger, aparsa vadiyi-Çin'e,  
Hüten sehrasını müşkin edib, anberfişan eyler.

Rakibi görmesin bir neşe, ya rab, cam- ı işretten  
Ki, benden bihaber ol şuh-i mest ü sergiran eyler.

Eğer, kahr alemine gelmiş olsa ol meh-i teban  
Ne etse, cana minnet, çünkü yar-i mihriban eyler.

Deyirler derd-i aşkın adem öldürmez, dürüstdür bu,  
Ve lakin ömr eyler, ben gibi zar ü Natevan eyler.

\*\*\***(8)**

Rekib töhmeti etti beni cüda, ey dost!  
Bu zülmü gördü reva, görmesin sefa, ey dost!

Eger ki, tiğ çekib öz elinle öldüresen,  
Değil bana bu cefa, bilmezem cefa, ey dost!

Kenardan bakaram ben hakir hasretle,  
Bu yahşi şeyve değil, olma bivefa, ey dost!

Rakibe hoşdur hemişe, beni kenar etsin,  
Feda o himmetine, olma sen rıza, ey dost!

Ne tab hicrine vardır, ne taketim sabre,  
Bunun ilacı ki, mümkün değil mana, ey dost!

Senin bu hüsnüne layık ki, heyf, ahdin yok,  
Ne kadar sey eledim, tapmadım deva, ey dost!

Beli, bu hicrin ile ben hemişe hoşhalem,  
Görek ki, neyleyecek, ahiri keza, ey dost!

Rakib görmesin, Allah, visal-i işretini,  
O sepdi tuhm-i ferağı, görüb reva, ey dost!

Çağırırım Allah'ımı hal, Natevan ile  
Meger ki, tez vere hak düşmana ceza, ey dost!

\*\*\***(9)**

Hoceste bülbül-i hoşnutk, hoşzeban, gitme!  
Bana terehhüm ola, koyma natevan, gitme!

Bu gülşen içre, gülüm, novşükufte bir gülsen,  
Sana henüz değil mevsim-i hazan, gitme!

Beni-felekezadeye rehm kıl, seni tari,  
Kaşın gibi kedimi eyleyib kaman, gitme!

Senin bu gözlerine gözlerim ola kurban,  
Bir-iki dem bana ol bar-ı hemzeban, gitme.

Yeni nümüvv eleyen servveş, dayan bari,  
Sirişkimi koy edim payına revan, gitme!

Bana ki, guşeyi-çeşm ile bir nihan baktın,  
Tez öldürür beni bu mihnit-i nihan, gitme!

Düşe ayakdan ol serv-i kametin, billah,  
Kiyameti getirir başıma ayan, gitme!

Bu cism-i zarım için mehz ruhsen, ahir,  
Tutar karar meger, ruhsuz revan, gitme!



İki gözüm ışığı, şehzade simberim,  
Beni de yoldaş apar, koyma natevan, gitme!

\*\*\***(10)**

Yıkıp bu gönlüm evin, eyleyip viran, gitme!  
Yoğumdu tab ü tavan firkate, cavan, gitme!

Feda olum sana ben, senden ayrıla bilmem,  
Yeğın, fırağın eder geddimi keman, gitme!

Seninle ruşen idi kalbim, ey gözüm nuru!  
Güman ki teng ola bu canıma cihan, gitme!

Boyun belasın alım, serv tek yıkılma, oğul,  
Doyunca görmemişem, gitme, bir zaman, gitme!

Çıkaydı kaş ü gözüm, görmeyeydi hicranın,  
Ölünce, bil, ederim nalevü figan, gitme!

Sabahadek oturub çekmişem cefalarını,  
Boyum beraberisen indi, elaman, gitme!

Yeğinen ol çekecek dost u aşinalardan,  
Deli gibi düşecek çöllere anan, gitme!

Seninle kim, açılıb kalbimin şükufeleri,  
Mürüvvet eyle, azizim, edib hazan, gitme!

De yumma gözlerini, koy görüm doyunca seni,  
Gözümde cari edib aşk, hem revan, gitme!

Terahhum eyle bana, derd ü mihnetim çokdur,  
Koyub bu hicr-i bela içre Natevan, gitme!

\*\*\***(11)**

Firişteteletü mehruy-ı hoşlika, gitme!  
Cemali kalbimi daim veren ziya, gitme!

Mesih tek, nefesi mürdeni eden ihya,  
Dehanı içre olan çeşme-yi beka, gitme!

Esir-i dane olub, dam-ı zülfe düşdü gönül,  
Onu bu silsileden kim eder reha, gitme!

Maraz-ı aşk olana neylesin tabib-i zaman?  
Seva-yi lel-i lebin yoktur bir deva, gitme!

Kemal-i şevkle koy eyleyim Helilasa,  
O haki-mekdemina canımı feda, gitme.

Eğer firakını görse, gören gözüm çıksın,  
Gözümde hak-i rehin ayn-ı tutiya, gitme!

Tevafi-kuyde seyim nece olur hasıl?  
Ona ki, zikr-i lebin vermese sefa, gitme!

Hazine gevheri tek olmasan nihan gözden,  
Vücudunu eyleyib mahz gibiya, gitme!

Rakib tenesi, hicran gamı olur müşkül,  
Bu Natevan'e görüb onları reva, gitme!

\*\*\***(12)**

Feda olum sana, ey yar-ı mehlika, gitme,  
Nigar-ı serv kadd ü şuh dilruba, gitme.

Beni bu halile etme esir-imihnet ü gam,  
Rehm eyle, beni koyma mübtela, gitme.

Sana ne kadar dedim harf-i aşk masey,  
İnanmadın sözüme, etmedin vefa, gitme.

Bu gülşenin gülüsen, özge yerde gülçin var,  
Düşersin ellere, afet yeter sana, gitme.

Ne zalim, ne sitemkar, ne bivefasanmış,  
Seni Huda yaradıb canıma bela, gitme.

Duadan özge sana yokdu bir şifarişim,  
Gel etme, deme sehldir dua, gitme.

Aparma gönlümü, zülfünde derbeder kılma,  
Haber getirir mi o yerden bana seba, gitme.

Sınık tebem ki, nevedan düşübdü nay-i dilim,  
Bana yeter nefesin, koyma bineva, gitme.

Öleydi Natevan, görmeyeydi hicranını,  
Ne zindedir kala senden eğer cüda, gitme.

\*\*\***(13)**

Egerçi hoşdu bana ıtrı, hem sefası gülün,  
Cefası çokdu, ne hasil ki, yok vefası gülün.

Cefa-yı harı görüb, göçtü bağdan bülbül,  
Gören kim oldu bu gülşende aşinası gülün?

Hazana meyleledi, almadı vefa nazara,  
Yetişdi bülbüle çok çok kamu cefası gülün.

Dökür sirişk avazında gözüm üze al kan,  
Olubdu, çünkü gönül zar ü mübtelası gülün.

Yazılsa nokta nokta, değilse harf harf,  
Kurtarmaz haşre kadar hal-i macerası gülün.

Üzari-aline bakdıkça kan olur diller,  
İlahi, hadden aşib mihneti belası gülün.

Hata yoluna düşüb, bülbüle cefa kıldı,  
Hataya saldı özün akibet, hatası gülün.

Cihanda zerre kadar olmaz, ey gönül, handan  
Ki, hun-i bülbül eğer olmasa kazası gülün.

Tutardı, hun- i ciğerden olaydı ger sirab,  
Güneş tek her terefi, Natevan, ziyası gülün.

\*\*\***(14)**

Yine ya rab, ne gamgindir benim bu şad olan gönlüm,  
Rumuz- aşktan agah olub, üstad olan gönlüm.

Görübdür yari ağyare olubdur mahv-i nezzare,  
Edibdir sinenin pare, benim abad olan gönlüm.

Niye peymaneden geçtin, niye zincirden kaçtın?  
Nedendir çöllere düşdün, benim berbad olan gönlüm?

Fırağın ruz-i mahşerdir, seraser mihnet-i gamdır,  
O zülfün gibi derhemdir, benim azad olan gönlüm.

Bakın bu Natevan zare, günü bahtım gibi kara,  
Gezer Mecnun tek avare, benim naşad olan gönlüm.

\*\*\***(15)**

Ne güldür ki, gamında ömrden bizardır bülbül?  
Olub her bağban gülzara mahrem, hardır bülbül.

O gül kuyunda ez bes ki, figan ü naleler çekdim,  
Figan ü nalemin tesiri var, bimardır bülbül.

Vefasız anlayıb gül ahdini, ondan figan eyler,  
Hazan taracını bilmiş, eceb hoşyardır bülbül.

Drığa kim, olub zağ ü zağan yığnağı bu gülşen,  
Kalıb avare, her dem hasret-i gülzardır bülbül.

Tutub her har eli bir gülbün-i nevrete damenin,  
Geçib eyyam-ı işret, güsseden efgardır bülbül.

Perü balı şikeste, Natevani-zar ü dilhasta,  
Yetibdir cane gamdan, talib-i gamhardır bülbül.

\*\*\***(16)**

Nedir murad, felek etmez imtahan terkin?  
Gül-i füsürde kılır cevri gülsitan terkin.

Neçe karine geçib, çekmez el cefasından,  
Budur meramı, kıla serv busitan terkin.

Fırağa düşmişem, olmuş mudam işim efgan.  
Meğer gül olmasa, bülbül eder figan terkin?

Cihanı terk ederem, cümle devlet-i varın  
Mahaldır elemek böyle nocavan terkin.

Çekib firak, olalı derd ü gam giriftarı,  
Sirişkimin, olumu eylemek revan terkin?

Ne oldu, genç-i ruhun eyledi nihan gözden!  
Hazine sahibi eyler mi pasiban terkin?

Kedim resmdi kim, mülk-i dil olur viran,  
O dem ki, memleketin kılsa hoşrevan terkin.

Ne bais oldu ki, tez kesdi benden ünsiyet,  
Karar u sabr ü tavan etdi Natevan terkin?!

\*\*\***(17)**

Ne oldu bülbüle kim, kıldı gülsitan terkin?  
Unutdu güllerini, etti aşıyan terkin.

Kim ile munis olubdur, kime salıb meylin?  
Reva mıdır elemek yar-i mihriban terkin?

Gönül ki, har-ı cefadan hemişe nalandır,  
Yaralıdır, elemez nalevü figan terkin.

Çırağ-ı Ruşen-i bezm- i ümid iken, ya rab,  
Sebeb ne oldu, o meh etdi hemzeban terkin?

Bakar mı keyrilere çeşmi pir-i Kenan'ın?  
Eder mi aşık olan Yusif-i zaman terkin.

Senin firağına canımda tab ü takat yok,  
Teni-füsürde, azize, eder mi can terkin?

Cihanı terk elemez kim ki, aşık-ı candır,  
Hayattan üzüb el, eylemez cihan terkin.

Karar-ı canım idi, kesdi can tevanesini,  
Üzöldü küvvet-i can, etti Natevan terkin.

\*\*\***(18)**

Ne yahşi munis idi, heyf nagihan gitti  
Meni bu möhnet era koydu elaman, gitti

O serv-i nazdan ayrı bahar mı serve gözüm,  
Hilal tek kaddimi eyledi keman, gitti.

Unutdu güllerini, kıldı hanüman terkin,  
Ne bakdı yarlara, çekdi elaman gitti.

Ne oldu ariz eya, bağban, bu gülşende,  
Açılmadı bu bahar gülleri, hazan gitti?

Ne tapdı lezzet-i işret, ne gördü gülzarı,  
Bahar faslında, yaran bu novcavan gitti.

Beni bu mihnet ara koydu didesi giryan,  
Bela-yi hirc salıb, koydu bağı kan, gitti.

Mezarın üste gelib eylenim demadem, oğul,  
Deyermisen ki, ne növ ile Natevan gitti.



\*\*\***(19)**

Zemane saldı eceb mihneti melale beni.

O mahrudan ırak verdi gam zevale beni.

Tükendi tab ü tavan, ey huda-yi lemyezeli!

Ya tez bu canımı al, ya yetir visale beni!

Sana ne kadar dedim, rehm kıl bana gitme!

Gel indi gör ki, fırağın salıb ne hale beni!

Ne vakte dek gam-ı hicrinde ah ü zar çekim?

Terahhüm eyle, getir sen de bir hayale beni!

Kesildi sabr ü kararım, fırağa tabım yoh,

Revadı tenge getirsin bu ah ü nale beni?

Alıbdı aklımı serden, kararımı dilden,

Edib belaya felek, gör nece havale beni.

Teeccübem ki, neçün rehme gelmedin, zalım?

Firak oduna yakıb salmısan bu hale beni.

Ne yahşi günler idi kim, seninle munis idim,

Zemane indi edib sinedağlı lale beni.

Vüsale yetmeyiben zar ü Natevan kaldım,

Edib felek yine hesret o mehcemale beni.

\*\*\***(20)**

Hicran edibdi gönlümü berbad, ağlarım,  
Çoklar tutar bu halime irad, ağlarım.

Gönlüm evi herabter oldu firakdan,  
Vaslın bu mülki etmedi abad, ağlarım.

Dam-ı ferekde ki, çok ilhah-ü lebeler  
Etdim, ne sud, etmedi azad, ağlarım.

Ne hicri-yare takati halim vefa eder,  
Ne vasle çatmaz el, ediben dad, ağlarım.

Çekdikce cevri-hicrini gönlüm ferah tapar,  
Şadam bu emre, bes niye naşad ağlarım?

Kuyında mahrem etdi rakibi sefa ile,  
Kahr ile etmedi beni hem yad, ağlarım.

Hicrinde hoşdur ağlamak ah ü figan ile,  
Ses vermese bu nalevü feryad, ağlarım.

Çün Natevani-zari-zeifem firakdan,  
Bu günde yar etmese imdad, ağlarım.

\*\*\***(21)**

Seninle, ey büti-mehrui, mihriban ben idim,  
Enisü munis idim, yar-i hemzeban ben idim.

Cemalinin gülüne niş-i har tapmadı el,  
Ki, hüsn bağına peyveste bağban ben idim,

Serir-i nazda sen hab-ı naz eden geceler,  
Sabahadek ser-i kuyında pasiban ben idim.

Sebeb ne oldu beni hicre mübtela kıldın?  
Nisar eden ser-i kuyında cism ü can ben idim.

Revadı bunca çekim derd-i firkatın, ahir,  
Visal günleri, ey dost, kamuran ben idim.

Bela hedengine, neylim, beni nişan kıldın,  
Rakib tenesine hatır-ı nişan ben idim.

Selamet ehli ne bilsin nedi melamet-i aşk?  
El içre şöhret-i aşk ile dastan ben idim.

Gam-ı firak ile gönlüm olanda derhem-i zar,  
Ümid-i vasl ile her lahza şadman ben idim.

Drığ yanmadı yar, görmedi firak odunu,  
Neçün güman elemez aşkda yanan ben idim.

Hemişe vaslın ile şad-ı hürrem olmuşdum,  
Bu hicr oduna yanan zar ü Natevan ben idim.

\*\*\***(22)**

Yanar canım, oğul, daim senin nar-ı firağında,  
Nece pervaneler her dem yanar şemin ayağında.

Gül-i ruyun hevasile çihar eflake efganım,  
Odur bülbül nevası gül firak ü iştiyakında.

Senin vaslın hayaliyle göz ü gönlüm gezer daim  
Ki, çün Mecnun-ı sergeşte gezer Leyla sorağında.

Nihal-i -kametin zikri benim virdi-zebanımdır,  
Demadem nale-yi kumru okur servin budağında.

O şirin leblerin şevki gün ü günden olur efzun,  
Eğer Ferhad tek yüz yıl dolansam hicr dağında.

Herise bes ki, ol şirin-zebanın zikrine her dem,  
Olur hoş nitkli tuti, şekker olsa damağında.

Senin hicrin odu, Abbas, dahi çıkmaz ki, canımdan,  
Semender tek yanar daim anan nar-i firağında.

Uçub şahbaz tek gönlüm gezerdi vasl bağında  
Per ü balını sındırdı felak bu pir çağında.

Gözümde tavidir devran, mah ü hurşid i nurefşan  
Mehak içre olub pünhan, sanasan çerh tağında.

Sirişkim birla kim, hali değildir kametin gözden,  
Ne tez düşdü teravetten o servin su kirağında,

Nolaydı kr olaydım, grmeyeydim gl gibi cismin,  
Kalıbdır tire hak içre, mazarın gün kabağında.

Gönülde hesretim kaldı, hezaran heyf kim, bir dem  
Seni ta görmedim hürrem, oğul, damat otağında.

Nedendir intizar ile o şehla gz bahar heyran,  
Gözüm ol gözlere kurban, bahar ahu sayağında.

Hemişe zar  dilmehzun, tker gözden sirişk-i hun,  
Perişan hal ile daim, gam-ı mihnet bucağında.

Gam-ı hicran edib tugyan, kalıbdır Natevan suzan,  
Revan aşk-ı beser her yan olan gözler bulağında.

\*\*\***(23)**

Firak ile işimi ah  zar eden sen idin!

Yıkan bu kalbim evin, tar  mar eden sen idin!

Senin yolunda belalar kabul eden ben idim,  
Benim hilafıma hicr ihtiyar eden sen idin!

Sirişk-i eşmimi herkes göre bilir derdim,  
Bu sırrı alem ara aşıkar eden sen idin!

Beni bu gam yükünü çekmeye reva bildin,  
Salıb melamete, hem şermsar eden sen idin!

Hazan-ı hicrden asude, vasldan hoşdil,  
Feza-ı gönlümü reşk-i bahar eden sen idin!

Kibar-ı hatırı-geyr olduğum, kudret imiş,  
Salıb ayağa vücudum kibar eden sen idin!

Sebeb ne oldu ki, peymanı ahdi sındırdın?  
Vefa vü ahde ezel itibar eden sen idin!

Bu gamlı gönlümü geh şad edan visalinden,  
Gam-ı firakle, gahi fikar eden sen idin!

Gelende mürğ-i dilim gam çölünde pervaze,  
Hedeng-i gamze ile hem şıkar eden sen idin!

Demadem ah çekib yanmışam firağında,  
Beni bu renc ü belaye düçar eden sen idin!

Tükendi ömür, driğa, gam-ı firağında,  
Umid-i vasle beni intizar eden sen idin!

Aziz-i alem idi Natevan visalinle,  
Çekib mezellet-i hicrane, har eden sen idin!

\*\*\***(24)**

Sehergah nagehan gördüm, dil-i zarım nihan ağlaram,  
Sirişk-i al ile her dem çeker ah ü figan ağlar.

Sual etdim, ne baidir çıkıp eflake efkanın,  
Döker hun-i ciger çeşmin, bahar her yan, revan ağlar.

Gönül hoşyar imiş benden, dedi badi-sebadan sor  
Serasime kalıb heyran, çeker ah, elaman ağlar.

Sebadan sordum ahvalı ki, ey her haliden agah!  
Ne vaktedir, seni tari, olub dil Natevan, ağlar!

Dehi bad-i seba gördüm, besi dilgir-i nalandır,  
Takellüm yok beyan etsin, kalıbdır bizeban, ağlar.

Tutulmuş nitk-i güftarı, dedi: - Ey Natevan hasta,  
Nece şerh eyleyim hali ki, cümle ins ü can ağlar?

Gezerdim bağ-i sahrani, perişan hal ile, gördüm,  
Deyib badi-hazan serve kurutmuş, bağban ağlar.

Zeban sözden kalıb hali, terahhüm etdim ahvali,  
Gözüme tar olub dünya, demadem cism ü can ağlar.

Beli, ger gül budağına tokunsa tünd-i bad-i dehr.  
Perişan olsa gül bergi, eder bülbül figan, ağlar.

Bozuldu rövneki-gülşen, dağıldı zinet-i bağın,  
Düşüb tab ü taravetden, gül ağlar, gülsitan ağlar.

Düşeydi çerh gerdişden, olaydı dehr-i dun viran.  
Beşer tab eylemez hergiz, zemin ü asuman ağlar.

İlahi, görmesin gözler yaman günde bele günler,  
Aman vermez gam ü mihnet, hamı pir ü cavan ağlar.

Firavandır gamım, şerhin beyan etmek değil mümkün  
Yaz, ey müstafi-yi alem, müdam ehl-i cihan ağlar.

Meded olsa eğer derya, kelim olsa ağıer eşcar,  
Başa yetmez gamım şerhi, kelim her lehze kan ağlar.

Tenim rencur, dil hasta, dehi bir gamküsarım yok,  
Kime kim, şerh edim derdim, geder tab ü tavan, ağlar.

Beli, çün kövkebi-tale kibal etse felak içre,  
Nühüsetle kıran eyler, olur gün ger yaman, ağlar.

Bu, divan-i kezavetdir, mükaddar ruz-i ezelden  
Ki, her dem növbenöv gamlar yeter, bu Natavan ağlar.

Kesilmiş takati tebim, başımdan akl mahv olmuş,  
Gözüm yaşki revan zahir, gönül daim nihan ağlar.



Devasız, derd-i biderman kalıb mahzun-i sergerdan,  
Aristo ile hem Lokman, Felatun-ı zaman ağlar.

Tamamen derd ü gamlardan, firağın derdi efzundur,  
Onunçün Natevan her dem olub nalan, kan ağlar.

\*\*\***(25)**

Nedendir sende eylenmez gül-i devran, hudahafiz!  
Bana hem geldi gitmek nöbeti, yaran, hudahafiz!

Cihanda olmadı bir dem göreydim mah-ı ruhsarın.  
Ne kadri cehd kıldım olmadı imkan, hudahafiz!

Neçün sen terki-mehr etdin, vefadan el çekerler mi?  
Meğer ahde vefa etmez şeh-i huban, hudahafiz?

Rakibler koymadı yetsin elim bir damen-i vasle  
Hayalinle geçirdim ömrümü nalan, hudahafiz!

Ne sabr ü takatim kaldı, ne akl ü huş bilmerre,  
Onunçün çeşm-i pürhunım olur giryan, hudahafiz!

O gün kim, mahşer-i kübra olur, vehm et o günden kim,  
Tutam damanını, dilden çekem efgan, hudahafiz!

Üzüb el Natevan candan ki, ta ümmid-i vasl etmez,  
Dil-i gamgin, ciğer pürhun, olub suzan, hudahafiz!

\*\*\***(26)**

Bahar eyyamıdır, açıldı güller, ey cavan sensiz!  
Teeccübdür, neden divane olmaz Natevan sensiz?

Şamadet eyleyir düşman bana her dem ve her saat,  
Maraz artır demadem, vare vare, her zaman sensiz.

Ne ümidim visale, ne firake tab ü takat hem,  
Gözümde tirevü tar oldu, billah, bu cihan sensiz.

San eyleş hur ile, eyle hemişe ayş u işret kim,  
Demadem ben çekim, dilden edim ah ü figan sensiz.

Yetişmez beşe, Abbas, ömrüm ahir bir tamam olsun,  
Geçer her bir dakika yıldan artık, elaman sensiz.

Bu gün ıyd-ı şerif oldu, meğer sen bihebersen mi?  
Güman etme ki, işret içre eylensin anan sensiz.

Gul-i ruyından ayrı neylerem ben gülsitan seyrin?  
Eder bülbül gibi nale bu zar ü Natevan sensiz.

\*\*\***(27)**

Bana beterdi düzehden, azizim, gülsitan sensiz!  
Olur her sünbül-i süsen gözümde bir tikan sensiz!

Vefasız dehr-i dün içre eğer şekker kazam olsa,  
Olur zehr-i helahil, tuti-yi şirinzeban sensiz!

Sebeb ne oldu ki, benden mehr kesdin, mihriban bülbül!

Olub kumru gibi ku-ku yine vird-i zeban sensiz!

Hoş ol günler ki, neslinden ederdim gam-ı dil hasıl,

Olunca mübtela hicre, cıkaydı kaş can sensiz!

Elif tek serv kaddin, can içinda getdi, gamharım!

Nece aram tutsun, bilmezem, cism içre can sensiz!

Hasar-ı gönlüme seng-i melamet çerhden yetdi,

Rıbat-ı köhnedir, medd-i nazarda hanuman sensiz.

Çıkar sübhü mesa eflake du di-şöleyi-ahım,

Zeban-ı halime giryan olur kerrubiyân, sensiz!

Nazar kıl, goncay-ı lale misalı bir biri üstün

Çekilmiş sineme, gör kim, nece dağ-ı nihan sensiz.

\*\*\***(28)**

Ey ehli dil, Fenanı koyun barı bağlasın!

Ağyare çünkü yar olub yarı, ağlasın!

Ben etmek aşğın ne reva ah ü zardan?

Çok derdi var, koyun ki, sizi tari, ağlasın!

Gizlin hayali var ki, bele ah ü zar eder,

Öz haline koyun bu dilefkarı, ağlasın!

Bülbül nevası bisebeb olmaz bu bağda,  
Gördükçe her zaman gül ile harı ağlasın!

Hicran-i yar oldu sebep ağlamağına,  
Ya reb, görüm hemişe sabebkarı, ağlasın!

Vursun elile başına her şam, ta seher,  
Yarı gam içre olmadı gamharı, ağlasın!

Şam-i firakde kalıban zar ü hastadil,  
Saldıkça yade ol meh-i ruhsarı, ağlasın!

Seslendi Natevana ki, erbab-ı gam tamam,  
Hal-i Fenaya cem elub, elcarı ağlasın!

\*\*\***(29)**

Ne ben olaydım, ilahi, ne de bu alem olaydı!  
Ne de bu alem ara dil mukayyed-i gam olaydı!

Ne hicr ateşine odlanıb yanardı dilim ki,  
Ne aşkın içre gönül böyle şad ü hürrem olaydı!

Ne serv kaddin olaydı, ne hesretinle gözüm kur,  
Ne rüzgar-ı firağında kametim hem olaydı!

Ne bahr olaydı, ne ümman, ne böyle gözyaşı,  
Ne gül yüzünde, ilahi, bu növ şebnem olaydı!

Ne gül olaydı, ne gülzar-ı gülşenin dehi seyri,  
Ne har-ı mihnet-i bülbül, seninle möhkem olaydı!

Ne Mısır olaydı, ne Kenan, ne Hazret-i Yakub,  
Ne har olub gam-ı hicranda, gerk-i matem olaydı!

Ne çah olaydı, ne zindan, ne kervan güzeri,  
Ne Yusuf'u bu belada gören bir adem olaydı!

Ne bezm olaydı, ne bazar-ı Yusuf ihvalı,  
Ne rehğuzarde Züleyha gemle hamdem olaydı!

Ne ah olaydı, ne efsus, ne pare pare gönül,  
Ne Natevan'm, ilahi, hevesi derhem olaydı!

\*\*\***(30)**

Ey gül-i süsen, seni bir Natevan çekmiş meğer?  
Bir meh-i alimakama bendüvan çekmiş meğer?

Böyle tarık renkle girmiş o, kesre bilmeyib,  
Sililer ruhsarına ol bağıban çekmiş meğer?

Çünkü bu gülşende sergerdan gezenler çokdu, çok,  
Ol sebepten pasiban-i hoşnişan çekmiş meğer?

Reng-i buyından, müzeyyendir büsat-i bezm-i gül,  
Hame-yi nakkaş-i kudret gülsitan çekmiş meğer?

Bu kadar lütfu nezaket kim, senin hüsnüdedir,  
Lütf-u tabile seni ol Natevan çekmiş meğer?

\*\*\***(31)**

Seni kimdir seven bica, karanfil?  
Seni ben aşık-ı şeyda karanfil!

Seni gülşen ara aşüfte gördüm,  
Yekin bildim tutub sevda, karanfil!

Bele pejmürde hal ile durubsan,  
Düşer güller ara kavga, karanfil!

Driğa kim, vefasızdır bu gülşen,  
Gider bu talat-ı ziba, karanfil!

Yüzünden perde-yi nazın kenar et!  
Unutma aşığı, haşa, karanfil!

\*\*\***(32)**

Felek rengine benzer bu menekşe,  
Tutub sahraları hersu, menekşe!

Niçün gülşenlerin terkin kılıbsan?  
Düşübsen çöllere dilcu, menekşe!

Bele kaddin bükülmüş pirlar tek,  
Deyirsen sabh u şam «yahu», menekşe!

Seni şevk ü bahar aşüfte kılmış,  
Çeker aşık olan kaygu, menekşe!

Diler ıtrın gönül bad-i sabadan,  
O zülf-i yar tek hoşbu, menekşe!

\*\*\***(33)**

Özün aşk ateşine vurmağa dilşad pervane,  
Beli, bir defa yanmakdan olur azad pervane.

Görür meclisler içre şemi her şeb yar-ı ağyare,  
Onunçün yanmağın terhin kılır bünyad pervane

Sana ey şem, töhmetler kalır maşukeler içre,  
Eğer ki harman-ı ömrün kılır berbad pervane

Deme maşuk-ı bipervadır şeme kim, melametten  
Verib can subhedek, oldu vefadan şad pervane.

Bilib şemin vefasın, cism-i canın ateşe yakdı,  
Gam-ı hicr-i dem-i vaslında etdi şad pervane

Cefa-yı hicrden cane yetib şevk-i visal ile,  
Yanıb şemin oduna, etmedi feryad pervane

Yanar çün Natevan hasta müdam ol ateş-i gamdan,  
Sabır ol, eyle adet, şive-yi üstad, pervane!

\*\*\***(34)**

Koyubdur intizarında, niçin gelmez, niçin gelmez?

Hemişe ah ü zarında, niçin gelmez, niçin gelmez?

Üzöldüm kervanımdan, el yüzdüm hanumanımdan,

Felek incir figanımdan, niçin gelmez, niçin gelmez?

Gelipdir kafilesalar, olubdur gözlerim hunbar,

Ne bir yarü, ne gamhar, niçin gelmez, niçin gelmez?

Gönülde ah ü zarım var, ne sabrü ne kararım var,

Demez bir dilfikarım var, niçin gelmez, niçin gelmez?

O zülf-i nergis-i meste gönül çoktandı pabeste,

Beni hicran edib heste, niçin gelmez, niçin gelmez?

Ser-i kuyın gezer gönlüm, gül-i ruyın sever gönlüm,

Visalin çün diler gönlümü niçin gelmez, niçin gelmez?

Alıbdır canımı hicran, nazenin, olubdur gözlerim giryan,

O mehveş, nazenin canan, niçin gelmez, niçin gelmez?

Bene hicran meşakkattir, firağın derdü minnetdir,

Nigarım hayli müddetdir, niçin gelmez, niçin gelmez?

Azizim, gözyaşım kandır, işim feryad ü efgandır,

O yarım harda mihmandır, niçin gelmez, niçin gelmez?



Yanar canım firağından, tutar gönlüm sorağından  
Ki, çıksın yar otağından, niçin gelmez, niçin gelmez?

Elimde ihtiyarım yok, gelib sabr- kararım yok,  
Yanımda gülüzarım yok, niçin gelmez, niçin gelmez?

Seba, ol mehlika dilber, alıbdır canımı yekser,  
Gönül ancak onu ister, niçin gelmez, niçin gelmez?

Yetibdir arş üze dadım, tutub dünyanı feryadım,  
Benim ol serv-i azadım niçin gelmez, niçin gelmez?

Kalıbdır Natevan nalan, gece gündüz olar giryan,  
Onun yok derdine derman, niçin gelmez, niçin gelmez?

\*\*\***(35)**

Bilen bu derdimi yohdur bu halette, bu halette  
Tutubdur gönümü mihnet bu firkatte, firkatte.

Neçün ahvalimi bilmez o mah i mihriban, ya rab!  
Neden heç dadıma yetmez bu müddette, bu müddette?

Gelibdir takatim dizden, tükenmiş nur hem gözden,  
Niçün ülfet kesib bizden bu gurbette, bu gurbette.

Deyin yari vefadare, o çok uymasın ağyare,  
Kerem kılsın ben-i zare bu hiffetde, bu hiffetde.

Ataram ser ü semanı, dağıdaram bu viranı,  
Yolunda koymuşam canı bu töhmette, bu töhmette.

Gözümde intizarım var, dilimde ıztırabım var,  
Rakibler yar, ben ağyar bu gaflette, bu gaflette.

Vatanden ayrılıb gittim, aşk rahında seyr ettim,  
Hicrinde ben cana yetdim bu hasrette, bu hasrette.

Beni koydu fırağında, hemişe ah ü zarında,  
Ömrümün ahir çağında bu hasrette, bu hasrette.

Dolandım hicr dağında, eğildim gam otağında,  
Hayal hüsnün sorağında bu saatte, bu saatte.

Hayalim yar ile getmiş, dilim hicr ile odlanmış.  
Cesed hem Natevan kalmış bu zillette, bu zillette.

\*\*\***(36)**

Varımdı sinede derd ü gam-ı nihan, ölürüm,  
Feda olum sana, gel eyle imtihan, ölürüm.

Firaktan geceler yatmaram sabahe gibi,  
Hayali zülfüne bağılı gelibdir can, ölürüm.

Bahari-hüsnün era nece hezanem ben,  
Bahar lalesi tek bağırım oldu kan, ölürüm.

Varak varak dil ü can hicrin içre odlaştı,  
Misal-i kencefe sedpare oldu can, ölürüm.

O hak-i payını ben aşiyane etmiş idim,  
Vatandan ayrı düşüp indi lamekan, ölürüm.

Dedin ki, çek elini damenimden, el çekdim,  
Terahhüm eyledin ahir, ey cavan, ölürüm.

Çekerdim hasretini, görmedim, hudahafız!  
Olubdur indi işim nale vü figan, ölürüm.

Feda o kametine kim, keza ne hoş çekmiş,  
Kader büküb belimi, eyleyüb keman, ölürüm.

Firakten tükenib takatim, billah,  
Visale yetmez elim, zar ü Natevan ölürüm.

\*\*\***(37)**

Hamı çıraları ruşen kıralar akşamlar,  
Evi silib-süpürüb yer salarlar akşamlar.

Gece karanlık ola, yar yarın aktaracak,  
Köşe köşe dolanıb oynayarlar akşamlar.

Refik olan eyleyir bir birin hudahafiz,  
Eve konuk gele, sahlayarlar, akşamlar.

Şikayet eyleme, Hurşid, Huda'ye şükr eyle,  
Kabiri derhde yalnız koyarlar akşamlar.

\*\*\***(38)**

Bilin yaran, bu dünyada here bir kar ilen oynar!  
Kimi hanenişm olmuş, kimi bazarilen oynar.

Kimi taht-ı müressada, başında tac-ı şahane,  
Kimi zindan içinde el ayağı dar ilen oynar.

Kimi talibdi dünyaya, kimi aşıkdi ukbaya,  
Kimi saza, kimi naza, kimi tek tar ilen oynar.

Kimi Mecnun sorağında, kimi Leyla fırağında,  
Kimi yarın üzerinde yatan şahmar ilen oynar.

Kimisi şad ü hürremdir, kimi leyl ü nehar ağlar,  
Felek de sergiran olmuş Hurşidi-zar ilen oynar.

\*\*\***(39)**

Salıb beni gam-ı aşkın bir özge hala, balam,  
Gözümle görmeyesem gelmezem hayale, balam.

Tamam halk eder Kabe-yi hudaye sücud,  
Eğibdi kible-yi kaşın beni şimale, balam.

Siyehpuş oluban dil kalıbdı zülfünde  
Yekin gamına yatıb arizinde hale, balam.

Gönüldü çeşme-yi zarile Natevan'ın akan,  
Onu cevrin eridib dönderib zülale, balam.

Pünhan bakmağında gene bir fitne meyli var,  
Hiç aşına değil bana bigane gözlerin.

\*\*\***(40)**

Kaç revişdir bu asuman, efsus!

Bivefadır cihan ü can, efsus!

Ne yaman dağ imiş oğul dağı,

Bana yüz verdi imtahan, efsus!

Göz evin koydu nagehan hali,

Oldu ol merdümin nihan, efsus!

Mehrini kasdi ben belakeşden,

Odu hak ile mihriban, efsus!

Ey gözüm nuru, hasıl-ı canım,

Çekerem sensiz elaman, efsus!

Serv kaddin düşübdü hak üzre,

Sana bid oldu sayeban, efsus!

Seni lebteşne yad edende, olur

Göz yaşım cuy tek revan, afsus!

İzzet ü cah ü devlet içre seni  
Görmedim birce kamuran, efsus!

Arizuvü heves hecil senden,  
Olmadım hiç şadman, efsus!

Seni ağuşa çekdi hak-ı siyah,  
Aşkdan bağrım oldu kan, efsus!

Yitirib bir şükufte goncasını,  
Kaldı serkeşte Natevan, efsus!

\*\*\***(41)**

Geçibdi mevsim-i gül, gitti nevbahar, efsus!  
Kalıbdı bülbül-i biçare, har ü zar, efsus!

Riyaz-ı izzü şerafetde bir gül açmıştı,  
Kopardı ol gülü gülçin-i ruzigar, efsus!

O gül ki, gıpta ederdi ona behişt-i çemen,  
Tutubdu indi yer altında o gerar, efsus!

O gülbedeb ki, ipek göynek inciderdi onu,  
Olubdur indi o, torpakla hakisar, efsus!

Sen Allah, ey kara toprak, onu aziz sahla!  
Odur benim gözüm nuru, ey mezar, efsus!

O teze ay hele bedr olmamış tamam ü kamal,  
Batırdı ol ayı bu çerh-i ruzigar, efsus!

O pak olan uca göylerde burc-ı Hurşid'ten  
Parıldadı uca bir yıldız, oldu tar, efsus!

\*\*\***(42)**

Ne ev hayali, ne de fikr-i aşiyana bana  
Ki, besdir üns-i feragat misalı lane bana.

Seni görende şadam, görmeyende zar oluram,  
Visalin ile sevindi, deme bahane bana!

Ölünce kalbimi dağdır mehebbetin fikri  
Ki, yadigar gibi kalsın bu dağ nişane bana.

Bu ruzigarda ben zar ü bineva kaldım,  
Gariptir, verir yüz mihnet-i zemanе bana.

Penahgahıdı çoh Natevan'i- gamzedenin,  
İlahi, kalsın hemişе bu asitane bana!

\*\*\***(43)**

Ey dost, yarar mı böyle ikrar?  
Yar olduğum idi, oldum ağyar.

Sen gayrılar ile üns tutdun,  
Bilmem niye yarını unuttun?

Sen gayr ile hemzeban ü yekdil.

Amma, bana rüzgar müsfil.

Besdir bana verdiğin bu hiffet,

Rakibler içinde bimürüvvet.

Birehmlik etdiyin tamamdır,

Bir rehm ele kim, aman amandır!

Bak bir feleğe, gör indi zinhar.

Gör kimler ile edibdir ikrar!

Efsus ki, geçdi ruzigarım,

Ahım sana çatmaz, ey niğarım!

Biganelik etme aşınayem,

Dergahına kemterin gedayem.

Her an ki, beni bu hale salmış,

İndi bele keyl ü kale salmış.

Gel rehm kıl indi, padşahım!

Eflake yetişdi dud-i ahım.

Sen yar ile zevkte, sefada,

Ben burda, bu cevri ile cefada.



Vaktinde sana aşinalık etdin  
Döndün, böyle bivefalık etdin.

Teksir kimin oldu, padşahım?  
Bildir ki, bana nedir günahım?

Bes neylesin, indi bu dil-i zar?  
Gör kimler ile çekerdim azar.

Sen nazın ile ol indi hürrem,  
Ağyar ile gam çekim demadem.

Sen ayşda eyleş indi hoşdil,  
Ben hicrde, hem melül u müşkil,

Öldür beni, olsun ellerin var,  
Sabr eyle, gözüm, ne teksirim var.

Kahr ile çekerdim ah candan,  
Ah el çekmeyir el bu Natevan'dan

\*\*\***(44)**

Ali, seni peder-i müzterime and verirem,  
Bu çölde zar kalan maderime and verirem

Dağıldı leşkeri şahın, pozuldu növrağı,  
Necef çölünde yatan Haydarıma and verirem.

Beli, bu deşt ara dilfıkar ü hasta ciğer,  
Cavanları kırılan serverime and verirem.

Elem batıbdı, Ali heymelerde, vakefesa,  
Bu leşkeri bozulan yaverime and verirem.

Bak imdi öz anana, hak üzre yüz koymuş,  
Bu kanlı kundak ile eskerime and verirem.

Gör indi Fatımanı, haclesi harab olmuş,  
Büsatı berhem olan haherime and olsun.

Gelibdi dergaha, ey şah, Natevani-fıkar,  
Şefahet eyle ona, ekberime and verirem.

\*\*\***(45)**

Dağıldı çerhin, ey çerh ki, olubdu zar Zeyneb,  
Günah, bil, senden oldu böyle bikarar Zeyneb.

Düşüp güzarı bir dem şeh-i şeriri tapdı,  
O zaman bihud oldu, gidib ihtiyar-ı Zeyneb.

Bak özün bu dem heya et, ki ne növ dide giryan,  
Bakıb Hüseyni gözler olur eşkbar Zeyneb.

Yüzünü Huda'ya tutdu, gam u derdini unuttu,  
Bu Hüseyin, bu Kerbela'du, bu hemin o zar Zeynep.

Ne edib ne çare kılsın ki, ona enis yokdur,  
Gezip ol şehidi tapmaz, olacak nisar Zeyneb.

Nezer eyle Kербela'ya nece verdi ten kezaye,  
Deyer idi kim, ne hoşdur bele aşk-i yar-i Zeyneb.

Gezib aktarırdı her yan ki, tapa Hüseyini bir dem,  
Azala gam ile derdi, gede intizar-ı Zeyneb.

Alıb ellerine zülfün dedi ümmete şefaet,  
Bu Hüseyin vefada möhkem, bu da itibar-ı Zeyneb.

Bilirem günahkarım bele Natavani-zarem,  
Sana bağlayıb ümidin bu günahkar, Zeyneb

\*\*\***(46)**

Söyle Hüseyin'e, ey seba, Kербela'ya gelmesün,  
Gelse, düşer bu deştide derd ü belaye, gelmesün.

Söyleginen getirmesün Kufe'ye nazlı Ekber'i,  
Zülm ile kanına batar türreyi-müşki-enberi.

Belki Firengetek apar cümle-yi ali-haydarı,  
Zibhi-azim üçün bu gün kuh-ı Mina'ye gelmesün.

Söyle getirme Hasimi, hatili eyleyir şitab,  
Toyda olur yegin onun hanına elleri hizab.

Görme reva ki, Şümr-i dun din evin eylesin harab,  
Rehm eylesün o Zeyneb-i beht-i heraye, gelmesün.

Gelmeye yokdu fırsatım, han ile name yazmışam,  
Öldürecekdi Müslümü Kufe'de firhe-yi zalim.

Kardaşının uzun holu görme reva ola helem,  
Bacıları ayakyalın, deşt-i belaye gelmesün.

Yetse eğer haber sana öldü bu Müslim-i ehil,  
İbn-i Ziyad neşimi gerçi edibdü çok zelil,

Hüslü henut olmadı, oldu henarede hetil,  
İstemirem, hayalini koyma, ezaye gelmesün.

Bad-ı hazan eser senin hönçesifet eyalına,  
Rehm eyle, yaverim Hüseyin, Hasim-i hoşmehalına.

Cam teseddüh eyledim Ekber'ime, cemalına,  
Sağ ola ol imam Hüseyin, hem hüseraye gelmesün.

Söyle emoğluma ben-i bikesi eylesin helal,  
Arzımı birbebir eyle, Ali-ebaye şehri-hal.

İki açılmış gülüm Kufe'de zar-i dilmelal,  
Kaldılar Ekber ile ol Hasim, heraye gelmesün.

Hasratem ol cemalina, ah çekim bu sineden,  
Kufe'de vardı hatilin, gelme hazin Medine'den,

Koyma yetim Hedicieni ayrı ola Sakine'den,  
Başına al çek, ağlayıp şur-i nevaye gelmesün.

Söyle onun anasına başını hare bağlasın,  
İki baladen ayrılıb, kövn-i mekanı dağlasın,

Tutsa eza, Hatice'den söyle ki, gizli ağlasın,  
Belki yetimliyin tozu mah-i lihaye gelmesün.

Fatıma'nın kenizi, bu hisseni eyle kim, tamam,  
Bir bire deydi merd ü zen, şure gelibdü hasüam.

Növhe eder bu Natevan, ruz ü şeb ağlayar müdam,  
Tapmasa bir der-i nicat, dar-i bigaye gelmesün.

\*\*\***(47)**

Eya, Nevvab, vala-yi sühendân,  
Yetişdi nameniz, dilşad oldum,  
Gam ü derdim firavan idi, amma  
Bihemdullah, künun azad oldum.

Seraser şeriniz ez ruy-ı hikmet,  
Gam u mezmunları mehri mehebbet,  
Mühübbe rehmet ü üdvane zillet,  
Bu şirin lehçeye mötad oldum.

Size lütf-i huda olsun mürakib,  
Eta kılsın dehi ela meratib.  
Yete bedhahe ger eşhadi-sakib,  
Herab olsam da ger, abad oldum.

Gam-ı eyyamdan çok Natevan'em,  
Elilem, nahoşam, efsürdecanem,  
Bu tetilden özüm de bedgümanem,  
Meğer kuh-i gama Ferhad oldum.

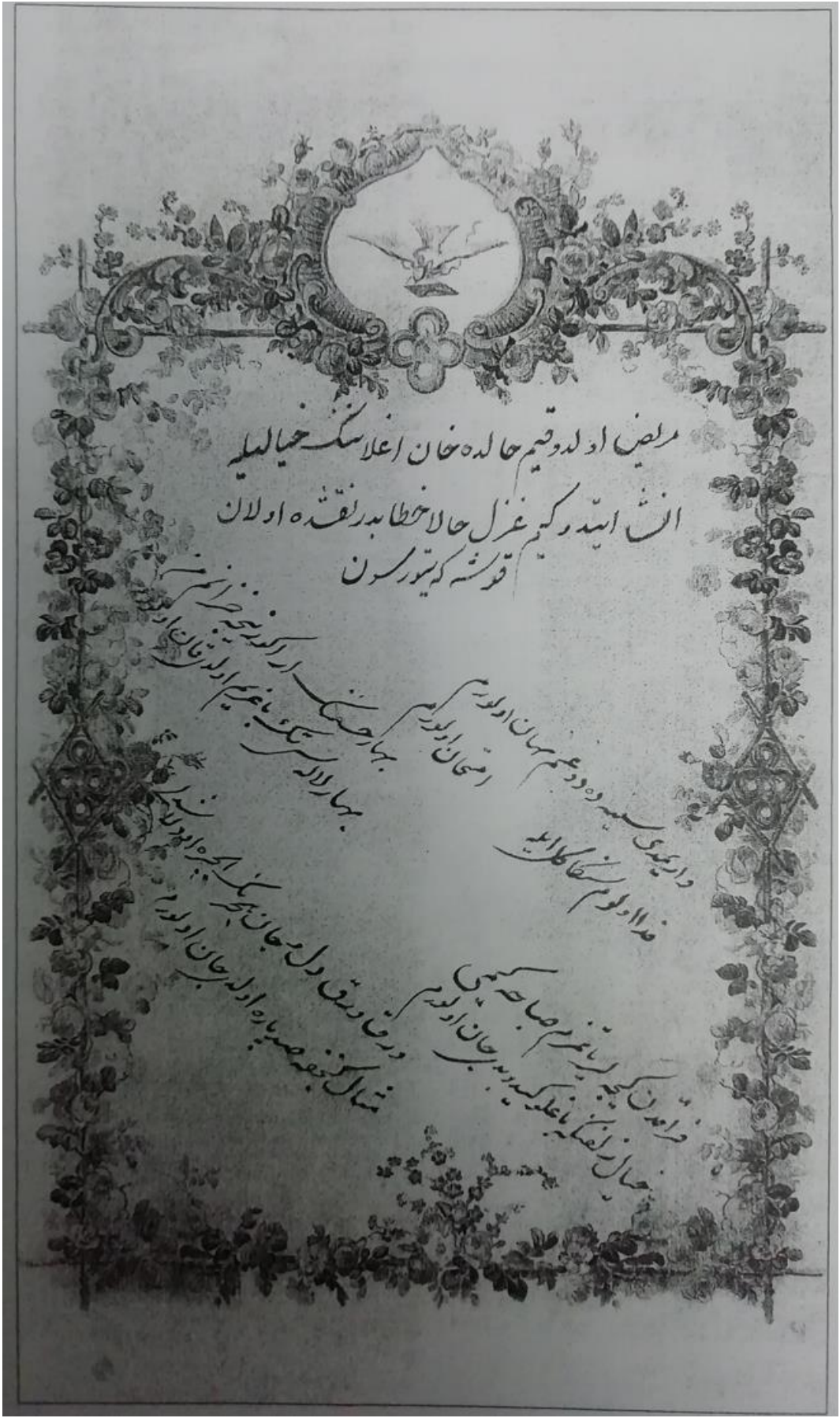
Unutma sen duadan Natevan'ı,  
Elil ü nahoş ü efsürdecanı.  
Cenabından seva yokdur gümanı,  
Eğer yaddan çıham, berbad oldum.

**EK 2: NATEVANIN “GÜL DEFTERİ” ALBÜMÜ**

(Çəmənli, 2012, s. 93-110)

**Xurşidbanu Natəvanın  
GÜL DƏFTƏRİ**





مریض اولدوقیم حالده خان اغلا سگه خیالیه  
 انش ایند ر کیم غزل حاله خطا بدر نقشه اولان  
 قوشه کیم تورسون

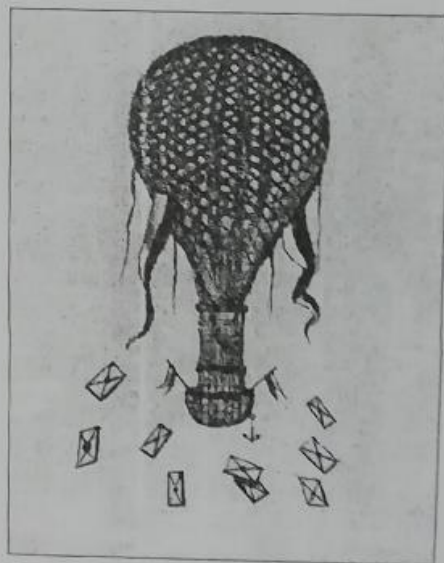
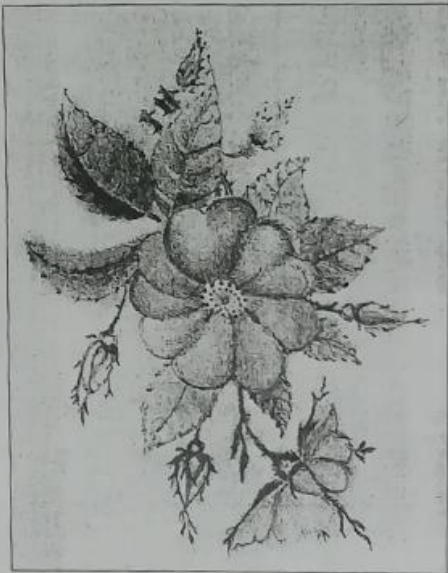
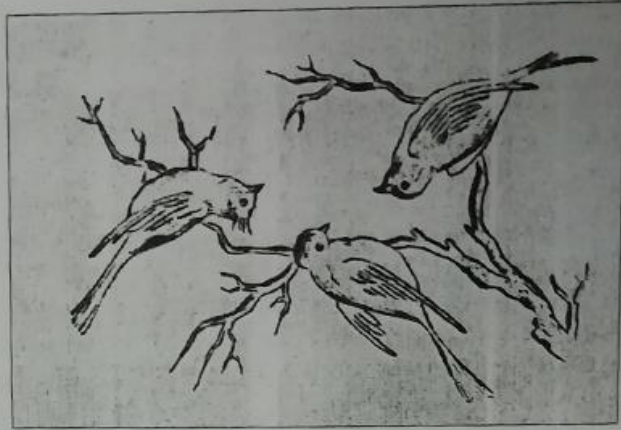
بهار لاله سحر  
 بهار حسنه ار اگر کورنجه خزانم  
 بهار لاله سحر

دردیمدی سینه ده دد عم مهان اولورم  
 امجان اولورم  
 فدا اولورم سگه کالید

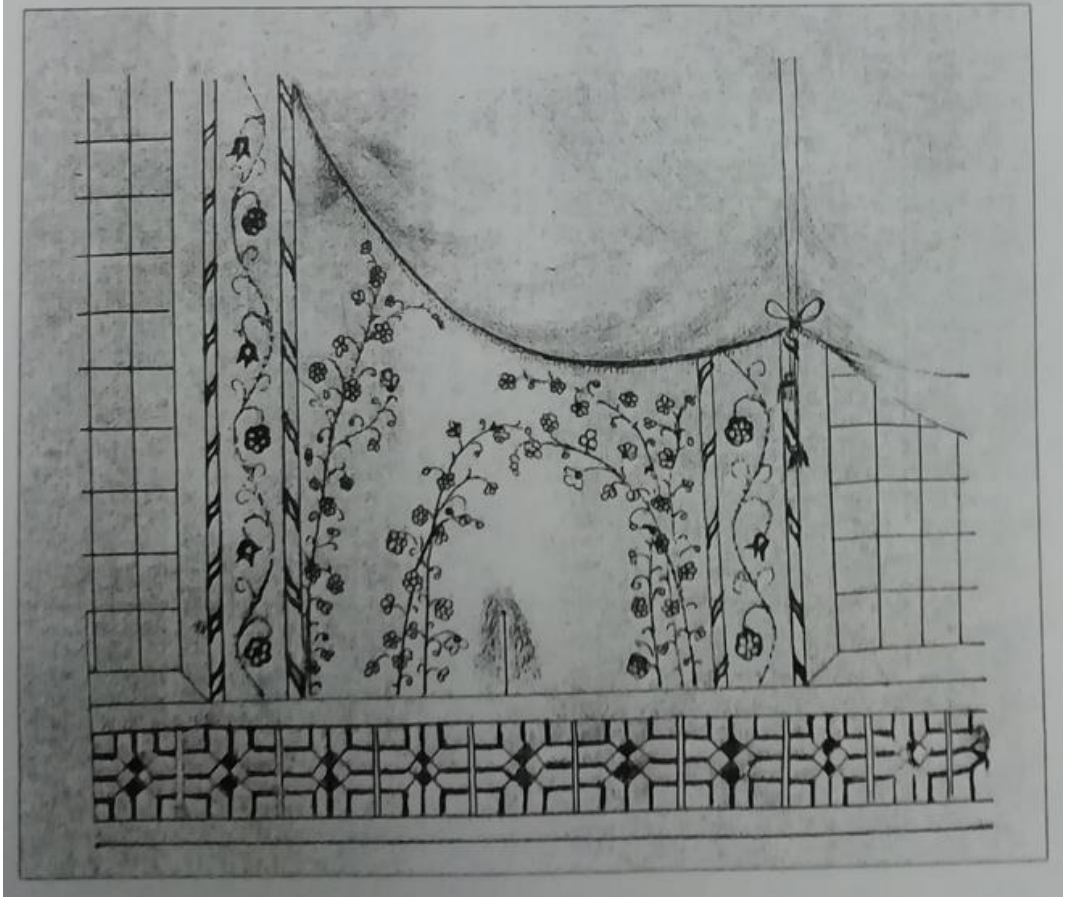
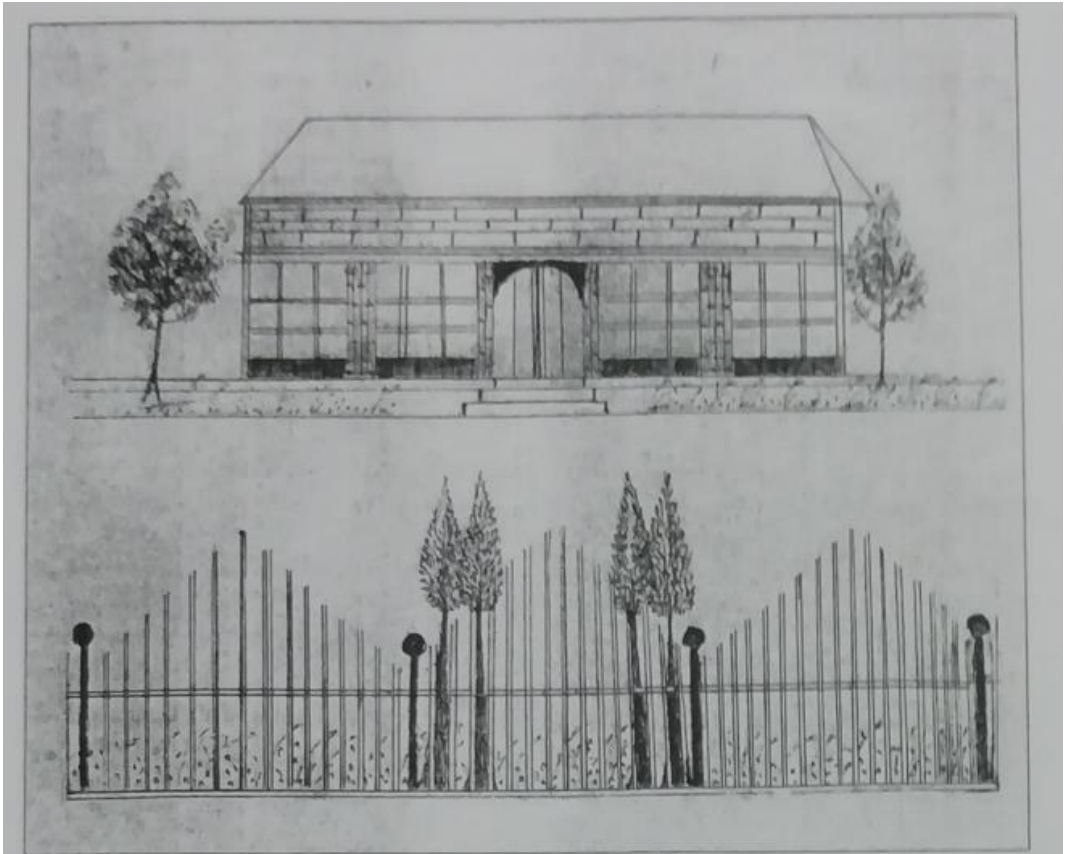
در قشادرق دل معجان کیم  
 متال کیم صیداره اولد معجان اولورم

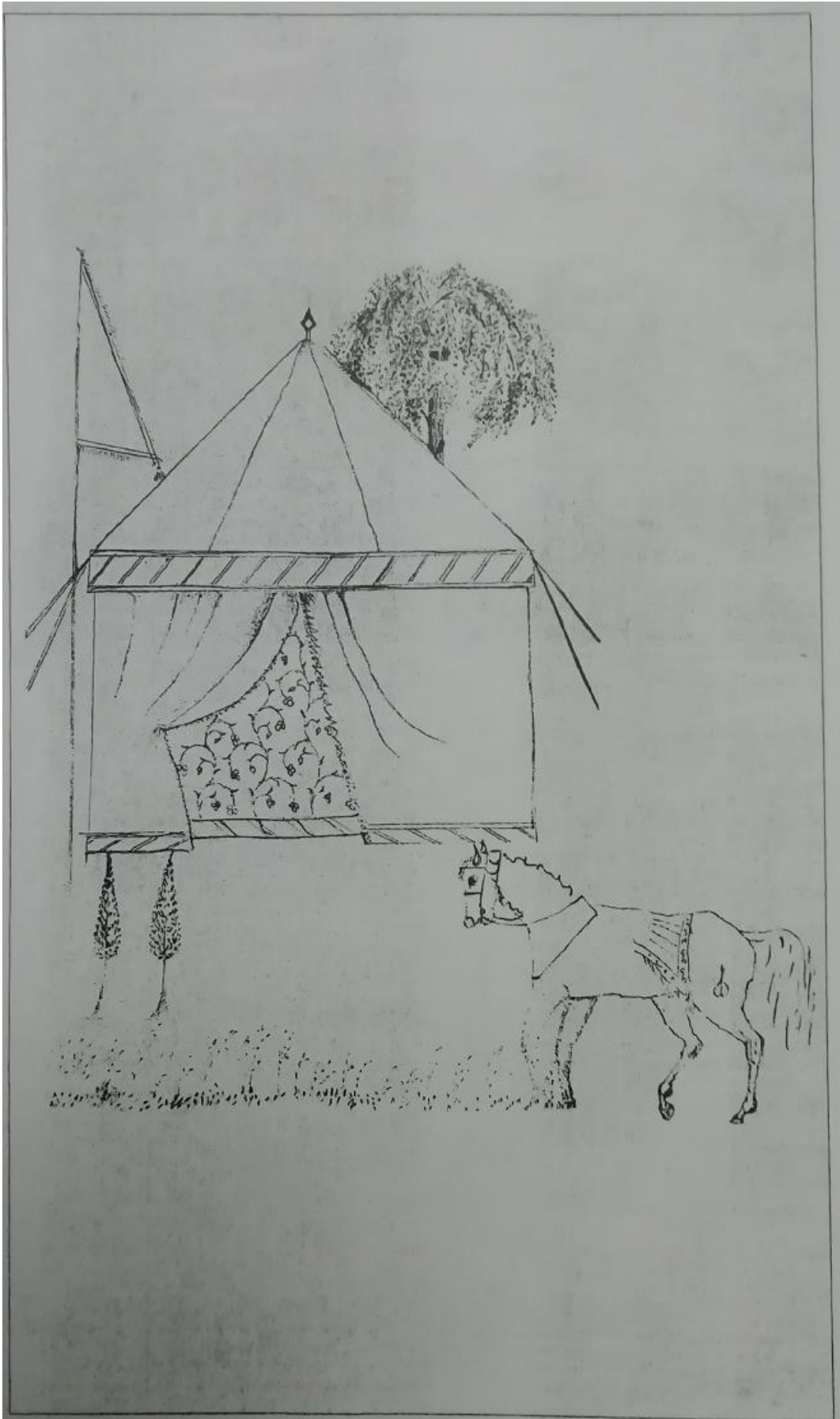
فرمان کیم لیرانم صبا کیمی  
 خیال زلفکله باغلو کیدر به جان اولورم

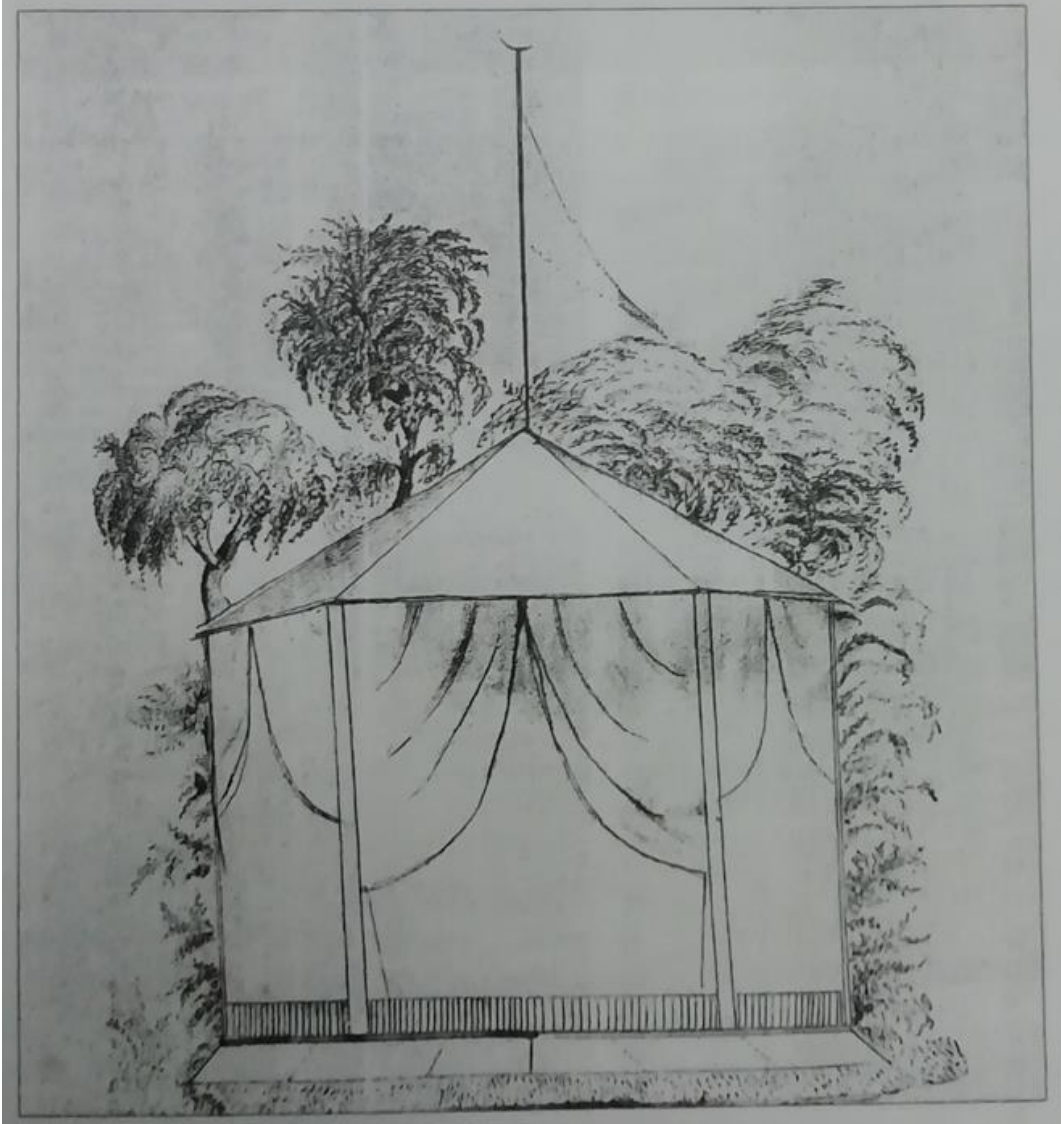
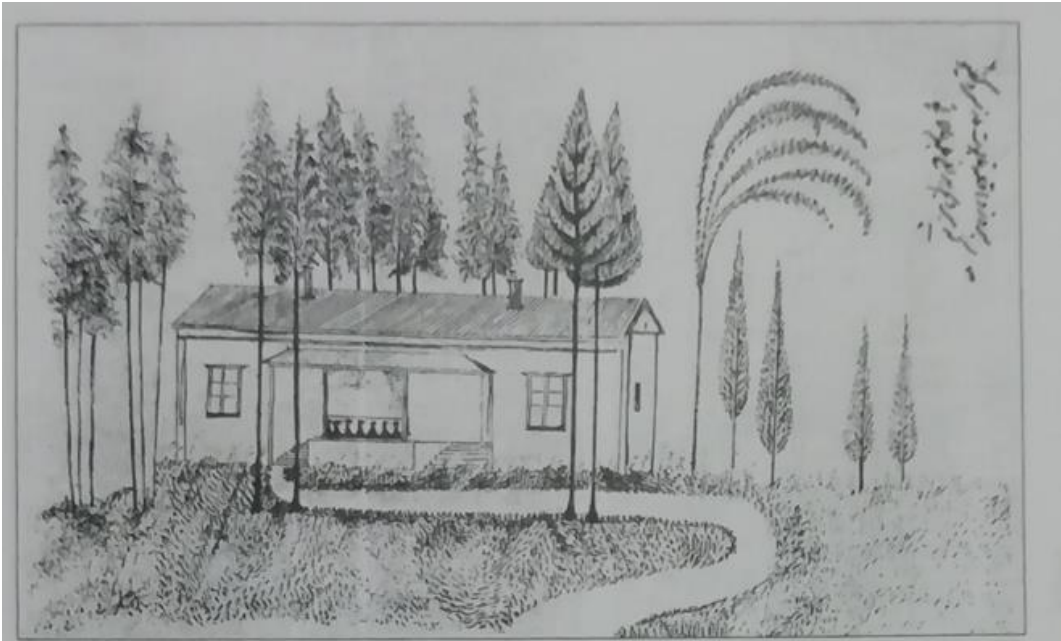


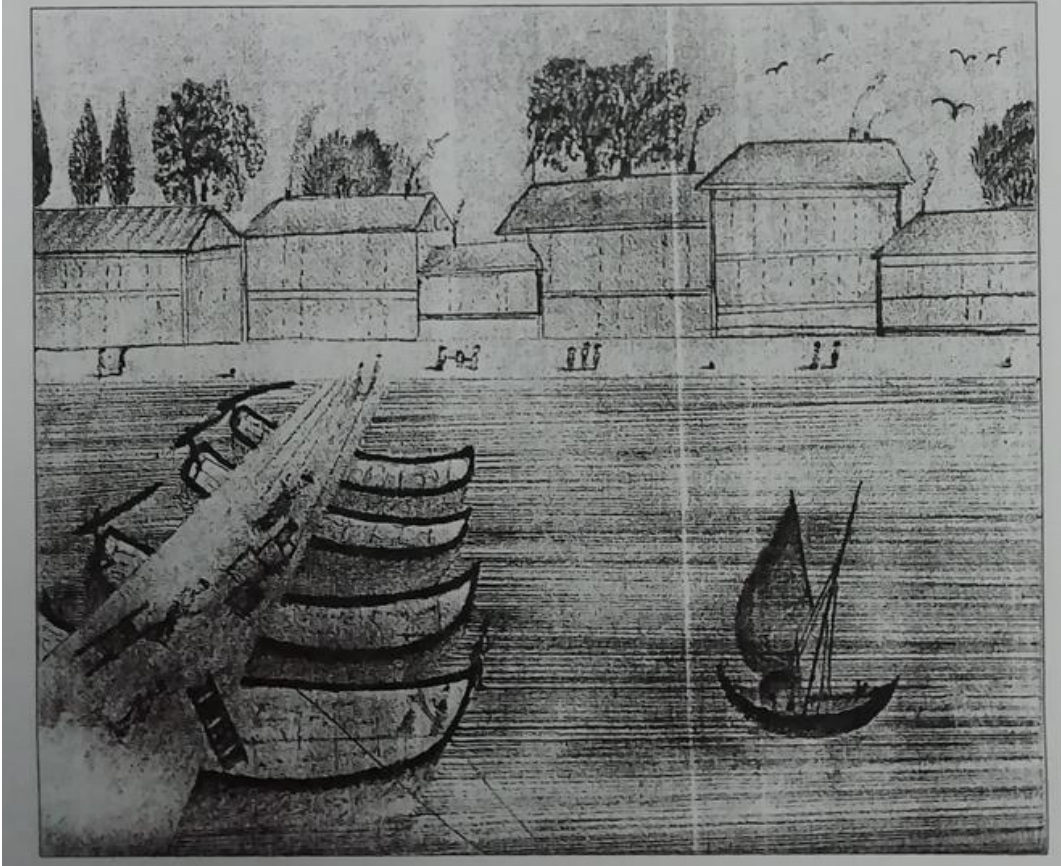
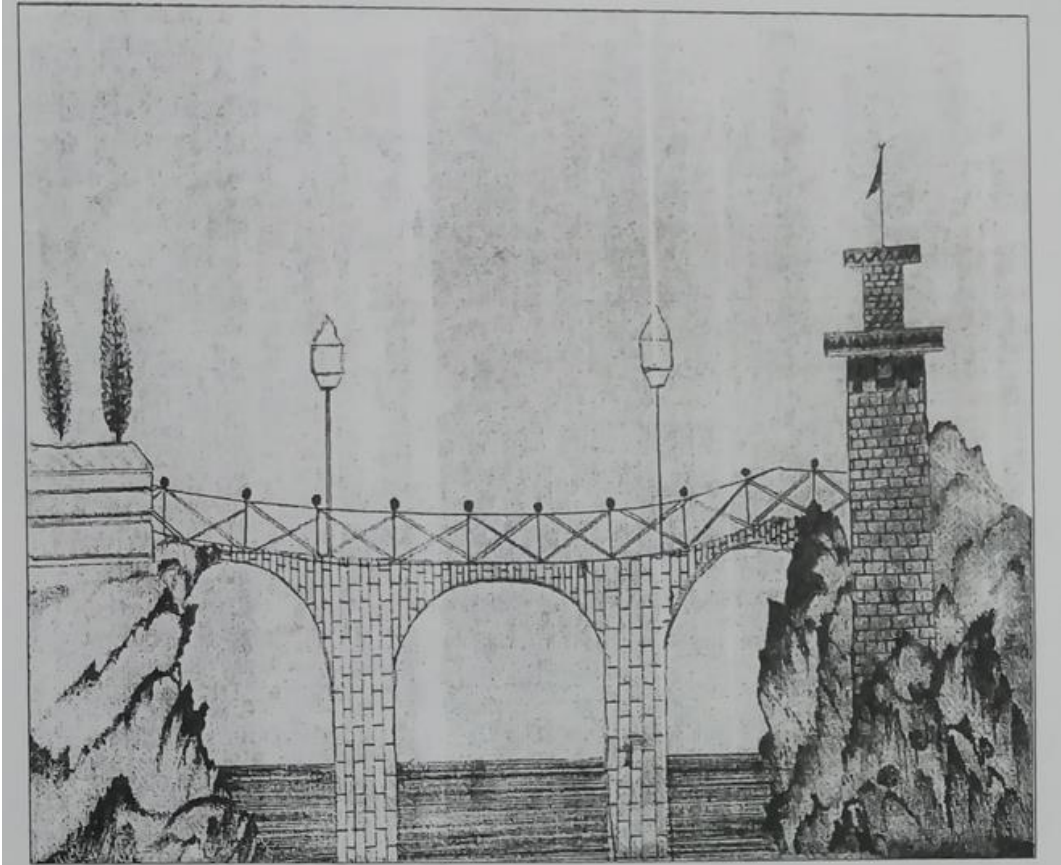


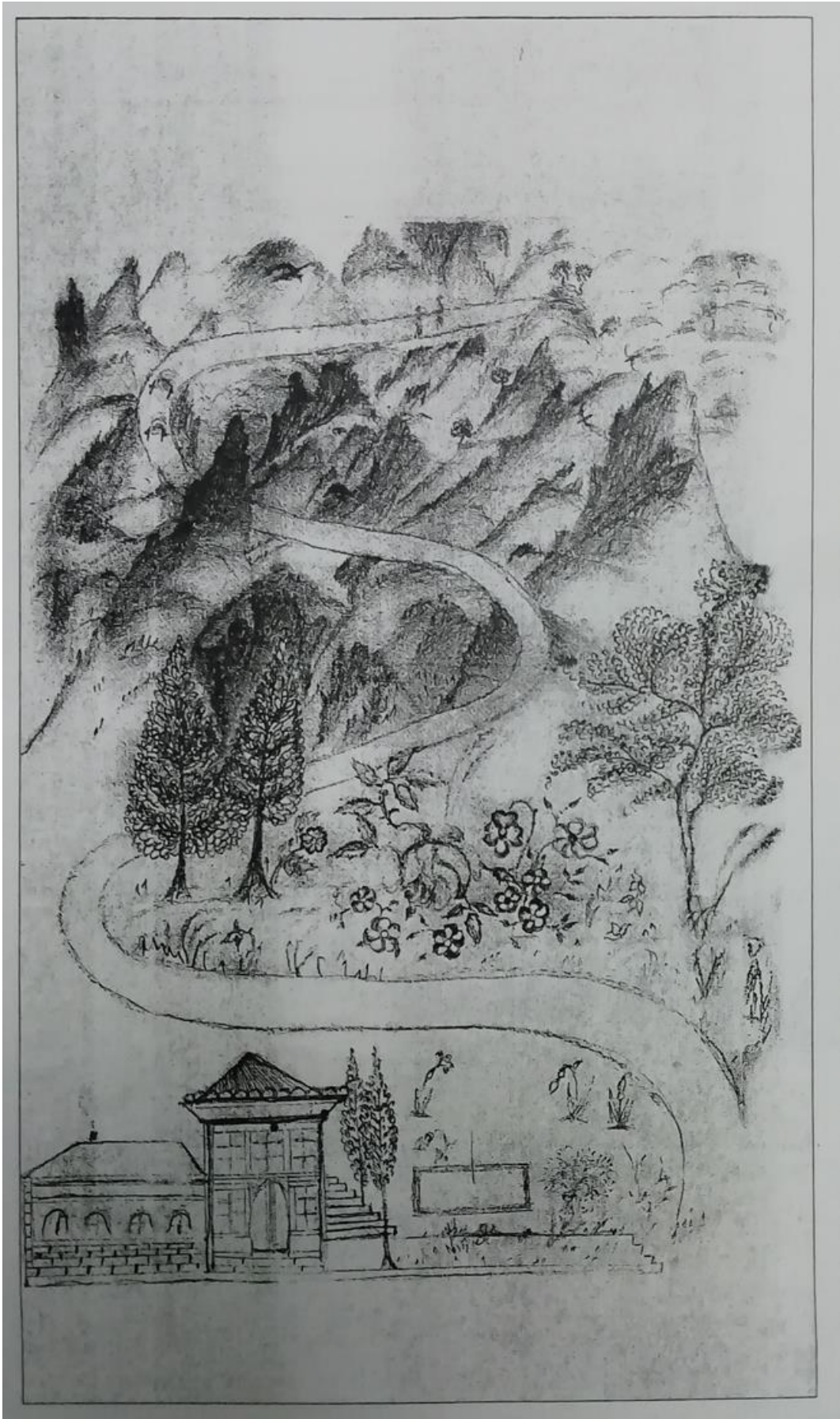


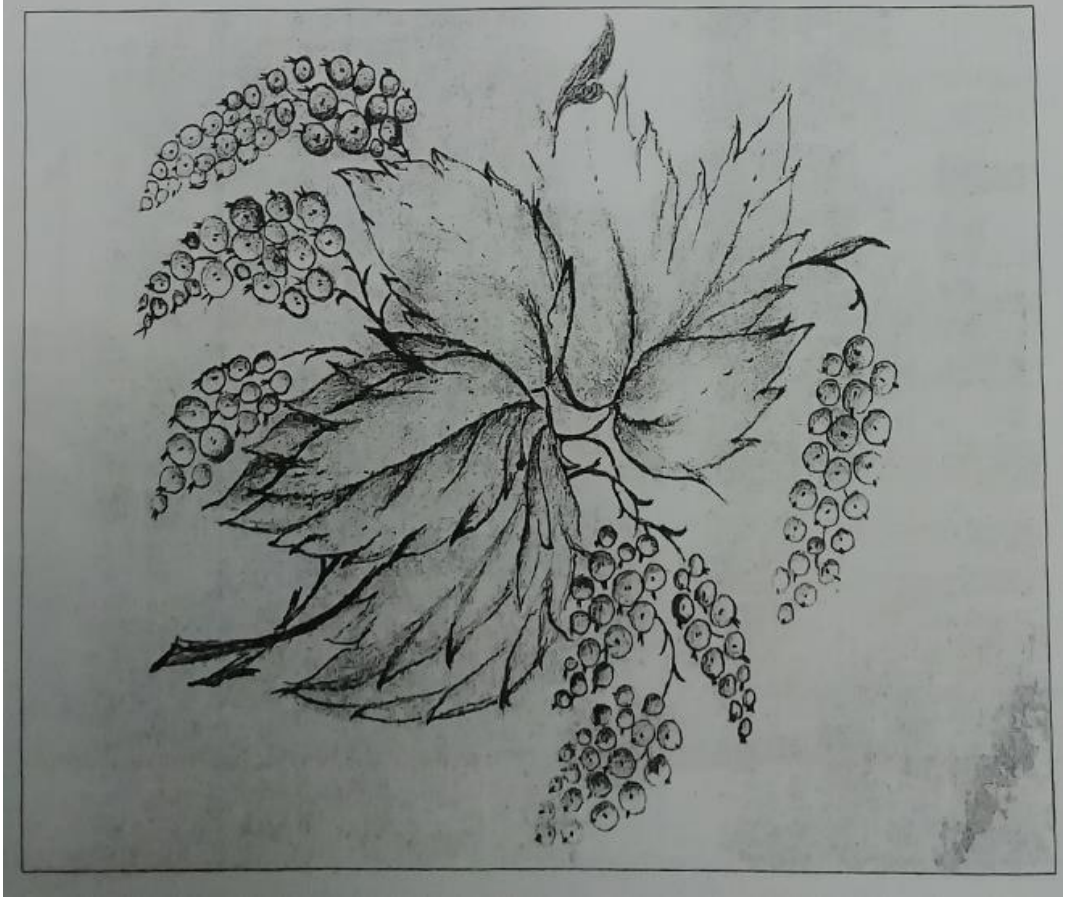
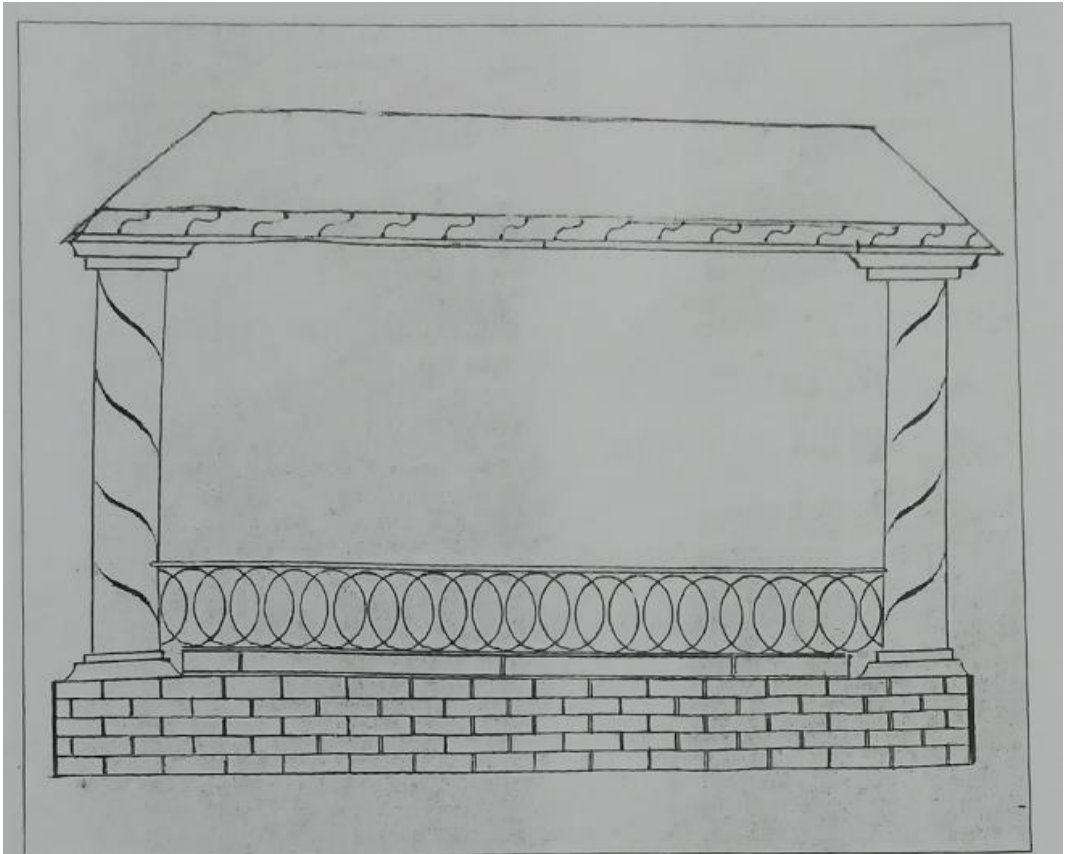




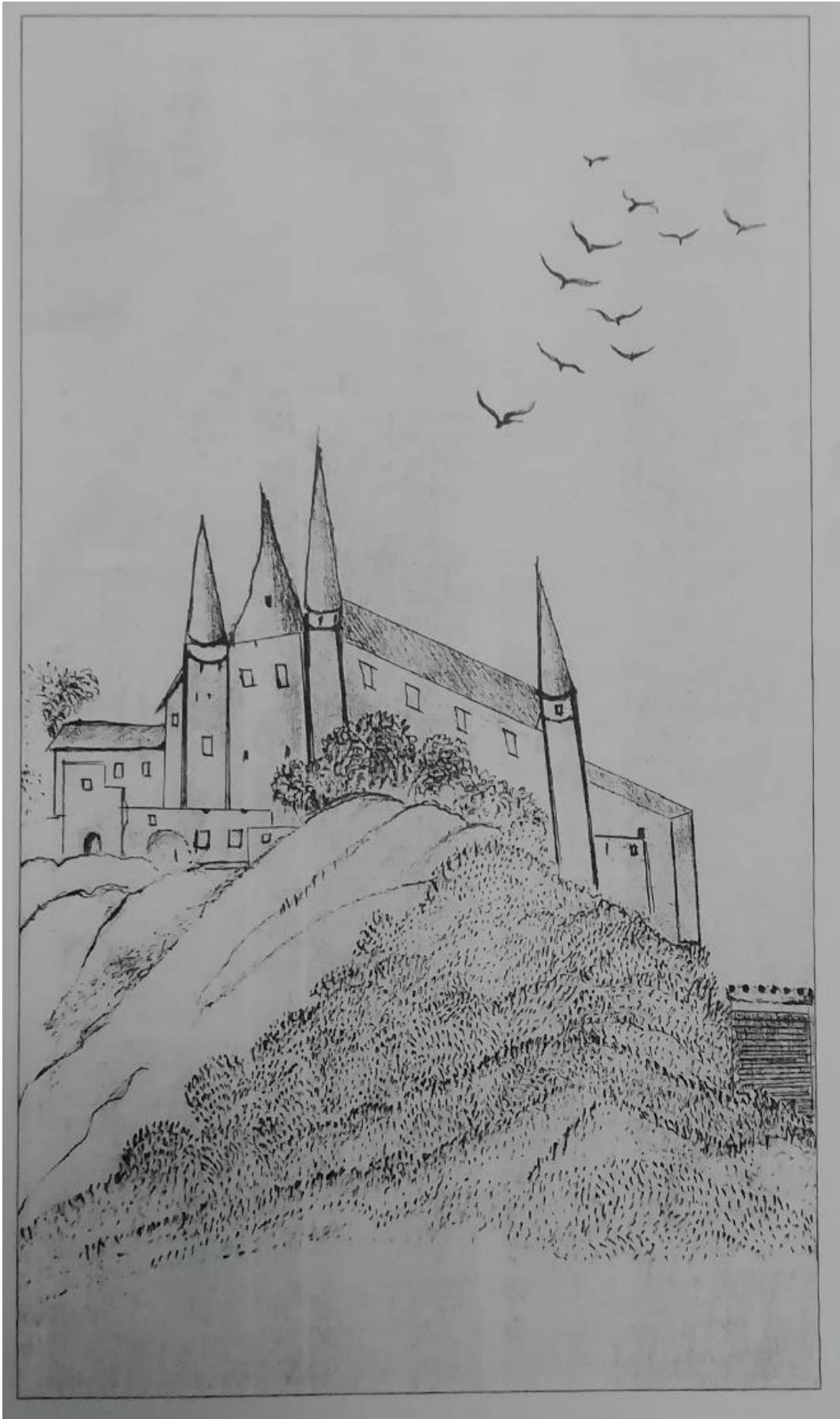


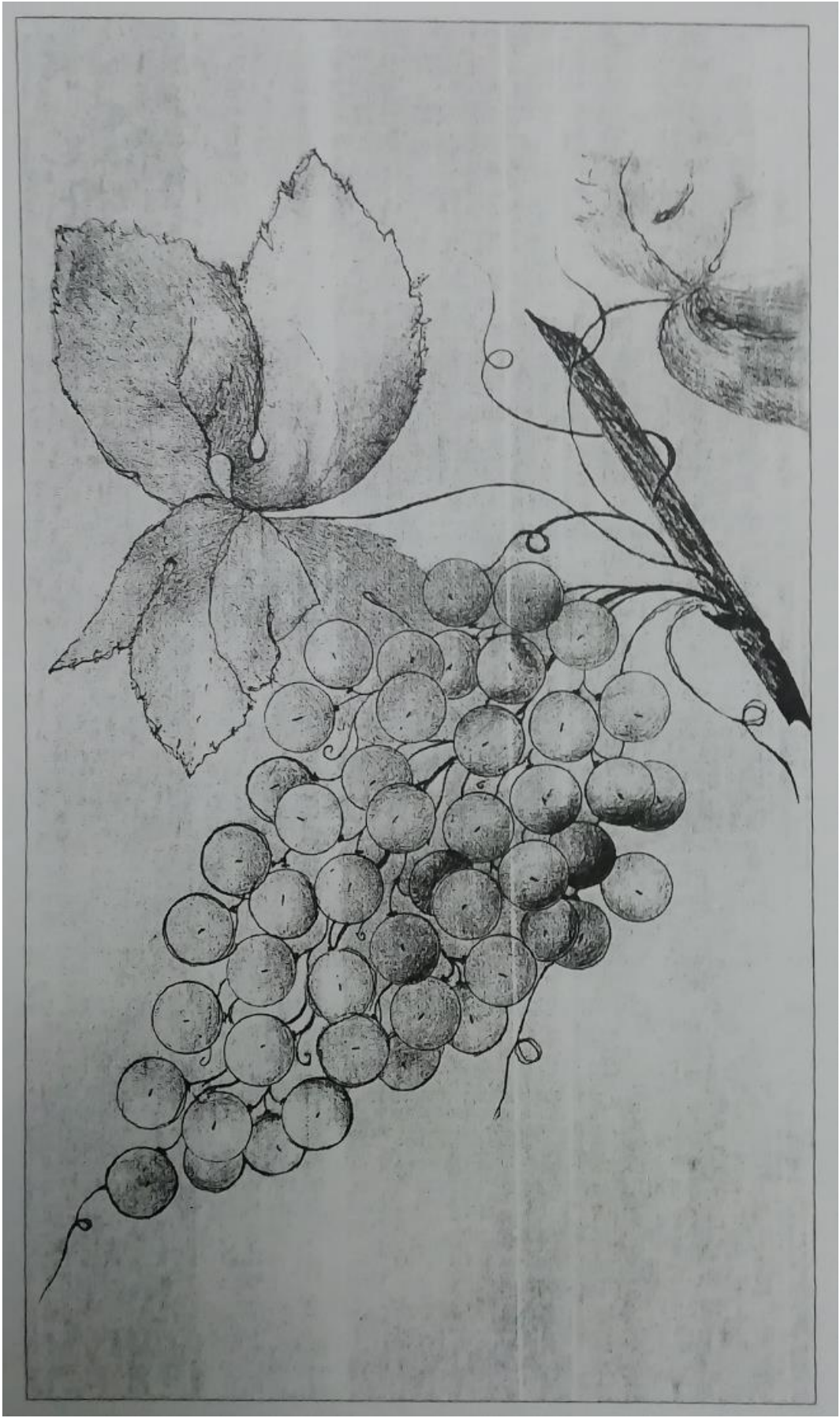


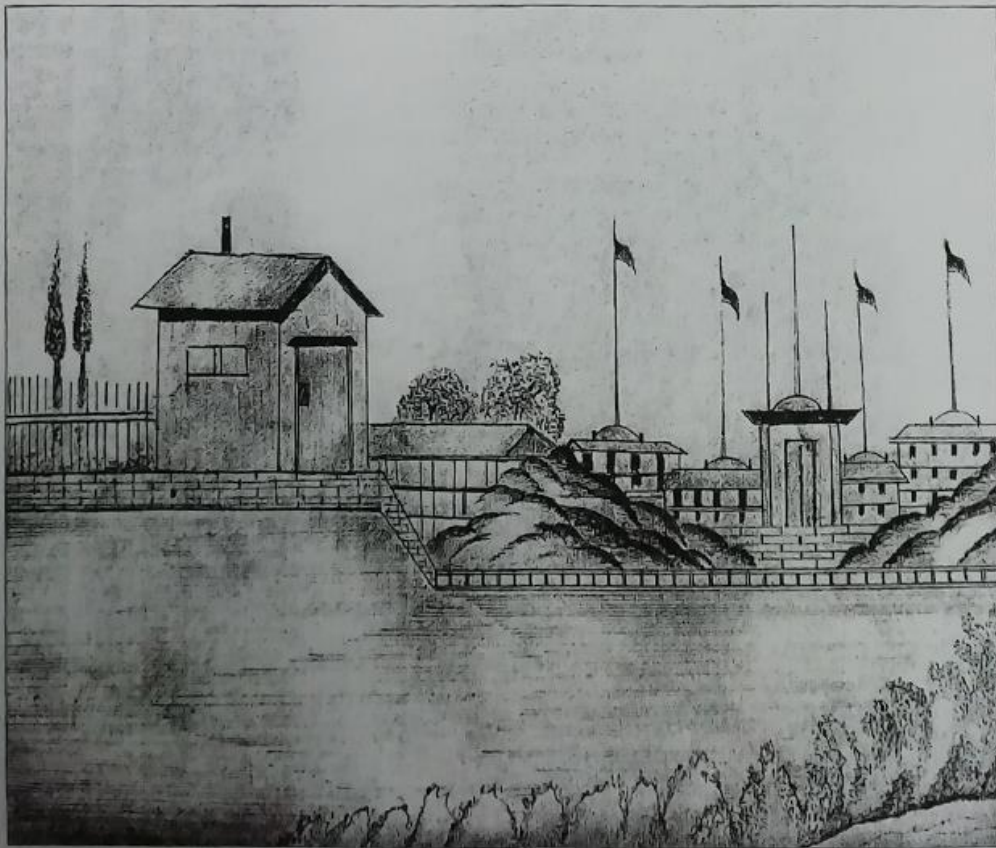
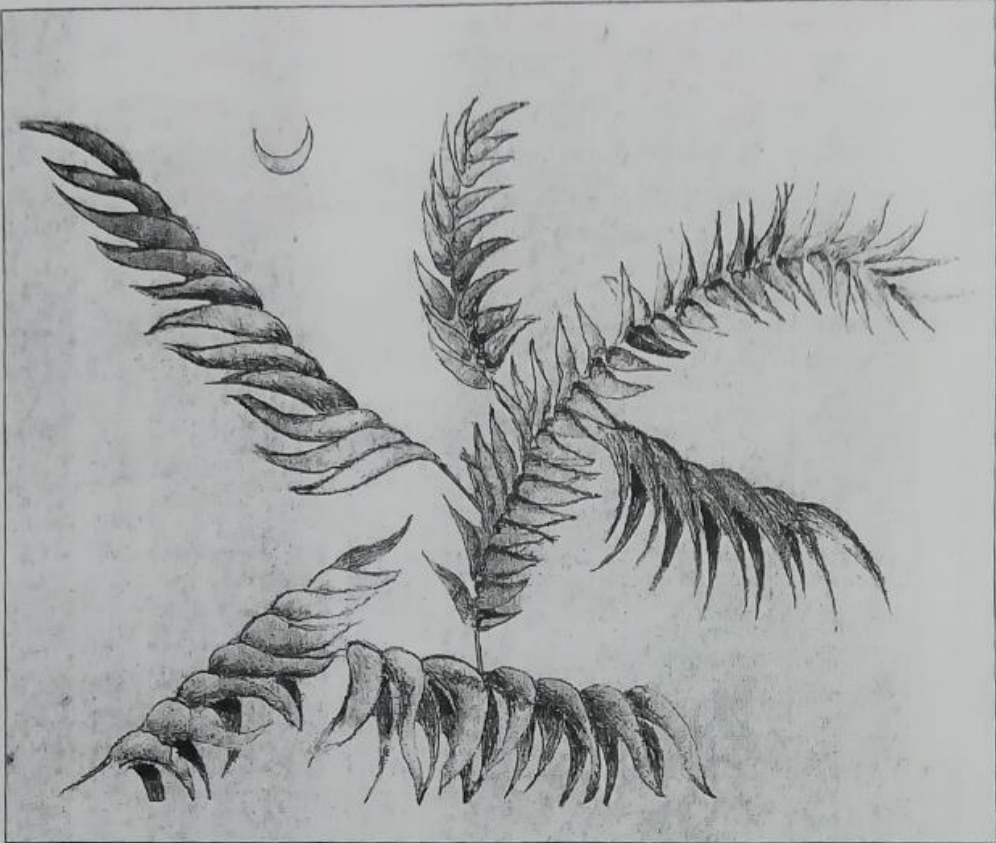


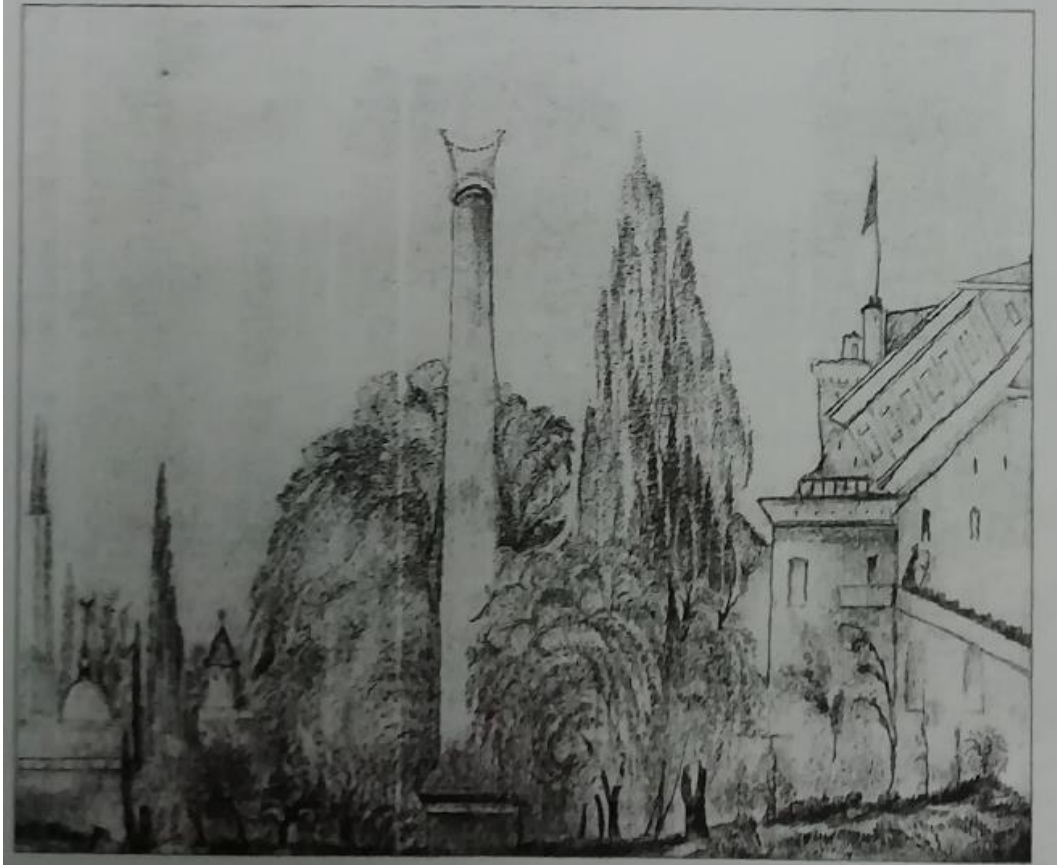
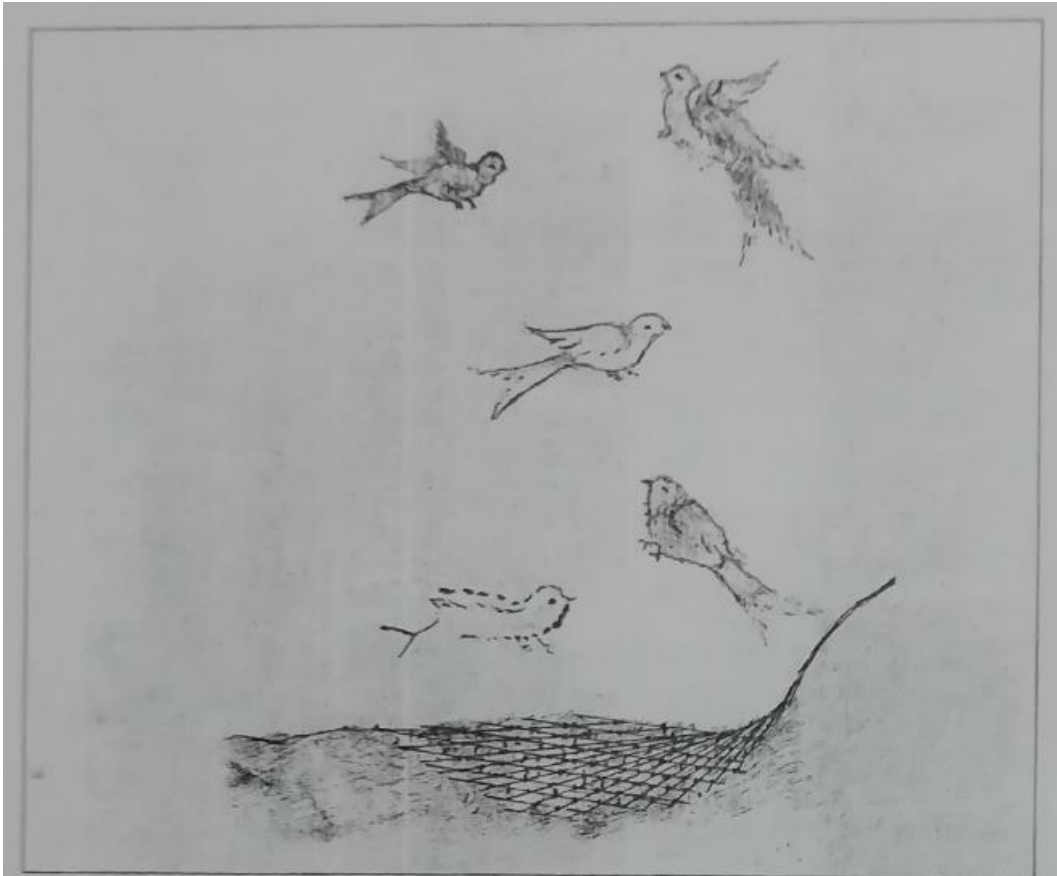


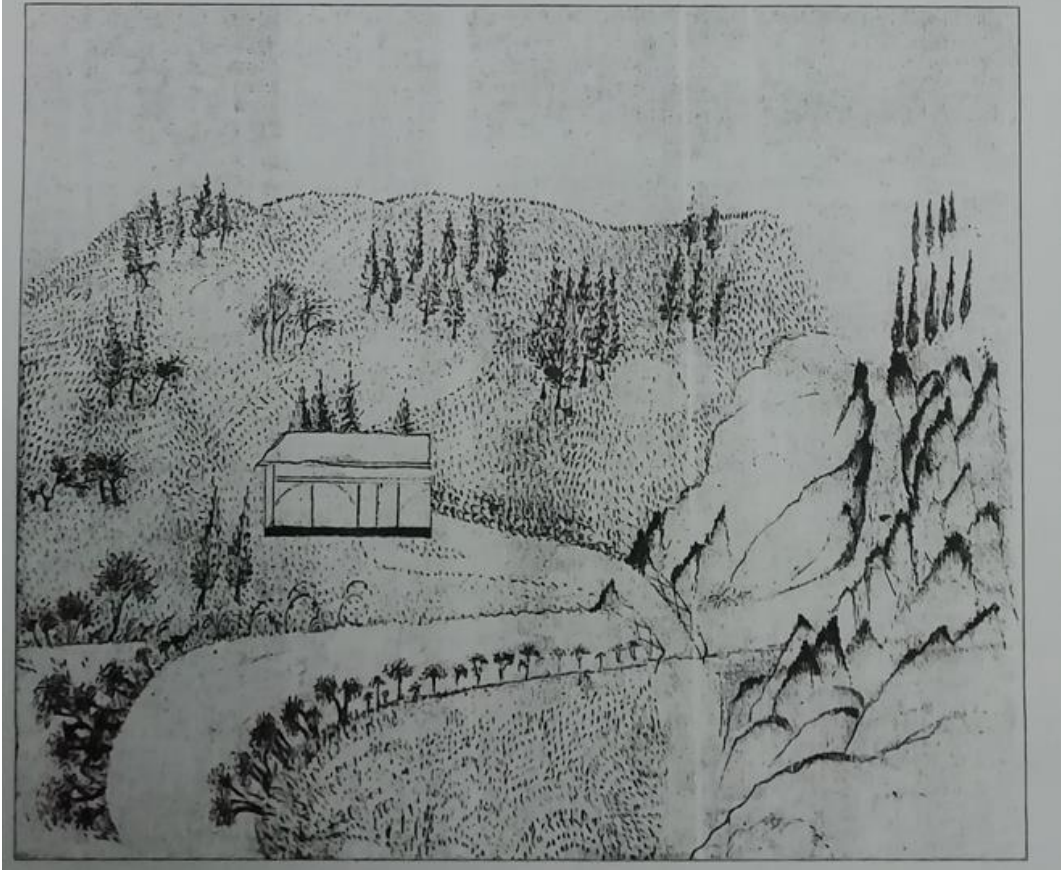
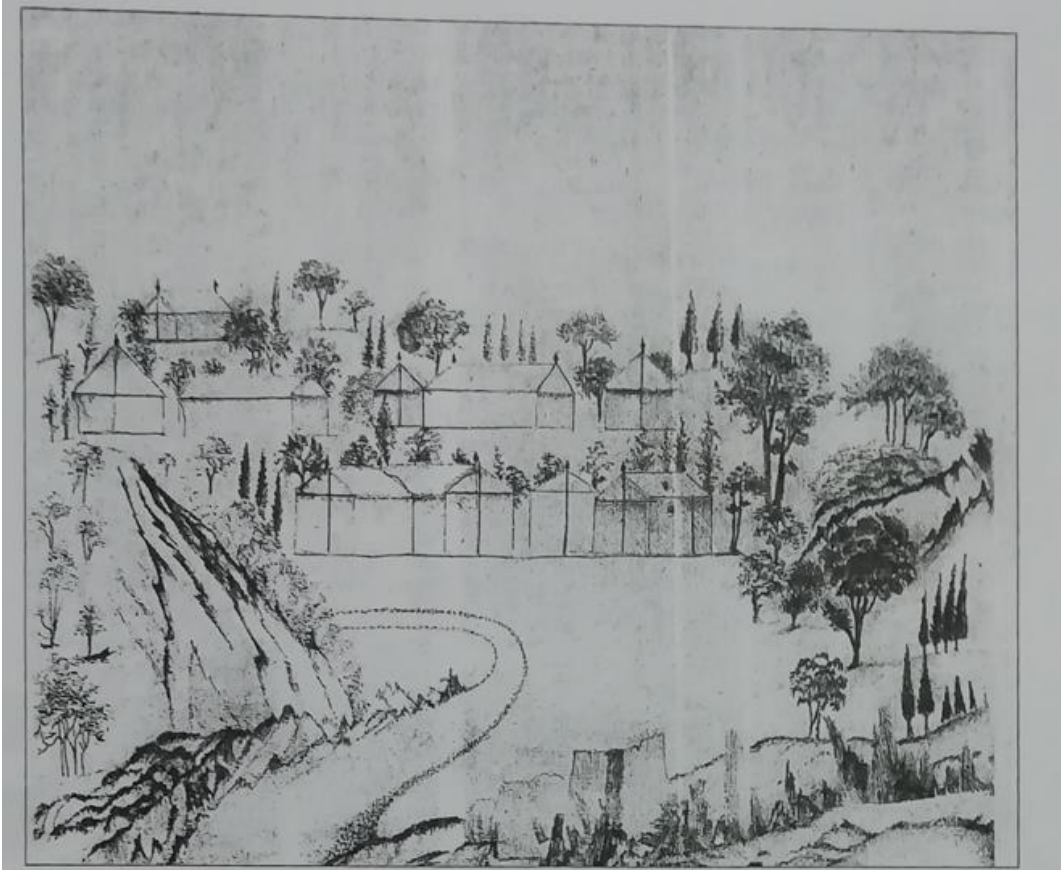


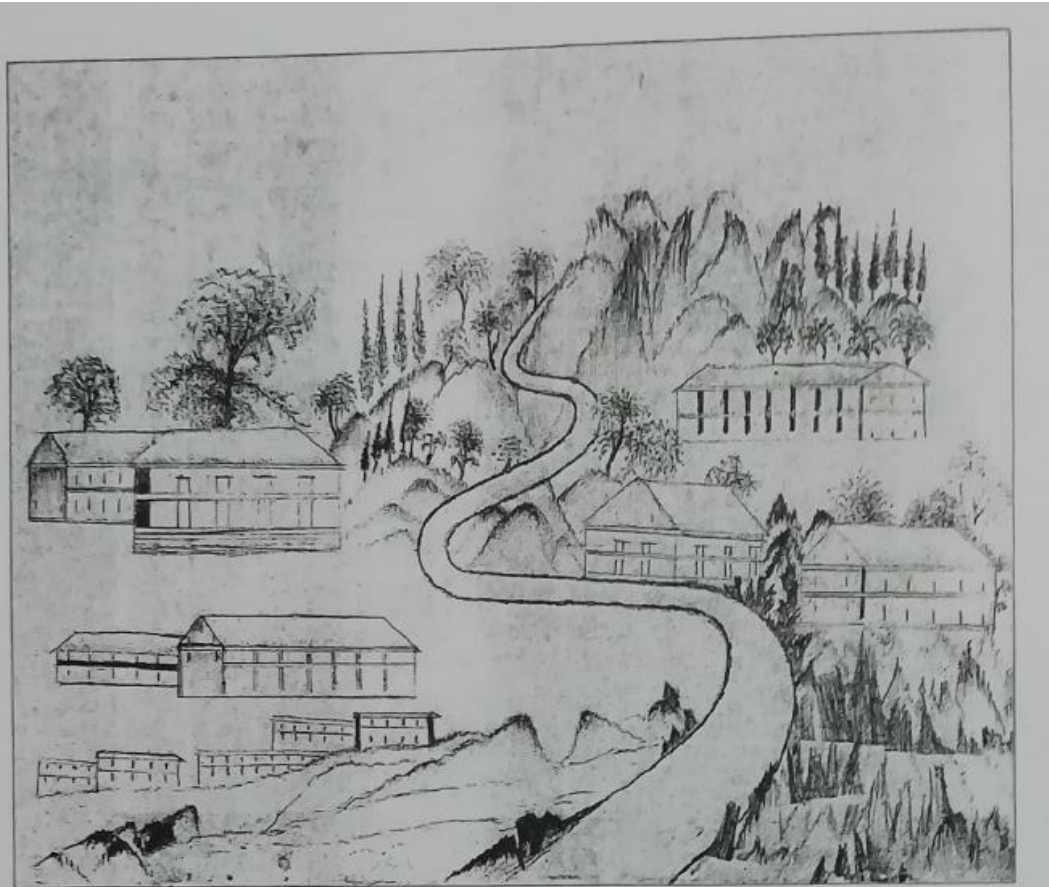


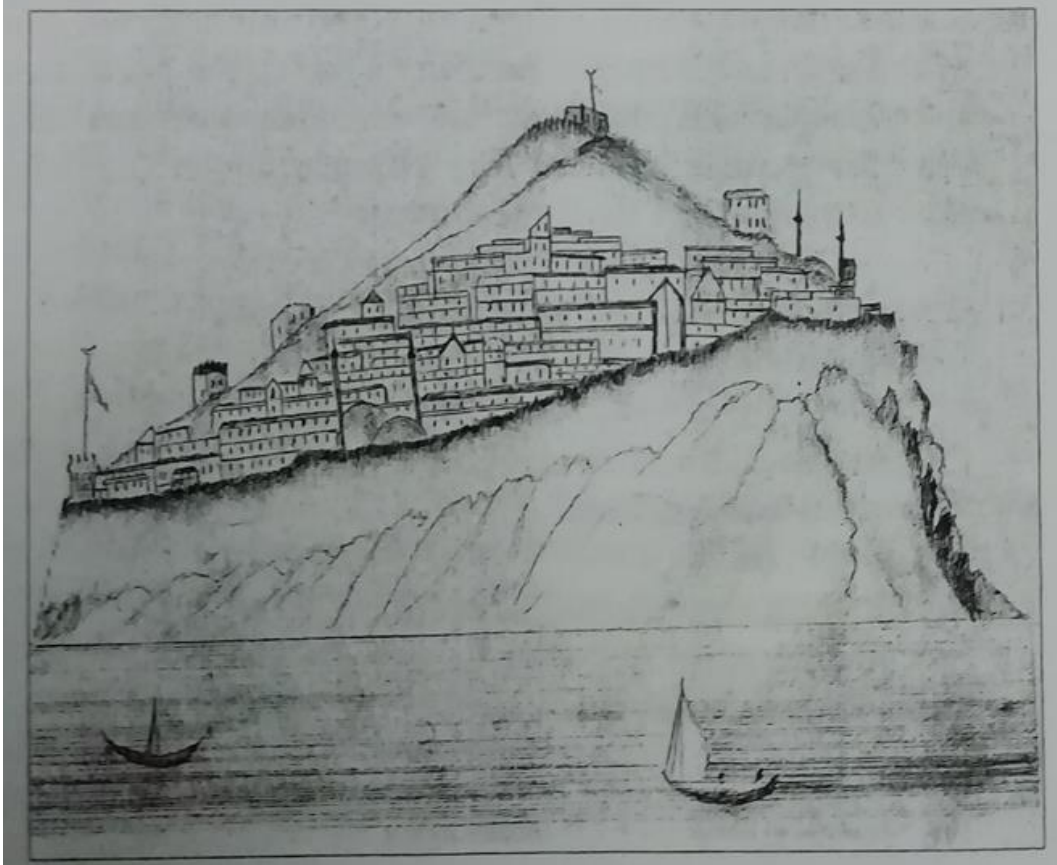












## ÖZ GEÇMİŞ

Rumeysa CEBECİ 03 Mayıs 1987 tarihin Çorum'da doğmuştur. 2003 yılında Ortaköy Lisesini bitirmiştir. 2009 yılında Çukurova Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun olmuştur. Lisans mezuniyetinin ardından çeşitli kamu ve özel eğitim kurumlarında Türkçe ve Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak görev yapmıştır. Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalında Yüksek Lisans yapmaya başlamıştır. 2018 yılından itibaren Yozgat ilinin Kadışehri ilçesinde Şehit Doğan Özpolat Çok Programlı Anadolu Lisesinde Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak görev yapmaktadır.